تخریب زیارتگاه‌های اسلامی در کشورهای عربی
(عراق، سوریه، تونس و لیبی)

احمد خامه‌یار

کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام
قم/ ۱۳۹۳

بسم الله الرحمن الرحيم

سرشناسه: خامه‌یار، احمد، ۱۳۵۸ - .
عنوان و پدیدآور: تخریب زیارتگاه‌های اسلامی در کشورهای عربی (عراق، سوریه، تونس و لیبی/ نویسنده احمد خامه‌یار؛ به سفارش کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام
مشخصات نشر: قم: دارالإعلام لمدرسة اهل البیت(ع)، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری: ۱٤٤ص.
شابک: ۱٤۰۰۰۰ریال: ۰-۰-۹٤۸۰۵-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۳۹- ۱٤٤.
موضوع: زیارتگاه‌های اسلامی ـ کشورهای عربی
موضوع: آثار تاریخی اسلامی ـ کشورهای عربی
موضوع: سلفیه ـ عقاید
موضوع: وهابیه ـ عقاید
شناسه افزوده: کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام (قم: نخستین: ۱۳۹۳)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۳ت۲خ/ DS ۳۸
رده بندی دیوئی: ۹۳۹/٤۹۷
شماره کتاب‌شناسی: ۹۳۹٤۹۷۱۳۹۲

کنگره جهانی «جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»

قم، خیابان شهدا، نبش کوچه۲۲، پلاک۶۱۸
تلفن: ۳۷۸٤۲۱٤۱-۰۲۵
ایمیل: info@makhateraltakfir.com
وب‌سایت: www.makhateraltakfir.com

تخریب زیارتگاه‌های اسلامی در کشورهای عربی

به‌سفارش: کنگره جهانی «جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»
مؤلف: احمد خامه‌یار
ناشر: دارالإعلام لمدرسة اهل‌البیت علیهم‌السلام
ویراستار: سلمان رحیمی
صفحه‌آرا: محبوب محسنی
نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۳
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
چاپ و صحافی: سلیمان‌زاده
قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال
شابک: ۰-۰-۹۴۸۰۵-۶۰۰-۹۷۸

قم، خیابان شهید فاطمی، کوچه شماره۲، فرعی اول، پلاک ۳۱
تلفن: ۳۷۷۴۰۷۲۹-۰۲۵
ایمیل: info@darolelam.ir
وب‌سایت: darolelam.ir

مقدمه دبیر علمی حضرت آیت الله العظمی سبحانی(دام‌ظله)

ریشه‌های پدیدهٔ تکفیر و انگیزه تشکیل
کنگره جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام

ایمان و کفر دو مفهوم متضایفند که از اندیشیدن یکی، دیگری نیز تـداعی مـی‌شـود؛ این نوع حالت را در فلسفه، «تضایف» می‌نامند.

واژه «ایمان» به معنای تصدیق و باور کردن، و لفظ «کفر» به معنای ستر و احیانـاً بـه معنای انکار است و در اصطلاح متکلمان، مقصود از ایمان، تصدیق نبوت نبـیٍّ زمـان و رسالت او، و مقصود از «کفر» نادیده گرفتن دعوت چنین فردی و یا انکار اوست.

تاریخ دعوتِ آموزگاران آسمانی، حاکی اسـت در هـر زمـانی کـه پیـامبری مبعـوث می‌شد و دعوت خود را با دلایلی مبرهن می‌ساخت، جامعه آن روز، به دو گروه مـؤمن و کافر تقسیم می‌شدند، آن کس که به دعوت پیامبری پاسخ مثبت می‌گفت مـؤمن و آن کس که به ندای او پشت می‌کرد کافر خوانده می‌شد.

برنامه‌های تمام پیامبران در دعوت به اصول یکسان بوده و اختلافی در آن‌هـا وجـود نداشت و گروه مؤمن در تمام دعوت‌ها افرادی بودند که به خـدای خـالق و آفریننـده، خدای مدبر و مدیر، ایمان آورده و جز او به معبودی نمی‌اندیشـیدند و رسـالت پیـامبر زمان خود را از صمیم دل می‌پذیرفتند.

آن‌گاه که اراده الهی بر بعثت پیامبر خاتم تعلق گرفت، رسول خاتم، ایمان افراد را بـا دو کلمه که حاکی از باور باطنی آن‌ها بود؛ می‌پذیرفت؛ یعنی هر کس و یا گروهـی کـه

«لا اله الا الله، محمد رسول الله» می‌گفت وارد خیمه اسلام می‌شد و از جرگه کفر فاصله می‌گرفت.

از سوی دیگر، اقرار به کلمه اخلاص ـ که در آن نفی الوهیت از هر موجودی جز خدا سلب شده ـ در بردارنده اقرار به سه نوع توحید است: ۱. توحید در خالقیت؛ ۲.توحید در تدبیر؛ ۳. توحید در عبادت. زیرا این سه نوع، از خصایص خدای جهان است نه مخلوق او.

افزون بر این، اساس هر دعوت الهی را ایمان به آخرت تشکیل می‌داد، طبعاً اقرار به حیات اخروی بسان توحید و رسالت، از عناصر سازنده ایمان می‌باشد و در کلمه اخلاص نهفته است.

در سیره نبوی فصلی به نام «عام الوفود» است؛ یعنی سالی که هزاران نفر از دور و نزدیک به صورت فردی و یا گروهی به مدینه رو آورده و به حضرتش ایمان آوردند و با گفتن دو جمله پیشین که حاکی از باور واقعی آنان بود، مسلمان خوانده شدند. در این مورد آیه‌های سوره «نصر» نازل شد؛ آن‌جا که می‌فرماید: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۞ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾، پذیرش اسلام این گروه‌ها فقط با اجرای این دو جمله انجام می‌گرفت و مسائل کلامی و یا فقهی مطرح نمی‌شد؛ مثلاً هرگز از آنان در مورد جایگاه خدا و یا رؤیت خدا در رستاخیز و یا حدوث و قدم قرآن و امثال این‌ها سئوال نمی‌شد. بلکه ایمان اجمالی به رسالت پیامبر خاتم، آنان را از طرح این مسائل بی‌نیاز می‌ساخت. هم‌چنین مسائلی مانند جواز توسل به انبیا و اولیا، و یا نماز در کنار قبورشان، یا زیارت قبور اولیاء الله برای آن‌ها، مطرح نمی‌شد.

آغاز فتنه تکفیر

در زمان معاصر، گروهی تندرو و ناآگاه از اصول و مبانی آیین محمدی، اسلام و ایمان را گویی برای خود احتکار کرده و از میان همهٔ مسلمانان، فقط گروه اندکی را مؤمن می‌دانند و دیگران را کافر و مهدورالدم می‌شمرند. ریشه این نوع تکفیرها به عصر

ابن‌تیمیه(ت ۷۲۸هـ . ق) و پس از وی به وهابیان تندرو برمی‌گردد و شدّت عمل گروه دوم بیش از فرد نخستین است، زیرا ابن‌تیمیه غالباً از کلمه بدعت بهره مـی‌گیـرد، ولـی گروه اخیر به جای بدعت، واژهٔ کفر را به کار می‌برد و ملاک تکفیر ناهماهنگی با افکار آن‌ها در امثال مسائل پیشین است.

آن‌ها به شدت با حفظ قبور پیامبران و اولیای الهی مخالف هستند و زیارتگاه‌ها را مظهر بت‌پرستی قلمداد می‌کنند! در حالی‌که در طول تاریخ اسلام، قبور انبیای پیشین در فلسطین و اردن و شام و عراق پیوسته محفوظ بوده و مسلمانان گروه گروه بـه زیـارت آن‌ها می‌رفتند و هیچ‌کس چنین کاری را بر خلاف توحید توصیف نمی‌کرد.

حتی روزی که بیت‌المقدس به وسیله عمربن خطاب فتح شد، هرگز او بـه تخریـب این مقامات فرمان نداد، بلکه شیوه پیشینیان را در حفظ و آرایش آن‌ها تأیید کرد.

در طول زمان، پس از رحلت پیامبر، تمام موحدان به پیامبر اکرمﷺ متوسل شده تا حاجت آنان با شفاعت او برآورده شود. اما این گروه این نـوع توسـل‌هـا را بـا توسـل مشرکان به بت‌ها یکسان مـی‌گیرنـد در حـالی‌کـه ماهیـت ایـن دو نـوع توسـل از هـم جداست، و از زمین تا آسمان فاصله دارد.

تکفیرِ خشونت‌بار

تکفیر پیشینیانِ این گروه، غالباً قلمی و لسانی بود، اما تکفیر از دورهٔ وهابیان تنـدرو، رنگ خشونت به خود گرفت و پیروانشان پیوسته به قُری و قصبات و آبادی‌های اطراف «نجد» حمله می‌بردند و آنچه می‌توانستند غارت می‌کردند و از ایـن طریـق بـر قـدرت مالی خود می‌افزودند.

برای آگاهی از جنایت‌های پایه گذار این مسلک و جانشینان او بـه دو تـاریخ معتبـر وهابیان مراجعه شود: یکی «تاریخ ابن‌غنـام» و دیگـری «تـاریخ ابـن‌بشـر» کـه هـر دو، مدت‌هاست چاپ شده و مورد توجه علما و دانشمندان است.

دامن سخن را در این مورد کوتاه کرده و سخن خویش را با این بیت به پایان می‌رسانیم:

شرح این هجران و این خون جگر — این زمان بگذار تا وقت دگر

پس از اشغال افغانستان به وسیله قوای سرخ شوروی، تصمیم گرفته شد که برای طرد قدرت کفر، از این سرزمین، از روح جهادی جوانان مسلمان در منطقه استفاده شود تا دشمن را از سرزمین‌های اسلامی دور سازند، این طرح از یک نظر زیبا و خداپسندانه بود، اما بر اثر فقدان عالم وارسته و رهبری آگاه از موازین جهاد در میان این جمع، که آنان را به صورت صحیح رهبری کند، سرانجام پیکارگران به گونه دیگر ادامه پیدا کرد و برخی با تأثیرپذیری از افکار وهابیان تندرو، بر تکفیر تمام دولت‌های اسلامی و ملت‌هایی که در آن زندگی می‌کنند، پرداختند. شوربختانه ابتدا این کار با حمله به کشورهای مقاوم و استوار در مقابل صهیونیست‌ها آغاز شد و به جای این که قدس را آزاد کنند به نابود کردن زیرساخت‌های کشورهای سوریه و عراق روی آوردند. خشونت آنان با کودکان و زنان و پیران وافتادگان و انسان‌های بی‌طرف به گونه‌ای شد که چهره اسلام را در جهان مشوَّه ساخت و دیگر کسی در غرب اظهار علاقه به اسلام نمی‌کرد. عمل زشت و وحشیانه این گروه کجا و وحی الهی کجا! آن‌جا که می‌فرماید: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ (آل عمران: ۱۵۹) و پیامبر رحمت در حدیثی می‌فرماید: «إنّ الرفقَ لا يكونُ في شيء إلّا زانه، ولايُنزَعُ من شيء إلّا شأنه»؛ (*صحیح مسلم*، ج۸، ص۲۲) مهربانی ورفق با هرچیز که در آمیزد آن را مزیّن می‌گرداند و چیزی که رفق و مدارا از آن گرفته شود تباه می‌گردد.

انگیزه تشکیل کنگره

در این شرایط رقت‌بار، مرجعیت عالی‌مقام در حوزه علمیه قم تصمیم گرفت کنگره‌ای تحت عنوان «**جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام**» برای معرفی این گروه و پیامدهای عمل آنان، تشکیل شود و در این مورد از علمای اسلام و

محققان خواسته شد که به ریشه‌یابی و تبیین ماهیت این تکفیر شوم و راه‌های برون رفت از آن بپردازند. دانشمندان از این دعوت استقبال کردند و در نتیجه، آثاری به دبیرخانه کنگره رسید که بخش مهمی از آن‌ها ارزشمند و از محتوای عالی برخوردارند؛ از این‌رو تصمیم گرفته شد این آثار چاپ و منتشر شود و در اختیار اهل نظر و مهمانان عزیز که از داخل و خارج دعوت شده‌اند قرار گیرد تا از این طریق گامی برای جلوگیری از انتشار این غده سرطانی ویرانگر و ویروس مخوف برداشته شود.

در پایان از تلاش‌های شبانه‌روزی اعضای محترم دبیرخانه، سپاس‌گزاری نموده و زحمات توان‌فرسای آنان را ارج می‌نهیم و نیز از کلیه کسانی که این فضای روحانی و علمی را پدید آورده‌اند، تقدیر و تشکر می‌کنیم.

قم ـ جعفرسبحانی

۹۳/۶/۸

دیباچه

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ (بقره ۲۰۸)

در تاریخ اسلام، جنگ‌های بسیاری میان مسلمانان روی داده است، اما به جز خوارج و جریان‌های تکفیری در چند قرن اخیر، کمتر فرقه‌ای، سایر مسلمانان را تکفیر نموده و با استناد به آن، خون و مال و ناموس اهل قبله را مباح شمرده است. در تاریخ اسلام، خوارج طلایه داران تکفیر بودند و در سه قرن اخیر، جریان تکفیر، به بهانه دعوت به توحید، بسیاری از مسلمانان را به خاک و خون کشیده و ابنیه و آثار اسلامی که دارای قداست و هویت تمدنی مسلمانان بود را نابود کرده است.

با وجود تلاش‌های فراوان علمای بزرگ اسلام برای مقابله با تکفیر، متأسفانه در عصر حاضر، شاهد رشد و گسترش جریان‌های تکفیری در گوشه و کنار جهان اسلام هستیم. گروه‌هایی که جنایت‌هایی را رقم می‌زنند که نمونه آن را در تاریخ اسلام، کمتر می‌توان دید. سربریدن، آتش زدن، مثله کردن، تجاوز به نوامیس، نابودی اموال و تخریب بناهای مقدس، گوشه‌هایی از جنایاتی است که آنان به نام اسلام مرتکب می‌شوند.

از سوی دیگر، ترور علمای بزرگ اسلام، تخریب اماکن مقدس و هویت ساز اسلامی، ارتکاب به اعمال شنیع و محرم به نام اسلام مانند جهاد نکاح، و ... ضربات جبران ناپذیری بر پیکر جهان اسلام وارد کرده است.

با نگاهی به جغرافیای کشورهای اسلامی ، رد پای این گروه‌ها را کمابیش در تمامی مناطق اسلامی می‌بینیم. گروه‌هایی مانند جبهة النصره، داعش، القاعده، جندالعدل و حزب التحریر در آسیا و گروه‌هایی همانند بوکو حرام، الشباب، انصار السنه و انصارالشریعه در آفریقا و گروه‌های متنوع دیگر، همه نشانگر وجود بحران در جهان اسلام است.

این که چنین وضعیتی معلول چه عواملی است، بحث‌های گسترده‌ای می‌طلبد که در مجموعه مقالات به تفصیل به آن‌ها اشاره شده است، اما به اجمال، سهم غرب در پروژه اسلام هراسی و در پی آن، اسلام ستیزی را هرگز نمی‌توان نادیده گرفت. غرب که با رشد سریع اسلام در جهان روبه‌روست، امروز پروژه اسلام علیه اسلام را آغاز کرده است که با حمایت از گروه‌های افراطی و دامن زدن به اختلافات مذهبی، گروه‌هایی منتسب به خود مسلمانان، قدرت و قوت مسلمین را تضعیف کند و از طرف دیگر، چهره‌ای مشوّه از مسلمین در برابر جهانیان ترسیم نماید.

هم‌چنین قرائت‌های انحرافی از مفاهیمی مانند توحید و شرک، ایمان و کفر، بدعت و نظایر آن نیز آنان را به گرداب تکفیر مسلمانان افکنده است.

با این حال به نظر می‌رسد که جنایت‌ها و تخریب‌های جریان‌های تکفیری آن‌چنان گسترده و بی‌محابا بوده که موجی از نفرت و مخالفت با عملکرد آنان را در جهان اسلام به وجود آورده است.

برای مقابله علمی و روشن‌گرانه با این جریان، لازم بود عالمان و اندیشوران به ریشه‌یابی و راه‌های خلاصی از آن بپردازند، از این رو کنگره جهانی «جریان‌های افراطی

و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»، با اشراف و هدایت‌های ارزشمند مرجع جهان تشیع، حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی ـ ادام الله ظله ـ بر آن شد تا در حد توان از ظرفیت‌های علمی جهان اسلام برای مقابله با تکفیر بهره‌برداری کند. برای این کار، چهار کمیته علمی با عناوین زیر شکل گرفت:

۱. تبار شناسی جریان‌های تکفیری؛

۲. ریشه‌یابی عقاید جریان‌های تکفیری؛

۳. جریان‌های تکفیری و سیاست؛

٤. راه‌های برون رفت و مقابله با جریان‌های تکفیری.

محور اول به تبارشناسی جریان‌های تکفیری می‌پردازد. خاستگاه، آبشخور و مصادیق تکفیر در طول تاریخ اسلام در این کمیته بررسی می‌شود.

محور دوم، انحرافات عقیدتی و قرائت‌های تکفیری از عقاید ناب اسلامی را ریشه‌یابی خواهد کرد. در این کمیته، اصول و مبانی اعتقادی این گروه‌ها و جریان‌ها، نقد و انحرافات آن‌ها از اندیشه اسلامی ریشه‌یابی می‌گردد.

محور سوم، عوامل سیاسی رشد و گسترش جریان‌های تکفیری، وابستگی‌ها و اهداف آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد.

و محور چهارم، راهکارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و دینی برای برون رفت از تکفیر، نشان داده خواهد شد.

مقاله‌هایی که در این مجموعه گرد آمده است، ماحصل آراء و نظریات اندیشمندان و علمای جهان اسلام، درباره محورها و موضوعات فوق است.

هم‌چنین جهت غنای علمی هرچه بیشتر کنگره، پژوهش‌های مستقلی توسط اندیشمندان انجام شده است که به اجمال عبارتند از:

۱. تکفیر از دیدگاه علمای اسلام: در این تحقیق، دیدگاه علمـای بـزرگ مـذاهب و فرقه‌های اسلامی، درباره نفی تکفیر بیان شده و تلاش شده است که از سده‌های پیشین تا کنون، دیدگاه علما و اندیشمندان در مورد حرمت تکفیر اهل قبله آورده شود.

۲. تخریب زیارتگاه‌های اسلامی در کشورهای عربـی: کتـاب حاضـر بـه کارنامـه تاریک جریان‌های تکفیری در تخریب اماکن مقدس و تمدنی جهان اسلام مـی‌پـردازد. این تحقیق همراه با تصاویری از زیارتگاه‌ها، قبل و بعد از تخریب است.

٤. فتاوای تکفیری جریان‌های تکفیری: جریان‌های تکفیری به سبب کج‌فهمـی، گـاه فتاوایی را صادر می‌کنند، که با هیچ یک از قواعد فقهی منطبق نیست و کاملاً خـارج از آموزه‌های اسلامی است. این مجموعه به جمع آوری فتـاوای تکفیـری ایـن جریـان‌هـا پرداخته است.

۵. کتاب‌شناسی تکفیر: با مراجعه به آثار و کتاب‌هایی کـه در حـوزه تکفیـر تـألیف شده است، شاهد تعداد بسیاری از آثار علمی در این عرصه هسـتیم. ایـن پـژوهش بـه معرفی توصیفی آثاری می‌پردازد که در حوزه تکفیر و نفی تکفیر، انجام شده است.

٦. موسوعه نقد وهابیت افراطی: در اندیشه وهابیت، جریان‌هایی وجـود دارنـد کـه مسلمین را کافر می‌دانند. موسوعه نقد وهابیت افراطی مجموعه‌ای از آثار علمای اسلام است که از زمان پیدایش این جریان، به نقد و بررسی مبانی اعتقادی آن پرداخته‌اند.

در پایان آنچه موجب غنای هرچه بیشتر مجموعه مقالات و همچنـین پـژوهش‌هـای مستقل کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام شده اسـت، اشراف علمی حضرت آیت الله العظمی سبحانی ـ ادام الله ظله ـ است که با رهنمودهای راه‌گشا، کمیته‌های علمی کنگره را همواره یاری کرده‌اند.

همچنین از حجت الاسلام والمسلمین دکتر فرمانیان ـ دبیـر کمیتـه علمـی ـ کـه در پی‌گیری و نظم و ترتیب مقالات زحمات بسیاری را متحمل شده‌اند و مـدیران محتـرم

کمیته‌های علمی حجج اسلام: قزوینی، میراحمدی، فرمانیان و جناب آقای دکتر امینی تشکر می‌شود.

امید که در سایه تلاش‌های مجاهدانه مراجع عظام تقلید و علمای اسلام، شاهد تقریب و همگرایی جهان اسلام و ریشه‌کن کردن فتنه تکفیر در جهان اسلام باشیم.

رئیس ستاد و قائم مقام دبیر علمی
کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام
سید مهدی علیزاده موسوی

فهرست مطالب

فصل سوم: تونس

فصل چهارم: لیبی

مقدمه

تحولات دهۀ اخیر جهان و خاورمیانه پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱م، از جنگ عراق و افغانستان گرفته تا موج انقلاب‌ها و شورش‌های مردمی در جهان عرب؛ به ویژه کشورهای تونس، مصر، لیبی و در نهایت بحران سوریه، شرایطی را برای مسلمانان سلفی ـ تکفیری به وجود آورده است تا با قدرت به عرصه فعالیت سیاسی و نظامی در این کشورها وارد شوند و به عاملی تأثیرگذار و منشأ تحولات سرنوشت‌ساز در تاریخ معاصر جهان اسلام تبدیل شوند.

سلفی‌های تکفیری در سایه این تحولات، فرصتی یافته‌اند که با پشتیبانی حامیان عربی و غربی‌شان، احکام اسلامی را بر اساس مبانی عقیدتی خود اجرا کنند و به زعم خود، دین اسلام را از بدعت‌ها و مظاهر شرک پیرایش کنند. بی‌تردید از مهم‌ترین مظاهر شرک و بدعت از دیدگاه آن‌ها، ساخت مقابر و زیارت قبور و توسل به اولیا و طلب شفاعت از آن‌هاست. به همین دلیل آن‌ها در طول این مدت بسیاری از زیارتگاه‌ها و مقدسات دینی مسلمانان را در تعدادی از کشورهای عربی و اسلامی تخریب کرده‌اند.

با توجه به این مقدمه، سؤال‌هایی را که این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به آن است، به شرح زیر می‌باشد:

مهم‌ترین زیارتگاه‌هایی که سلفی‌های تکفیری در یک دهه اخیر در کشورهای اسلامی تخریب کرده‌اند، کدام است؟ این زیارتگاه‌ها در کدام مناطق و متعلق به چه کسانی است؟

با توجه به گستردگی کشورهای اسلامی و عربی که تکفیری‌ها در آن مناطق دست به تخریب زده‌اند، در این پژوهش تنها چهار کشور عراق، سوریه، تونس و لیبی، که بیشترین تخریب‌ها در آن‌ها رخ داده، مورد بررسی قرار گرفته است. البته در دیگر کشورهای اسلامیِ شمال آفریقا مانند: مالی، مصر، سودان و الجزائر نیز زیارتگاه‌هایی تخریب شده است؛ اما حجم این تخریب‌ها در مقایسه با چهار کشور بررسی شده بسیار کمتر است؛ و یا این که لااقل اطلاعات چندانی از تخریب‌های صورت گرفته در آن‌ها موجود نیست.

تلاش نگارنده بر این بوده است که در حدّ امکان اطلاعات مربوط به زیارتگاه‌های تخریب شده نظیر موقعیت جغرافیای دقیق و محل وقوع آن‌ها، مختصری از تاریخچه و معماری آن‌ها گردآوری و شخصیت مدفون در آن‌ها نیز معرفی شود، ولی متأسفانه به سبب کمبود تحقیقات دربارهٔ بیشتر زیارتگاه‌های تخریب شدهٔ سرزمین‌های اسلامی، نگارنده موفق به دریافت اطلاعات چندانی درباره آن‌ها نشده است.

مشکل مهم دیگر در خصوص این پژوهش آن است که در خبرها و گزارش‌های منتشر شده، جزئیات چندانی درباره حوادث تخریب بسیاری از اماکن و زیارتگاه‌ها بیان نشده است، یا حتی گاه برخی از حوادث تخریب، فاقد پوشش خبری بوده و اصلاً در رسانه‌ها انعکاس نیافته است. چنان‌که خواهیم دید، این مسئله در خصوص زیارتگاه‌های عراق بیشتر مشهود است. بنابراین، در پژوهش حاضر تنها زیارتگاه‌هایی را معرفی و بررسی کرده‌ایم که حوادث تخریب آن‌ها در منابع خبری یا در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بازتاب داشته است. چه بسا زیارتگاه‌هایی که به علت عدم اطلاع‌رسانی، از چشم نگارنده این سطور پنهان مانده و در این کتاب معرفی نشده است.

برای اجرای این پژوهش و پژوهش‌های مشابه آن، لازم است با حضور در کشورهای مورد بررسی، تحقیقات میدانی گسترده‌ای صورت گیرد، ولی با توجه به ناامنی موجود در این کشورها و نیز زمان کمی که نگارنده برای نگارش این کتاب در

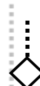
اختیار داشته، امکان سفر فراهم نشد. ضمن آن که محدودیت زمانی، فرصت تحقیقات کتابخانه‌ای کافی و حتی تهیه برخی از منابع مهم را از نگارنده سلب کرد.

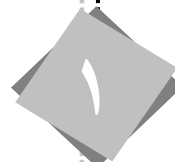
با توجه به تازگی موضوع این کتاب و فقدان پژوهش‌های دیگر در این زمینه، می‌توان گفت که تحقیق حاضر خالی از کاستی نیست. از این‌رو نگارنده امیدوار است پژوهش‌گران و صاحب‌نظران این حوزه، ضعف و کاستی‌های موجود در این اثر را به دیده تسامح و اغماض بنگرند و نگارنده را از راهنمایی‌های خود بهره‌مند سازند.

در پایان، لازم می‌دانم از مسئولان و دست‌اندرکاران کنگره جهانی «جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام» که در همه مراحل آماده‌سازی و چاپ و انتشار این کتاب نقش داشتند، به ویژه از جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر سید مهدی علیزاده موسوی رییس ستاد کنگره، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر مهدی فرمانیان ناظر محترم طرح، دوست و برادر گرامی جناب آقای محمدحسن بهشتی، و هم‌چنین جناب آقای دکتر محمد الله‌اکبری داور و ارزیاب محترم کتاب، تشکر و قدردانی کنم.

احمد خامه‌یار

تیر ۱۳۹۳ ـ رمضان المبارک ١٤٣٥

فصل اول: عراق

مدخل:

حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱م. با توجه به پیامدهای گسترده آن از جمله جنگ عراق و افغانستان، نقطه عطفی در تاریخ سیاسی منطقه خاورمیانه به شمار می‌آید. با سقوط رژیم سابق عراق در سال ۲۰۰۳م. و اشغال خاک این کشور توسط آمریکا و هم‌پیمانانش، بهانه‌ای برای جریان‌های سلفی تندرو و تکفیری، فراهم آورد تا از کشورهای اسلامی مختلف به سوی عراق سرازیر شوند و علیه اشغالگران و متجاوزان به جهاد بپردازند.

با این حال، با توجه به وجود بارگاه‌های ائمه علیهم‌السلام و حضور اکثریت شیعه در عراق، به تدریج فضایی برای فتنه‌های مذهبی و درگیری‌های فرقه‌ای میان شیعیان و اهل سنت به وجود آمد که نیروهای اشغالگر و برخی کشورهای عربی منطقه نیز به آن دامن می‌زدند. سلفی‌های تکفیری در سایه موقعیت ناشی از اشغالگری آمریکا و ضعف و عدم مقبولیت بالای دولتِ حاکم بر این کشور، خاک عراق را فضای مناسبی برای فعالیت خود دیدند. آن‌ها هر از چند گاهی دست به عملیات‌هایی علیه نیروهای نظامیِ اشغالگر می‌زدند، ولی به تدریج نشان دادند که اهداف اصلی آن‌ها در عراق، از یک سو مقابله با تشیّع و کشتار شیعیان ـ به تعبیر آن‌ها «روافض» ـ و از سوی دیگر مبارزه با پدیده زیارت قبور و ساخت زیارتگاه‌ها است که از نظر آن‌ها، بدعت و از مظاهر شرک به شمار می‌آید. آن‌ها برای گسترش جنگ فرقه‌ای در عراق از هیچ تلاشی فروگذار

نکردند و در این راستا اقدام به بمب‌گذاری‌های متعدد، کشتن و سر بریدن شیعیان و ترور شخصیت‌های سیاسی و فرهنگی کردند.

جریان سلفی ـ تکفیری بسیاری از زیارتگاه‌ها و بناهای مذهبی عراق را منفجر کردند. متأسفانه به علت عدم پوشش خبری کافی، جزئیات بسیاری از این ویرانی‌ها، بر ما پنهان مانده است. ضمن آن که اطلاعات ما درباره تاریخچه و شخصیت مدفون در بیشتر این زیارتگاه‌ها، اندک است.

بخش قابل توجهی از آگاهی‌ها دربارهٔ روند تخریب آثار اسلامی عراق را مدیون گزارش «دیوان وقف شیعی» این کشور هستیم که فهرستی از حوادث تعرض به بناهای آیینی را از زمان آغاز اشغال عراق تا سال ۲۰۰۷م. منتشر کرده است. بر اساس این گزارش، ویرانی‌ها، یک سال پس از حمله آمریکا به این کشور، از سال ۲۰۰٤م. و احتمالاً با تخریب زیارتگاه «سید فرج‌الله» در منطقه «لطیفیه» آغاز شد و اوج آن، بمب‌گذاری‌های آستان مقدس امامین عسکریّین در شهر سامرا بود.

با آغاز بحران سوریه و انتقال گسترده گروه‌های تکفیری به صحنه جدید «جهاد» در این کشور، تخریب زیارتگاه‌ها در عراق دچار رکود نسبی شد، ولی با بازگشت گروه موسوم به «داعش» (دولت اسلامی عراق و شام) از سوریه به عراق و تصرف استان نینوا (به مرکزیت شهر موصل) در شمال این کشور در ماه ژوئن ۲۰۱٤م. (خرداد ۱۳۹۳)، موج جدیدی از تخریب زیارتگاه‌ها آغاز شد. با وجود هم‌زمانی آن با آخرین مراحل نگارش این کتاب، نگارنده تلاش کرده است که با پیگیری اخبار مربوط به این تخریب‌ها، جدیدترین اخبار زیارتگاه‌های تخریب شده را نیز به کتاب بیفزاید. به نظر می‌رسد که این روند هم‌چنان ادامه داشته باشد و در آینده شاهد تخریب زیارتگاه‌های بیشتری باشیم.

حرم امامین عسکریین در سامرا

سامرا، مدفن دو امام دهم و یازدهم شیعیان دوازده امامی، امام علی هادی‌علیه‌السلام (درگذشته ۲۵۵ق) و امام حسن عسکری‌علیه‌السلام (درگذشته ۲٦۰ق) است و از مهم‌ترین زیارتگاه‌های شیعه به شمار می‌آید. در کنار این دو امام، شخصیت‌های مقدس دیگری از جمله: حکیمه دختر امام محمد جوادعلیه‌السلام و نرجس همسر امام حسن عسکری‌علیه‌السلام و مادر حضرت مهدی(عج) به خاک سپرده شده‌اند. هم چنین در ضلع غربی این آستانه مقدس، زیرزمین معروف به «سرداب غیبت» قرار دارد که بر اساس برخی باورها، محل غیبت امام دوازدهم شیعه است.

هسته اصلی سامرا، خانهٔ امام هادی‌علیه‌السلام بود که پس از وفات در آن جا به خاک سپرده شد؛ پس از چند سال فرزند وی امام حسن عسکری‌علیه‌السلام نیز در همان محل خاک شد. بعدها برخی از امرای دوره عباسی از جمله ارسلان بساسیری (درگذشته ٤٥١ق) و شرف‌الدوله مسلم بن قُرَیش عُقَیلی (درگذشته ٤٧٨ق)، این زیارتگاه را بازسازی کردند. در اوایل سده سیزدهم هجری، احمد خان دنبلی و فرزندش حسینقلی‌خان دنبلی حاکمان آذربایجان، این آستانه را گسترش دادند. سپس در دوره ناصرالدین‌شاه قاجار، شیخ عبدالحسین طهرانی معروف به «شیخ العراقین» (درگذشته ١٢٨٦ق)، ساختمان آن را به ابعاد کنونی آن، توسعه داد و میرزای شیرازی (درگذشته ١٣١٢ق) نیز اقدامات عمرانی جدیدی در آن انجام داد.

ساختمان آستانه سامرا، شامل صحن وسیعی است که گرداگرد آن را ایوانچه‌ها و حجره‌هایی فرا گرفته است و در میان هر ضلع آن، یک دروازه اصلی قرار دارد. در میان صحن، حرم مرکزی به ابعاد ۱۲× ۱۲ متر وجود دارد که گرداگردِ آن را رواق‌هایی به ابعاد ۲۰ × ۲۰ متر فرا گرفته است. در میان حرم، قبر شریف دو امام و مدفونین دیگر در کنار ایشان قرار دارد. بر این قبور، گنبد معظّم بنا، با پوششی از آب‌طلا، ساخته شده است. در ضلع جنوبی حرم و روبه‌روی دروازهٔ جنوبی صحن، ایوان بزرگ آستانهٔ مقدس قرار دارد. دو طرف ایوان، دو گلدسته باشکوه به ارتفاع ٣٦ متر قرار دارد که

بخش فوقانی آن طلاکاری شده است. هم چنین در ضلع غربی آستانه، گنبد کاشی‌کاری شده مسجد جامع سامرا است، که در زیر کف آن، زیارتگاه معروف به «سرداب غیبت» قرار دارد.

چهارشنبه ۲۳ محرم ١٤٢٧ق (مصادف با ۲۲ فوریه ۲۰۰٦ میلادی و ١٣٨٤/١٢/٣ شمسی)، حدود ساعت ۷ صبح عده‌ای از نیروهای سلفی وابسته به القاعده، با پوشیدن لباس پلیسِ عراق، وارد این آستان مقدس شدند و اسلحهٔ نگهبانان را مصادره و آن‌ها را به همراه خادمان آستان، در یکی از غرفه‌های صحن با دست و پاهایِ بسته زندانی کردند و با کارگذاری مواد منفجره (TNT) به وزن حدود ۲۰۰ کیلوگرم در داخل بنا، حرم مطهّر را منفجر کردند.[1]

در نتیجه این بمب‌گذاری، گنبد بنا با پوشش آجری و طلاکاریش و هم چنین تزئینات کاشی‌کاری به‌کار رفته در دیوارهای آن، فرو ریخت. گفته می‌شود شدت انفجار به حدّی بود که مصالح و تزئینات به‌کار رفته در گنبد بنا، شامل سنگ و آجر و کاشی‌ها و صفحات طلاکاری، تا شعاع نیم کیلومتر (و حتی بیش از آن) به بیرون پرتاب شد، ولی به علت استحکام بنا، پایه‌های گنبد، بدنه اصلی و دیوارها، سالم باقی ماند.[2]

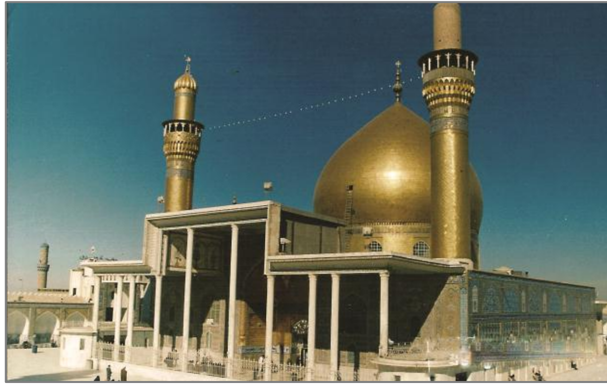
بمب‌گذاری دوم پس از گذشت یک سال و چند ماه از بمب‌گذاری اول، در تاریخ ۲۷ جمادی‌الاولی ١٤٢٨ق (مصادف با ۱۳ ژوئن ۲۰۰۷ میلادی و ١٣٨٦/٣/٢٣ شمسی) به وقوع پیوست. در ساعت سه بامداد، تروریست‌ها وارد حرم مطهر شدند و بعد از درگیری با محافظانِ حرم، اقدام به بمب‌گذاری در سرتاسر آن جا کردند. سپس در ساعت نه صبح، دست به دو انفجار بزرگ زدند: در انفجار اول، گلدستهٔ طلای سمت چپ حرم و در انفجار دوم، گلدسته سمت راست به طور کامل فرو ریخت.[3]

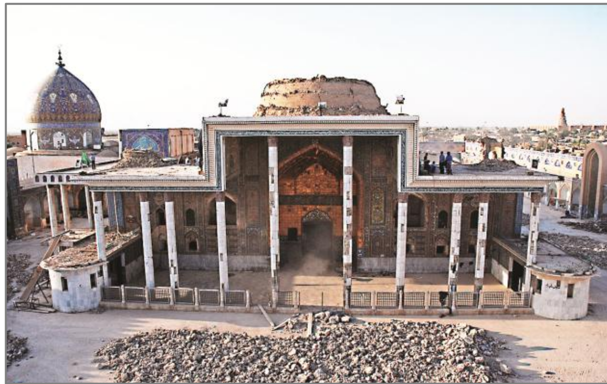
۱. عبدالحسین نیشابوری، *تقویم شیعه*، ص٤٠.

۲. ولید سعید البیاتی، «نظرة تاریخیة حول مرقد العسکریین علیهما السلام»
http://www.siironline.org/alabwab/mowsooa/005.htm

۳. عبدالحسین نیشابوری، همان، ص١٥٥-١٥٦.

آستان امامین عسکریین در سامرا پیش از تخریب

تصاویری از آستان سامرا پس از انفجارها

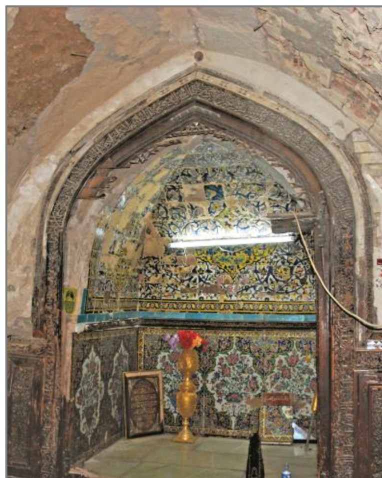
از آسیب‌های جبران ناپذیر ناشی از این انفجارها، از بین رفتن بخش اصلی پنجره مشبّکِ چوبیِ تاریخی است که ورودیِ حجرهٔ اصلی سرداب غیبت امام زمان(عج)

می‌باشد. این پنجره، از ارزشمندترین آثار تاریخی در آستانه سامرا بود که به دستور خلیفه عباسی الناصر لدین الله (خلافت: ٥٧٥–٦٢٢) ساخته و در این سرداب نصب شده بود و حاشیه‌های آن با کتیبه‌های زیبایی تزیین یافته بود.

این دو انفجار از سوی شیعیان به شدت محکوم گردید. چند روز عزای عمومی اعلام و حوزه‌های علمیه شیعه و دروس مراجع تقلید تعطیل شد. پس از این ویرانی‌ها، شیعیان جهان بلافاصله با بخشش هدایای نفیس و کمک‌های نقدی، آمادگی خود را برای بازسازی آن جا اعلام کردند و ستاد بازسازی عتبات عالیات، با همکاری معماران و هنرمندان ایرانی، عملیات را آغاز کرد که در حال حاضر تقریباً به پایان رسیده است.

پنجره چوبی سرداب غیبت پیش از انفجارها

پنجره سرداب غیبت پس از انفجارها

زیارتگاه ابراهیم بن مالک اشتر در دُجیل

این زیارتگاه در جنوب شهر دُجَیل، نزدیک جاده قدیم بغداد ـ سامرا است و از زیارتگاه‌های مشهور شیعیان در استان صلاح‌الدین عراق به شمار می‌آید. ابراهیم فرزند مالک اشتر نَخَعی، که این مکان مقدس به وی منسوب است، از سرداران دلاور و مشهور شیعه در نیمه دوم قرن اول هجری می‌باشد که در قیام مختار بن ابی‌عُبید ثقفی و انتقام از قاتلان امام حسین علیه‌السلام نقش تأثیرگذاری داشته است. او در جنگ با امویان در

سال ٦٧ق، عبیدالله بن زیاد و حُصَین بن نُمَیر را کشت و سرِ ابن زیـاد را بـرای مختـار فرستاد، ولی در آخرین روزهای حکومت مختار، او را تنهـا گذاشـت و پـس از کشـته شدن وی، به مُصعب بن زبیر پیوست. ابراهیم بن مالک در جنگی که در سال ۷۲ق میان ارتش مصعب و لشکر امویان درگرفت، کشته شد؛ و پیکرش را سوزاندند و سـرش را نزد عبدالملک بن مروان بردند.

تصویر قدیمی از زیارتگاه ابراهیم بن مالک اشتر در دجیل

زیارتگاه ابراهیم بن مالک پس از تخریب

زیارتگاه منسوب به وی در دُجیل، در زمین نسبتاً مرتفعی قرار دارد و قبلاً دارای بنایی از آجر و گچ، با پلان مربع و گنبد مدوّر بوده است. در، ورودیِ آن نیز کتیبه‌ای حاوی تاریخ ۱۰۸۹ق وجود داشته که احتمالاً تاریخِ بازسازی بنا بوده است.[۱]

این زیارتگاه در تاریخ ۲۰۰۵/۱۲/۲۱ م هدف انفجار تروریستی سلفی‌های تندرو قرار گرفت و بدنه اصلی آن به طور کامل فرو ریخت. البته گنبد بنا به همان حال بر زمین سقوط کرد. شیعیان اقدام به بازسازی ساختمان آن کردند که در حال حاضر، کار به پایان رسیده است و این مکان مقدّس چون گذشته، زیارتگاه شیعیان است.

آرامگاه ابن اثیر در موصل

آرامگاه ابن اثیر جَزَری، مورخ بزرگ مسلمان، در وسط میدانی در محله «باب سنجار» موصل قرار دارد؛ بنای آن شامل چهار طاقِ سنگی کوچک بوده که در نیم قرن اخیر روی قبر وی بنا شده است. این آرامگاه در دوره‌های متأخر نزد اهالی موصل به نام «قبر البنت؛ قبر دختر» معروف بوده است.

ابوالحسن عزالدین علی بن ابوالکرم محمد بن محمد بن عبدالکریم بن عبدالواحد شیبانی، ملقّب به «ابن اثیر جَزَری» از بزرگ‌ترین مورخان مسلمان و صاحب تألیفات تاریخی بسیار مهمی است. او در سال ۵۵۵ق در شهر «جزیره ابن عمر» (در جنوب ترکیه امروزی) به دنیا آمد و در سال ٦٣٠ق در موصل از دنیا رفت.[۲]

از وی تألیفات مهمی به‌جای مانده است که عبارت‌اند از: ۱. «*الکامل فی التاریخ*»، از مهم‌ترین منابع تاریخ اسلام، حاویِ اخبار و گزارش‌های تاریخی از زمان هبوط آدم تا سال ٦١٩ق؛ ۲. «*أسد الغابة في معرفة الصحابة*»، از مهم‌ترین منابع در شرح حال صحابه رسول خدا ﷺ؛ ۳. «*التاریخ الباهر في الدولة الاتابکیة*»، شامل اخبار خاندان «آل زنگی»

۱. یونس الشیخ ابراهیم السامرائی، *تاریخ مدینة سامراء*، ص۱۳۰ و محمد حرزالدین، *مراقد المعارف*، ج۱، ص۳۷ـ۳۸.
۲. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: ابن خلّکان، *وفیات الاعیان*، ج۳، ص۳۴۸-۳۴۹.

(حاکمان موصل و مناطق شمال عراق و شام در قرن ششم هجری)؛ ٤. *«اللباب في تهذيب الانساب»*، بازنویسی کتاب مشهور *«الانساب»* تألیف عبدالکریم سمعانی.

منابع خبری در روز دوشنبه ١٦ ژوئن ٢٠١٤ (٢٦ خرداد ١٣٩٣)، از تخریب آرامگاه ابن اثیر توسط گروه داعش خبر دادند. تصاویر منتشر شده نشان می‌دهد که این آرامگاه را با بولدوزر تخریب کرده‌اند. این عمل، نخستین اقدام این گروه تکفیری در راستای محو زیارتگاه‌های اسلامی موصل به شمار می‌آید.

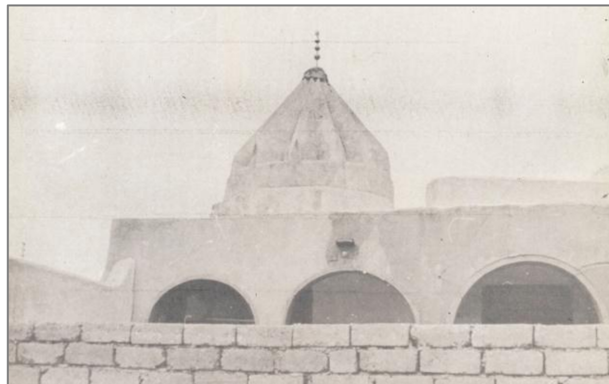
تصویر قدیمی از آرامگاه ابن اثیر در موصل

تخریب آرامگاه ابن اثیر با بولدوزر

مقبره شیخ فتحی (فتح موصلی) در موصل

زیارتگاه مهم دیگری که نیروهای داعش پس از تصرف موصل، تخریب کردند، مقبره «شیخ فتحی» است که در محله‌ای به همین نام در غرب موصل قرار دارد. ساختمان آن شامل مقبره کوچکی با گنبد مخروطی تَرک‌دار بوده که قدمت آن از قرن هفتم هجری برآورد شده است.[۱] البته در سال‌های اخیر گنبد و ساختمان قدیمی آن به طور کامل نوسازی شده است و از زیارتگاه‌های مورد توجه موصل به شمار می‌آمده و اهالی این شهر برای قضای حوائج، در آن نذر می‌کرده‌اند.

تصویر قدیمی از مقبره شیخ فتحی (فتح موصلی) در موصل

درباره شخصیت مدفون در زیارتگاه، باید گفت که منابع تاریخی از دو شخصیت به نام «فتح موصلی» یاد کرده‌اند که هر دو زاهد و صوفی بوده و در دوره‌ای نزدیک به یکدیگر در موصل می‌زیستند. در منابع تصوّف، احوال و اقوال این دو با هم آمیخته شده است. شخصیت اول، فتح بن محمد بن وشاح ازدی موصلی (درگذشته ١٦٥ یا ١٧٠ ق) است که شمس‌الدین ذهبی از وی با نام «فتح موصلی کبیر» یاد کرده است. در احوال وی گفته‌اند که او از خوف خدا بسیار می‌گریست و همواره نماز شب می‌خواند. نقل شده است که در روز تشییع جنازه وی، هر مسلمان و غیر مسلمانی حاضر شدند.[۲]

---

۱. عطا الحدیثی و هناء عبدالخالق، *القباب المخروطیة في العراق*، ص۷۹.

۲. الذهبی، *تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الأعلام*، ج۱۰، ص۳۹۱-۳۹۲.

صاحب تاریخ موصل نیز نوشته است که در روز وفاتِ فتح، بازارهای موصل بسته شد و مردم با شیون و زاری در تشییع جنازه شرکت کردند؛ احمد بن اسماعیل، والی این شهر، بر جنازه او نماز گزارد. اهالی روستاهای موصل نیز به قصد تبرک، از خاک قبر او برداشته و به خانه‌های خود می‌بردند.[۱]

مراحل تخریب مقبره شیخ فتحی با بولدوزر

دومین کسی که فتح موصلی نام داشته، ابونصر فتح بن سعید موصلی (درگذشته ۲۲۰ ق) است. او نیز مانند فتحِ کبیر دارای احوال و مقامات بوده و ذهبی از وی با عنوان «فتح موصلی صغیر» یاد کرده است.[۲] مرحوم «سعید الدیوه‌جی»، پژوهشگر بزرگ تاریخ

۱. یزید بن محمد الازدی، *تاریخ الموصل*، ص۲٤٦-۲٤٧.
۲. الذهبی، همان، ج۱۵، ص۳۳۸-۳۳۹.

موصل، با استناد به شواهد تاریخی معتقد است که مدفون در زیارتگاه شیخ فتحی، فتح کبیر (فتح بن محمد بن وشاح ازدی) است.[۱]

بسیاری از منابع خبری در روز سه‌شنبه ۲٤ ژوئن ۲۰۱٤ (۳ تیر ۱۳۹۳) گزارش دادند که گروه داعش، دست به تخریب مقبره «فتح موصلی» زدند. تصاویر منتشر شده نشان می‌دهد که این زیارتگاه در ساعاتی از شب، با بولدوزر تخریب شده است.

زیارتگاه سلطان عبدالله بن عمر در استان نینوا

این زیارتگاه بالای تپه‌ای در سمت شرقی رود دجله، در منطقه «مخمور» در ۸۵ کیلومتری جنوب شرقی موصل، نزدیک ویرانه‌های شهر «حُدَیثه» (حُدیثهٔ موصل) قرار دارد. در منابع تاریخی از آن به عنوان قبر منسوب به عبدالله بن عمر بن خطّاب یاد شده است،[۲] ولی با توجه به این که عبدالله بن عمر در سال ۷۳ق در مکه از دنیا رفته و در همان جا دفن شده است، محمد امین العمری الخطیب مورخ بزرگ موصل احتمال داده است که شاید این زیارتگاه، مدفن یکی از نوادگان خلیفه دوم به نام عبدالله بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن خطاب باشد[۳] که از راویان اهل سنت بوده و در سال ۱۷۱ق از دنیا رفته است.[٤]

به گزارش بسیاری از پایگاه‌های خبری، نیروهای داعش در صبح روز جمعه ٤ ژولای ۲۰۱٤ این زیارتگاه را بمب‌گذاری و منفجر کردند که در اثر آن، کلٍّ ساختمان زیارتگاه ویران شد.

---

۱. سعید الدیوه‌جی، *الموصل فی العهد الاتابکی*، ص۱٦۱.

۲. عبدالمؤمن صفی‌الدین البغدادی، *مراصد الاطلاع*، ج۱، ص۳۸۷ و العمری الخطیب، *منهل الاولیاء و مشرب الاصفیاء من سادات الموصل الحدباء*، ص۵۱.

۳. العمری الخطیب، *منهل الاولیاء و مشرب الاصفیاء من سادات الموصل الحدباء*، ص۵۱.

٤. الذهبی، *تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الأعلام*، ج۱۱، ص۲۱٤.

زیارتگاه‌های تلعفر

تلعفر از شهرهای قدیمی استان نینوی است که نام آن در اصل «تل اَعفَر» یا «تل یعفر» بوده[1] و به مرور زمان به «تلعَفَر» تحریف شده است. این شهر در منطقه‌ای کوهستانی میان موصل و سنجار قرار دارد. عوامل گروه داعش پس از تسلط بر این شهر، در روز چهارشنبه ۲۵ ژوئن ۲۰۱٤ (٤ تیر ۱۳۹۳) دست به تخریب دو زیارتگاه سعد بن عقیل و خضر الیاس زدند. سپس در روز پنج‌شنبه ۲٦ ژوئن نیز زیارتگاه آر محمود را تخریب کردند. آن‌ها هم‌چنین چند حسینیه را در این شهر منفجر کردند.[2] گروه داعش تصاویری از تخریب این بناها منتشر کردند که نشان می‌دهد همهٔ آن‌ها با بمب‌گذاری منفجر شده‌اند. در ادامه توضیح مختصری درباره زیارتگاه‌های تخریب شده در تلعفر بیان می‌کنیم:

زیارتگاه خضر الیاس

این زیارتگاه روی تپه‌ای در جنوب شهر تلعفر واقع است که به باور اهالی آن‌جا، به حضرت خضر و الیاس، ـ مردم منطقه هر دو را پیامبر واحد می‌دانندـ منسوب می‌باشد. این مکان از مهم‌ترین زیارتگاه‌های تلعفر است که از سوی مسلمانان، مسیحیان و نیز پیروان فرقه زیدیه زیارت می‌شود. ساختمان آن دارای دو گنبد مخروطی شکل است که از نظر معماری شبیه گنبدهای زیارتگاه‌های یزیدیان در شمال عراق است. گفتنی است اهالی منطقه عیدی به نام عید خضر الیاس دارند که تاریخ آن نخستین پنجشنبهٔ بعد از ۱۷ فوریهٔ هر سال میلادی است و در این روز، گروه گروه به زیارت آن می‌روند.[3]

---

۱. ر.ک: یاقوت الحموی، معجم *البلدان*، ج۲، ص۳۹.

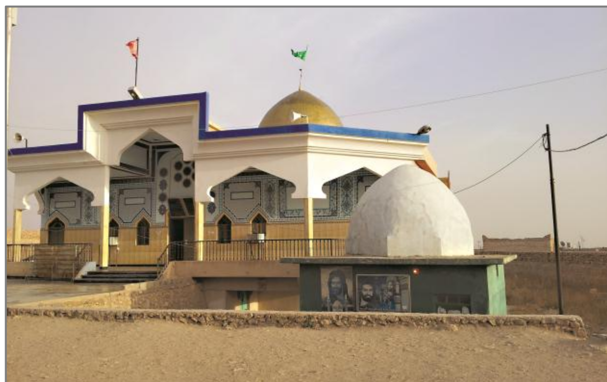
۲. روزنامه بحرینی الوسط، «داعش تختطف ترکمان شیعة وتدمر مزارات»، العدد ٤۳۱٤، دوشنبه ۳۰ ژوئن ۲۰۱٤ / ۲ رمضان ۱٤۳٥.

http://www.alwasatnews.com/4314/news/read/900075/1.html

۳. «المراقد والمشاهد الدينية في تلعفر»، http://www.majalisna.com

زیارتگاه سعد بن عقیل بن ابی‌طالب

این زیارتگاه در داخل «سوق التمر» (بازار خرمافروشان) در مرکز شهر تلعفر واقع است و به سعد فرزند عقیل بن ابی‌طالب، پسر عموی امام علی علیه‌السلام، منسوب است.

زیارتگاه سعد بن عقیل در تلعفر پیش از تخریب

از زیارتگاه‌های قدیمی و معتبر تلعفر به شمار می‌آید و محوطهٔ اطراف آن به قبرستانی برای دفن اهالی شهر تبدیل شده است.[1] اهالی تلعفر ـ شیعه و سنی ـ هر ساله در روز عاشورا، برای عزاداری امام حسین علیه‌السلام در این زیارتگاه گرد هم می‌آیند.

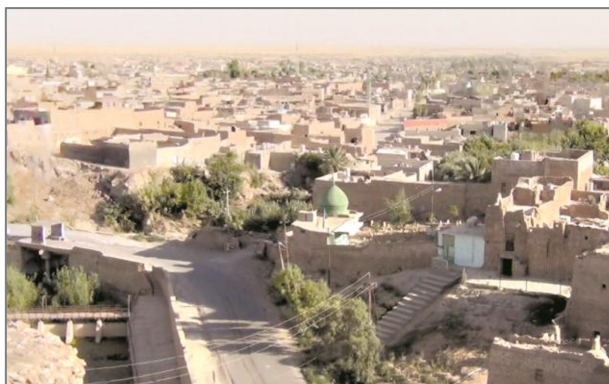

تصاویر انفجار زیارتگاه سعد بن عقیل

۱. همان.

زیارتگاه آرمحمود یا آرماموط:

این زیارتگاه که در گویش اهالی منطقه به صورت «آرماموط» تلفّظ می‌شود، مدفن یکی از اولیای محلی و مشایخ متأخر صوفیه به نام محمود بن اورکان بن محمد (درگذشته ١٣٢٤ق) است و می‌گویند نسب وی به امام موسی کاظم علیه السلام می‌رسد. اهالی تلعفر کراماتی برای وی نقل می‌کنند و از آن حاجت می‌طلبند.[1]

تصاویر انفجار زیارتگاه آرمحمود (آرماموط) در تلعفر

---

۱. همان.

زیارتگاه‌های محلّبیه

«محلّبیه» شهری کوچک واقع در ۳۵ کیلومتری غرب موصل است که تاریخ شکل‌گیری آن سال ۱۸۳۵ میلادی است و ساکنان آن از ترکمن‌های عراق هستند. نیروهای داعش، صبح روز جمعه ٤ ژولای ۲۰۱٤، با بولدوزر دو زیارتگاه شیخ ابراهیم و شیخ احمد رفاعی را در این منطقه تخریب کردند. به معرفی مختصر این دو زیارتگاه می‌پردازیم:

زیارتگاه شیخ ابراهیم:

این زیارتگاه در روستای «شیخ ابراهیم» ـ در دامنه کوهی کوچک و در حدود ۱۰ کیلومتری «محلبیه» ـ قرار دارد و مدفن یکی از اولیای محلی است که گفته می‌شود نسب وی به خلیفه دوم می‌رسد. این زیارتگاه نزد اهالی منطقه بسیار مورد احترام است و برای آن کرامات فراوانی قائلند.[۱]

تصویر تخریب زیارتگاهی که برای شیخ ابراهیم معرفی شده است، اما به نظر می‌رسد زیارتگاه دیگری باشد.

تخریب زیارتگاه شیخ ابراهیم در محلّبیه

---

۱. العمری الخطیب، *منهل الاولیاء ومشرب الاصفیاء من سادات الموصل الحدباء*، ص۹٦-۹۷.

زیارتگاه شیخ احمد رفاعی:

شیخ احمد رفاعی (۵۰۰–۵۷۸ق) از صوفیان بزرگ مسلمان در سده ششم هجری و مؤسس طریقه رفاعیه (از طرق تصوف رایج در عراق و شام) است. او در روستای «ام‌عبیده»، منطقه «بطائح» واقع در جنوب عراق، به دنیا آمد و در همان جا نیز از دنیا رفت و به خاک سپرده شد. مقبره‌اش در ناحیه «رفاعی» در استان ذی‌قار عراق، زیارتگاه پیروان و دوستداران وی است. با این حال در محلّبیه نیز زیارتگاهی به نام وی وجود دارد که برای نگارنده مشخص نشد که مزاری نمادین است یا قبر یکی از مشایخ طریقه رفاعیه است.

تصاویر تخریب زیارتگاه رفاعی در محلّبیه

زیارتگاه ابراهیم سمین در قره‌تپه

این زیارتگاه در حدود ۱۳ کیلومتری شهر «قره‌تپه» در استان دیالی قرار دارد و مدفن یکی از سادات موسوی است که گفته می‌شود نسبش با هشت واسطه به این شرح، به امام هفتم علیه السلام می‌رسد: ابراهیم بن تاج‌الدین بن عزالدین بن عبدالرحیم بن قاسم بن ابراهیم بن حسین بن موسی بن ابراهیم بن امام موسی کاظم علیه السلام.[۱] این زیارتگاه بسیار

۱. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: محمد حرزالدین، *مراقد المعارف*، ج۱، ص۴۸–۵۱.

مورد توجه اهالی منطقه قره‌تپه و نواحی اطـراف آن ـ شـیعه و سـنّی و کـرد و تـرک و عرب‌ـ است و کرامت‌های فراوانی برایش نقل می‌کنند.[۱]

تروریست‌های تکفیری، روز جمعه ۲۰۰٦/۹/۱ میلادی با بمب‌گـذاری، سـاختمان آن را ویران کردند. این حادثه خشم اهالی قره‌تپه و منـاطق اطـراف آن را برانگیخـت و در قره‌تپه عزای عمومی اعلام شد.[۲]

زیارتگاه فرج‌الله بن محمد عابد در لطیفیه

این زیارتگاه در منطقه «لطیفیه» در استان بابِل و در ۳۵ کیلومتری جنوب بغداد قـرار دارد و مدفن یکی از سادات موسوی به نام «سید فرج‌الله» از نسل «محمد عابـد» فرزنـد امام موسی کاظم﷣ به شمار می‌آید. تروریست‌های تکفیری در تاریخ ۲۰۰٤/٤/۲۰ ایـن زیارتگاه را منفجر کردند، به طوری که کاملاً ویران گردید.[۳] احتمالاً این مکـان مقـدس، نخستین زیارتگاهی است که پس از اشغال عراق، ترویسـت‌هـای تکفیـری آن را مـورد هجوم قرار داده و تخریب کردند.

زیارتگاه احمد بن موسی﷣ در بعقوبه

این زیارتگاه در روستای «ابوصیدا الصغیره» در شمال شهرستان «بعقوبـه»، در اسـتان دیالی در شرق عراق قرار دارد و به باور اهالی منطقه، مدفن فرزند امام موسی کاظم﷣ است؛ گرچه ممکن است قبر یکی از نوادگان آن حضرت باشد. این مکان بعد از سقوط نظام صدام، چندین بار هدف حملات تروریستی قرار گرفته است. در حمله نخست در تاریخ ۲۰۰٥/٤/۱٦، با بمب‌های انفجـاری آسـیب‌هـایی بـه سـاختمان آن وارد شـد. در انفجار دوم در تاریخ ۲۰۰٥/۹/۲٦، ساختمان آن به طور کامل ویران گردید و در حملـهٔ

---

۱. همان.

۲. [روزنامه] البیّنة، «الإرهابیون یفجرون مرقد الإمام إبراهیم السمین في قره تبه»،
http://www.al-bayyna.com

3. http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php

تروریستی دیگری در تاریخ ۲۰۰٦/۲/٦، دو تن از نگهبانان آن به شهادت رسیدند.[1] با این حال، اهالی منطقه بعداً ساختمان زیارتگاه را بازسازی کردند.

در آخرین حمله تروریستی به آن جا که در تاریخ ۲۰۱۳/۹/۱٦ صورت گرفت، چند تن از اهالی منطقه اقدام به حمایت از زیارتگاه کردند و با تروریست‌ها درگیر شدند که دو تن از خادمان زیارتگاه به شهادت رسیدند، ولی به ساختمان زیارتگاه آسیب نرسید.[2]

سایر حوادث تخریب و تجاوز به زیارتگاه‌ها

تروریست‌های تکفیری در سال‌های ۲۰۰٦ و ۲۰۰۷ میلادی تعداد زیادی از زیارتگاه‌های عراق را ـ عمدتاً در استان دیالی ـ تخریب کرده‌اند که متأسفانه از بیشتر این زیارتگاه‌ها و جزئیات تخریب آن‌ها اطلاعات چندانی در دست نداریم. برخی از این زیارتگاه‌ها منسوب به فرزندان و نوادگان ائمه علیهم‌السلام و بعضی دیگر منسوب به پیامبران الهی یا مشایخ محلی می‌باشند. در ادامه به تعدادی از این زیارتگاه‌ها اشاره می‌کنیم:

۱. مقام منسوب به امام رضا علیه‌السلام در روستای «بشیر» در جنوب کرکوک: این زیارتگاه در تاریخ ۲۰۰٦/۲/۲٤،[3] هدف حمله موشکی تروریست‌ها قرار گرفت و گنبد و بخشی از مناره آن ویران شد.[4] در ژوئن ۲۰۱٤ نیز گروه داعش پس از تصرف استان نینوا، تلاش کردند تا آن‌جا را تخریب کنند، ولی نیروهای نظامی کردستان (پیشمرگه) با همکاری اهالی روستا، از تخریب آن جلوگیری کردند.

۲. مقام منسوب به امام رضا علیه‌السلام در روستای «تیس خراب» در شمال موصل: که از زیارتگاه‌های طایفه «شَبَک» به شمار می‌آید. تروریست‌ها در تاریخ ۲۰۰٦/۷/۵ به این

---

1. http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php
2. http://www.top-drama.net. /vb/t147.
3. .http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php
٤. شبكة النبأ المعلوماتية، «استمرار عمليات استهداف المراقد المقدسة والحسينيات في العراق»، تاريخ: ٢٠٠٦/٢/٢٦، http://www.annabaa.org/nbanews/enfejarsamera/069.htm

مکان حمله کرده و ساختمان آن را به طور کامل ویران کردند.[1] آن‌ها هم‌چنین در سال ۲۰۱۲ تلاش کردند تا با یک اتومبیل بمب‌گذاری شده، این زیارتگاه را دوباره منفجر کنند، اما نیروهای پیشمرگه آن را شناسایی و از این انفجار جلوگیری کردند.[2]

۳. زیارتگاه «جابر» و خواهرش «جابریه» فرزندان امام علی هادی‌علیه‌السلام در استان دیالی: در تاریخ ۲۰۰٦/٥/۱۳ گروه تروریستی همه محتویات این دو زیارتگاه را سرقت و سپس آن را منفجر کردند.[3]

٤. زیارتگاه شیخ تمیم در ناحیه «وجیهیه» از توابع شهر «مقدادیه» (در استان دیالی): در تاریخ ۳۰۰٦/٥/۱۳ یک گروه تروریستی با بمب‌گذاری در اطراف آن‌جا، ساختمان آن را ویران کردند.[4]

٥. زیارتگاه «دده ولی» در منطقه «بلدروز» (در استان دیالی): در تاریخ ۲۰۰٦/٦/٦، یک گروه تروریستی با کارگذاری مواد منفجره، نیمی از ساختمان زیارتگاه را ویران کردند.[5]

٦. زیارتگاه منسوب به عبدالله بن امام موسی کاظم‌علیه‌السلام در روستای «اُحَیمر» (در استان دیالی): یک گروه تروریستی با بمب‌گذاری در این زیارتگاه در تاریخ ۲۰۰٦/۸/۱۳، ساختمان آن را به طور کامل ویران کردند.[6]

۷. زیارتگاه شیخ شهاب الدین در محله «الوحده» در شهرک «سعدیه» (از توابع شهر «خانقین»، در ۷۰ کیلومتری شمال شرقی بعقوبه، در استان دیالی): تروریست‌ها با بمب‌گذاری در این زیارتگاه در تاریخ ۲۰۰٦/۹/۳، ساختمان آن را به طور کامل تخریب کردند.[7]

---

1. http://nabilalkarkhy.com/shia/rabita/marakid/saliheen/saliheen_iraq.htm
۲. وكالة الانباء العراقية المستقلة، «إحباط محاولة لتفجير مقام الإمام الرضا بسيارة مفخخة شمال الموصل»، تاریخ: ۲۰۱۲/۱۰/۲۷، http://www.ina-iraq.net/news/security/31143.html
3. http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php
4. http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php
5. http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php
6. http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php
۷. [خبرگزاری] براثا، «في مدن ديالى المنسية مازال العنف الدموي هو سيد الموقف»، تاریخ: ۲۰۰٦/۹/۳، http://burathanews.com/news/7086.html

۸. زیارتگاه منسوب به حسن مثنّی فرزند امام علی هادی، در بالای تپه‌ای به ارتفاع ۱۵ متر، در پنج کیلومتری غرب شهر مندلی (در نود کیلومتری شرق بعقوبه، در استان دیالی): تروریست‌های تکفیری در تاریخ ۲۰۰۷/۵/۱۱، نگهبانان زیارتگاه را خلع سلاح کرده و زیارتگاه را بمب‌گذاری و از دور منفجر کردند.[1]

۹. زیارتگاه منسوب به دانیال نبی[2] در ناحیه وجیهیه از توابع مقدادیه (در استان دیالی): به گزارش منابع خبری در تاریخ ۲۰۰۷/۷/۲۹، تروریست‌های تکفیری با بمب‌گذاری در این زیارتگاه، گنبد و بیشتر ساختمان آن را ویران کردند.[3]

۱۰. زیارتگاه منسوب به فاطمه دختر امام حسن مجتبی در شرق بعقوبه (در استان دیالی): گروهی از تروریست‌های تکفیری، در بعد از ظهر شنبه ۲۰۰۷/۸/۱۱ با استفاده از مقادیر زیادی مواد منفجره (TNT)، ساختمان آن را منفجر و ویران کردند.[4]

۱۱. زیارتگاه شیخ اسماعیل در روستای «شبیزه» از توابع شهر «داقوق» (در استان کرکوک): تروریست‌های تکفیری در ساعت ۲ بعد از ظهر جمعه ۲۰۰۶/۱۰/۲۷، این زیارتگاه را منفجر و ساختمانش را به طور کامل ویران کردند.[5]

۱۲. زیارتگاه حاج یوسف که گفته می‌شود فرزند امام علی یا امام علی هادی است، واقع در حومه شهر مندلی (در استان دیالی): سلفی‌های تکفیری در تاریخ ۲۰۰۷/۵/۱۷ این زیارتگاه را تخریب کردند. در حال حاضر دیوان وقف شیعی عراق آن را بازسازی کرده است.

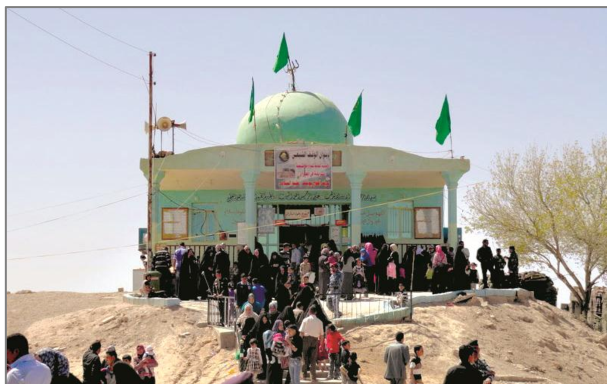
۱. [خبرگزاری] نینا (الوكالة الوطنية العراقية للأنباء)، «تفجير مرقد احد ابناء الإمام علي الهادي في مندلي»، تاریخ: ۲۰۰۷/۵/۱۲،
http://www.ninanews.com/Arabic/News_Details.asp?ar95_VQ=HJIMI

۲. در جهان اسلام چندین زیارتگاه منسوب به حضرت دانیال نبی وجود دارد. مشهورترین آنها، که از نظر تاریخی نیز از سایر زیارتگاه‌های منسوب به این پیامبر اعتبار بیشتری دارد، زیارتگاه واقع در شهر «شوش» در استان خوزستان ایران است.

۳. [خبرگزاری] براثا، «التكفيريون والبعثيون الصدّاميون ينسفون مرقد النبی دانیال...»، تاریخ: ۲۰۰۷/۷/۲۹،
http://burathanews.com/24465.html

٤. [خبرگزاری] براثا، «نسف مرقد السيدة فاطمة بنت الحسن قرب بعقوبة»، تاریخ: ۲۰۰۷/۸/۱۱،
http://burathanews.com/news/25247.html

۵. [خبرگزاری] براثا، «داقوق: الارهابيون التكفيريون يفجرون مرقدين»، تاریخ: ۲۰۰٦/۱۰/۲۷،
http://burathanews.com/news/10157.html

زیارتگاه بازسازی شده حاج یوسف در مندلی پس از تخریب آن

۱۳. زیارتگاه شیخ محاسن در جاده داقوق ـ دوبز (در استان کرکوک): تروریست‌های تکفیری یک هفته پیش از تخریب زیارتگاه شیخ اسماعیل در داقوق، این مکان را نیز منفجر و ویران کردند.[۱]

١٤. زیارتگاه سید غفوری صُمَیدعی در شهر طوزخورماتو (در استان صلاح‌الدین): به گزارش منابع خبری در تاریخ ۳۰ آوریل ۲۰۱٤ میلادی، تروریست‌ها گرداگرد زیارتگاه را بمب‌گذاری و سپس از راه دور منفجر کردند؛ آسیب‌های شدیدی به ساختمان زیارتگاه وارد شد.[۲]

۱۵. مقام منسوب به حضرت عباس در روستای «قبّه» در شمال موصل: گروه داعش روز چهارشنبه ۲۵ ژوئن ۲۰۱٤، با بمب‌گذاری، ساختمان آن را به طور کامل ویران کردند.

علاوه بر زیارتگاه‌های گفته شده، زیارتگاه‌های دیگری نیز وجود دارد که به علت حملهٔ تروریست‌ها با بمب‌های انفجاری، آسیب‌هایی به ساختمان آن‌ها وارد شده است،

---

۱. همان.

۲. السومرية، «مسلحون يفجّرون مرقد السيد غفوری الرفاعی وسط قضاء الطوز»، تاریخ: ۲۰۱٤/٤/۳۰،
http://www.alsumaria.tvs/news/99276/

العراق الآن، «مسلّحون يفجرون مرقد الرفاعی فی الطوز»، تاریخ: ۲۰۱٤/٤/۳۰،
http://iraqelan.com/index.php/rss1/14991-2014-04-30-11-44-59

ولی از میزان این آسیب‌ها آگاهی دقیقی به دست نیاورده‌ایم. با استناد به گزارش «دیوان وقف شیعی»، فهرستی از این زیارتگاه‌ها (تنها برای سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ میلادی) عبارتند از:[1]

ردیف	نام زیارتگاه	آدرس	تاریخ بمب‌گذاری
۱	عباس بن امام موسی کاظم علیه‌السلام	روستای سنسل ـ شمال شهر مقدادیه	۲۰۰۵/۵/۵
۲	مسافر بن امام موسی کاظم علیه‌السلام	نزدیک بازار شهر مقدادیه	۲۰۰۵/٦/۳
۳	عبدالله بن امام موسی کاظم علیه‌السلام	روستای زاغانیه ـ شمال شهر بعقوبه	۲۰۰۵/۹/۲٦
٤	ابراهیم ادهم	روستای ابوکرمه ـ مقدادیه	۲۰۰۵/۱۰/۱
۵	مقام خضر علیه‌السلام	خالص	۲۰۰۵/۱۰/۱۸
٦	حسن بن امام علی هادی علیه‌السلام	مجتمع صنعتی بعقوبه	۲۰۰۵/۱۲/۵
۷	سید شهاب	خالص	سال ۲۰۰۵
۸	سید ترکان (از نوادگان امام هفتم علیه‌السلام)	روستای ابوتمر ـ ناحیه تل‌تاوه ـ خالص	سال ۲۰۰۵
۹	امام حبش (از نوادگان امام هفتم علیه‌السلام)	روستای امام حبش ـ ناحیه بهرز ـ بعقوبه	۲۰۰۵
۱۰	ابومشاعل	روستای ابوصیدا ـ دیالی	۲۰۰۵
۱۱	سید عبدان کیلانی (گیلانی)	روستای ساده ـ بعقوبه	۲۰۰۵
۱۲	عبدالله بن امام علی هادی علیه‌السلام	ناحیه وجیهیه ـ مقدادیه	۲۰۰٦/۵/۱۳
۱۳	رقیه دختر امام حسن علیه‌السلام	ناحیه وجیهیه ـ مقدادیه	۲۰۰٦/۵/۱۳
۱٤	سنیار نبی علیه‌السلام	ناحیه وجیهیه ـ مقدادیه	۲۰۰٦/۵/۱۳
۱۵	صالح ابوالحدید	ناحیه وجیهیه ـ مقدادیه	۲۰۰٦/۵/۱۳
۱٦	فتیان	بلدروز (شرق بعقوبه)	۲۰۰٦/۵/۱۳
۱۷	عون بن امام علی هادی علیه‌السلام	دیالی	۲۰۰٦/۵/۲۹
۱۸	شیخ حمید	منطقه کنعان ـ شمال شرقی بعقوبه	۲۰۰٦/٦/۱۳
۱۹	شیخ سعید	ناحیه وجیهیه ـ مقدادیه	۲۰۰٦/۷/۷
۲۰	امام ویس (اویس قرنی)	مقدادیه	۲۰۰٦/۹/۲

1.http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php

افزون بر مکان‌های فوق، زیارتگاه‌های دیگری نیز مورد هجوم تروریست‌ها قرار گرفته که آسیب چندانی به دنبال نداشته است؛ مانند: آستانه سلمان فارسی در مدائن، در تاریخ ۲۰۰٦/۲/۲۵ با موشک‌های «هاون» هدف حمله قرار گرفت و مقام (محل نماز خواندن) امام علی﵇ در بصره مورد هجوم تروریست‌های مسلح قرار گرفت.[1]

زیارتگاه «ابو ادریس»[2] در جنوب شهر «بعقوبه» در استان دیالی، در تاریخ ۲۰۰۵/۱۱/۲۵، مورد حمله تروریست‌ها با بمب‌های انفجاری قرار گرفت که آسیب‌هایی به ساختمان آن وارد شد.[3] در تاریخ سه‌شنبه ۲۰۱۳/۱۲/۱۰ (۱۹ آذر ۱۳۹۲) نیز یک حملهٔ انتحاری در این زیارتگاه صورت گرفت که منابع خبری، آمار کشته‌ها و زخمی‌های آن را بین یازده تا سی تن از زائران اعلام کردند.[4]

هم‌چنین گروه داعش پس از تصرف موصل و تخریب مقبره شیخ فتحی، تصمیم گرفتند با بولدوزر، زیارتگاه «امام باهر»[5] را خراب کنند، ولی با مقاومت اهالی در حمایت از این زیارتگاه مواجه شدند و از تخریب آن صرف نظر کردند.

تروریست‌های تکفیری فعال در عراق، هم‌چنین تعدادی از بناهای آیینی به ویژه حسینیه‌ها را تخریب کرده‌اند؛ همچون حسینیه «قبه» در منطقه «عبّاره» از توابع مقدادیه،

1.http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php

۲. این زیارتگاه در جنوب شهر «بعقوبه» در استان دیالی قرار دارد و مدفن علی بن محمد بن عبدالله بن ادریس روحائی بعقوبی، معروف به «ابن ادریس» است که مردم به اشتباه آن را «ابو ادریس» می‌خوانند. او از مشایخ تصوف در نیمه دوم قرن ششم و اوایل قرن هفتم هجری و از شاگردان عبدالقادر گیلانی (صوفی بزرگ حنبلی و مؤسس طریقه قادریه) بود. در سال ٦۱۹ق در زادگاه خود «روحاء» از دنیا رفت و در رباط خود به خاک سپرده و قبرش به زیارتگاه تبدیل شد. ر.ک: الذهبی، *تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الأعلام*، ج٤٤، ص٤٥٥ـ٤٥٦. گفتنی است این زیارتگاه امروزه از اماکن زیارتی شیعیان به شمار می‌آید.

3.http://www.buratha.comp /buratha_site/crime_sect5.php

٤. الشرقية، «استشهاد واصابة اكثر من ۳۰ شخصاً باستهداف مرقد الامام ابو ادريس»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱۲/۱۱، http://www.alsharqiya.com/p=86419

المدى برس، «مقتل وإصابة ۱۱ شخصا بتفجير انتحاري داخل مرقد (الأمام أبو إدريس) جنوبي بعقوبة»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱۲/۱۰، /http://www.almadapress.com/ar/news/22608

۵. این زیارتگاه به «عبدالله باهر» فرزند امام زین‌العابدین﵇ منسوب است. گرچه سند تاریخی معتبر برای دفن وی در این مکان وجود ندارد.

که با کار گذاشتن مواد منفجره در چهار گوشه بنا در تاریخ ٢٠٠٦/٤/١، ساختمان آن به طور کامل ویران شد.[1] نیروهای داعش تعدادی از حسینیه‌های استان نینوا را تخریب کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به حسینیه منطقه «قبّه» در شمال موصل و دو حسینیه در روستاهای شیعه‌نشین شریخان سُفلی و عُلیا در شمال این شهر و نیز حسینیه‌های شهر تلعفر اشاره کرد.

تصاویر تخریب حسینیه «قبه» در شهر موصل

1. http://www.buratha.com/buratha_site/crime_sect5.php

فصل دوم: سوریه

مدخل:

کشور سوریه از اوایـل سـال ۲۰۱۱م. و در راسـتای مـوج انقـلاب‌هـای مردمـی در کشورهای عربی (موسوم به بهار عربی)، با توطئه و تحریک تعدادی از کشورهای غربی و عربی، دچار بحران و جنگ‌های داخلی شدیدی شد که تا به امـروز ادامـه دارد. ایـن کشور که با استناد به برخی آمارهای بین‌المللی تـا پـیش از ایـن جریـان، از امـن‌تـرین کشورهای جهان به شمار می‌آمـد، اکنـون بـه نـاامن‌تـرین کشـور جهـان و بـه صـحنه جنگ‌های خونین و خانمان‌سوزی تبدیل شده است که از زمان آغاز بحـران تـا کنـون، صدها هزار تن از مردم بی‌دفاع و نیروهای نظامی وابسته به ارتـش و نیروهـای مسـلح مخالفِ دولت، به قتل رسیده‌اند.

جرقه اصلی بحران سوریه، گرچه به صورت تظاهراتِ مردمی علیه نظـام حـاکم، در برخی شهرهای این کشور آغاز شد، ولی به سرعت به درگیری‌های شدید مسلحانه میان ارتش رسمی سوریه و بازوی نظامی مخالفان به نام «ارتش آزاد» تبـدیل شـد. در آغـاز چنین تصور می‌شد که جبهـه مخالفـان را، فرمانـدهان جـدا شـده از ارتـش سـوریه و مخالفان سوری خارج‌نشین که عمدتاً وابسته به «اخوان المسـلمین» و دیگـر احـزاب و گروه‌های منتقد بودند، رهبری می‌کردند. اما طولی نکشید که ارتش آزاد جای خود را به گروه‌های مسلح تندرویی داد که دارای تفکر سلفی و تکفیری بودند و اهـداف خـود را به صراحت، شعارهایی مانند: براندازی نظام «علوی» یا «نُصیریِ» ـ به زعم آن‌ها کافر و مشرکـ پاک‌سازی سرزمین شام از «روافض» (شیعیان) و از بـین بـردن مظـاهر شـرک

(زیارتگاه‌ها) اعلام می‌کردند. بیشتر این گروه‌ها در آغاز وابسته به سازمان تروریستی «القاعده» بودند و به نام‌های مختلفی مثل: «لواء التوحید»، «انصار الاسلام»، «انصار السنه» و غیره فعالیت می‌کردند و مهم‌ترین آن‌ها جبهه «النصره» بود، ولی سرانجام تحت‌الشعاع گروه موسوم به «دولت اسلامی عراق و شام» یا «داعِش» (اختصار «الدولة الاسلامیة فی العراق والشام») قرار گرفتند که موفق به تصرف بخش‌های وسیعی از شمال و شمال شرقی سوریه شدند و یک «امارت اسلامی» با مرکزیت شهر «رقّه» تأسیس کردند.

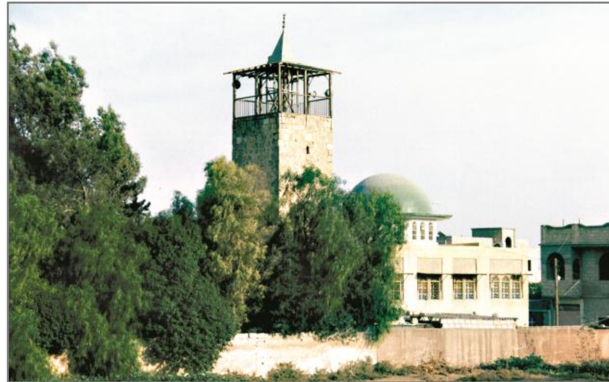
در طول این بحران، میراث تاریخی و فرهنگی این کشور از تخریب در امان نمانده است و بسیاری از آثار معماری ارزشمند و بناهای آیینی و زیارتگاه‌ها، دچار صدمات جبران‌ناپذیر شده و یا در معرض نابودی قرار گرفته و به طور کامل تخریب شده است. البته تعدادی از این آثار، در جریان درگیری‌های میان مخالفان و ارتشِ این کشور و گاه در نتیجه بمباران هوایی از سوی ارتش، به انگیزهٔ سرکوب مخالفان و پاک‌سازی یک مکان تاریخی از وجود تروریست‌ها و تکفیری‌ها، دچار آسیب شده است. ولی تعداد دیگری که بیشتر شامل زیارتگاه‌ها و بناهای آیینی است، به عمد به دستِ گروه‌های مسلح تکفیری به ویژه نیروهای «داعش» و بر اساس دیدگاه‌های عقیدتی آنان تخریب شده است.

همان‌گونه که در مقدمه کتاب نیز اشاره کرده‌ایم، در ادامه تنها به معرفی زیارتگاه‌هایی می‌پردازیم که گروه‌های مسلح تکفیری بر مبنای عقیدتی خود اقدام به تخریب آن کرده‌اند.

نبش قبر حجر بن عدیّ (واقع در روستای عَدرا در حومه دمشق)

حجر بن عَدِیّ کِندی، از یاران امام علی علیه‌السلام است که در جنگ‌های جمل و صفّین شرکت کرد. گویند او در زمان حیات پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله همراه با برادرش هانی به حضور آن حضرت رسید و اسلام آورد. پس از شهادت امام حسن مجتبی علیه‌السلام، علیه «زیاد» که از سوی معاویه والی عراق بود، قیام کرد و او نیز حجر را به همراه چند تن از یارانش

دستگیر کرد و به نزد معاویه فرستاد. شش یا هفت تن از یاران حجر به دستور معاویه در منطقه «مَرج عَذراء» گردن زده شدند و به شهادت رسیدند؛ و هفت تن دیگر از یاران وی نیز آزاد شدند.[۱] روستای محل شهادت حجر امروزه به نام «عَدرا» شناخته می‌شود و حدود بیست کیلومتری شرق دمشق قرار دارد. زیارتگاه حجر و یاران شهیدش هنوز در این روستا باقی مانده است و از مهم‌ترین زیارتگاه‌های شیعیان و دیگر مسلمانانِ حومهٔ دمشق به شمار می‌آید.

نمای بیرونی زیارتگاه حجر بن عدی در روستای عدرا (پیش از آغاز بحران سوریه) (تصویر از مؤلف)

ضریح حجر بن عدی پیش از نبش قبر (تصویر از مؤلف)

۱. ر.ك: محمد بن سعد، الطبقات الكبرى، ج٤، ص٤٣١-٤٣٣.

از برجسته‌ترین حوادث جسارت جریان تکفیری به زیارتگاه‌های اسلامی در سوریه، حادثه نبش قبر حجر بن عدی است که بسیاری از منابع خبری در روز جمعه ۳ می ۲۰۱۳ میلادی (۱۳ اردیبهشت ۱۳۹۲)، وقوع آن را گزارش دادند. «تنسیقیة الثورة السوریة فی ریف دمشق» همان زمان، بیانیه‌ای در صفحه خود در «تویتر» منتشر و اعلام کردند که برخی از نیروهای ارتش آزاد سوریه، با هدف جلوگیری از زیارت قبر حجر بن عدی، که از نگاه آن‌ها اقدامی شرک‌آمیز به شمار می‌آید، دست به نبش قبر وی زدند و پیکر یا رفات او را به محل نامشخصی منتقل کردند. تصاویر منتشر شده نیز نشان می‌دهد که ضریح نصب شده روی قبر تفکیک شده و در محل قبر حجر حفاری صورت گرفته است.[۱]

تصاویر نبش قبر حجر بن عدی

۱. گفتنی است برخی منابع آگاه تأکید کرده‌اند که تروریست‌ها پس از شکافتن قبر حجر، موفق به یافتن جنازه وی نشده‌اند و این ادعا که آن‌ها جنازه را به مکان نامعلومی منتقل کرده‌اند، صحت ندارد.

این حادثه بازتاب وسیعی در جهان اسلام داشت و به عنوان یک عمل مخالف با شریعت اسلامی و سنّت پیامبرﷺ و اهانت به یکی از صحابه رسول خداﷺ از سوی بسیاری از شخصیت‌های رسمی و سیاسی و نیز دینی در بسیاری از کشورهای اسلامی، مورد محکومیت شدید قرار گرفت.

زیارتگاه سکینه دختر امام علی‌علیه‌السلام در شهر دارَیّا

از زیارتگاه‌های بزرگ شیعه در حومه دمشق به شمار می‌آید که در شهر «دارَیّا»، در حدود پنج کیلومتری جنوب غربی دمشق قرار دارد. سکینه دختر امام علی‌علیه‌السلام بانوی ناشناخته‌ای است که در بیشتر منابع تاریخی و رجالی شیعه، از وی یاد نشده است و نام وی تنها در منابع انگشت‌شماری، از جمله: در متن دو روایت و سند یک حدیث در منابع حدیثی شیعه آمده است. از این رو پس از شناسایی زیارتگاه منسوب به وی در داریّا، چند پژوهشگر معاصر دربارهٔ این بانو کتابچه‌هایی تألیف کرده و با استناد به روایات مربوط، وی را شخصیتی تاریخی و از فرزندان امام علی‌علیه‌السلام و حتی فرزند آن حضرت‌علیه‌السلام از فاطمهٔ زهراعلیها‌السلام دانسته‌اند.[1] با این حال علما و پژوهش‌گران دیگری در مورد این مسئله تردید دارند.

زیارتگاه سکینه بنت علی‌علیه‌السلام تا پیش از سه دههٔ گذشته برای عموم شیعیان ناشناخته بود و بنای ساده‌ای داشت. ولی در سال ۱۳٦۷ شمسی، در پی اجرای طرح احداث خیابانی در منطقه و قرار گرفتن زیارتگاه در مسیر آن، مراتب به اطلاع مسئولان منطقه رسید و استاندار حومهٔ دمشق از تخریب آن جلوگیری کرد. سپس موضوع به استحضار آیت‌الله حاج سید احمد واحدی، روحانی ایرانی مقیم زینبیه رسید و در پیِ بررسی‌های

---

۱. برای آگاهی بیشتر درباره این زیارتگاه و دلایل ارائه شده برای وجود شخصیت تاریخی سکینه دختر امام علی‌علیه‌السلام به آثار تألیف شده از سوی پژوهش‌گران معاصر مراجعه نمایید. مهم‌ترین این آثار عبارت‌اند از: السید احمد الحسینی، *السیدة سکینة بنت علی‌علیه‌السلام*؛ جعفر المهاجر، *السیدة سکینة بنت امیر المؤمنین علی بن ابی‌طالب‌علیهما‌السلام ومقامها فی داریّا*؛ عباس شومان و علی مرتضی، *سکینة بنت علي‌علیه‌السلام تحقیق و دراسة*؛ محمد محمدی اشتهاردی، *سکینه‌علیها‌السلام دختر امام علي‌علیه‌السلام و مرقد او در شام* و علی‌اکبر مهدی‌پور، *از تبار محدّثان: سکینه دخت امیر مؤمنان‌علیه‌السلام*.

انجام شده دربارهٔ این زیارتگاه، کمیته‌ای برای توسعه بنای آن تأسیس شد. پس از خریداری زمین‌های اطراف زیارتگاه، اجرای طرح آغاز شد[1] و در حال حاضر ساختمان بزرگی روی قبر احداث شده که دارای ایوان، گنبد و دو گلدسته است.

قبر سکینه بنت علی علیه‌السلام از زمان آغاز طرح توسعه آن، در مدت کوتاهی به زیارتگاه مهمی برای شیعیان در حومه دمشق تبدیل شد که تا پیش از شروع بحران سوریه، بیشتر کاروان‌های زیارتی شیعه که به سوریه می‌رفتند، آن جا را نیز زیارت می‌کردند.

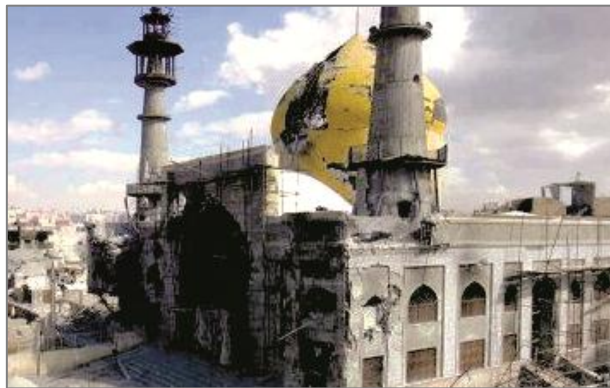

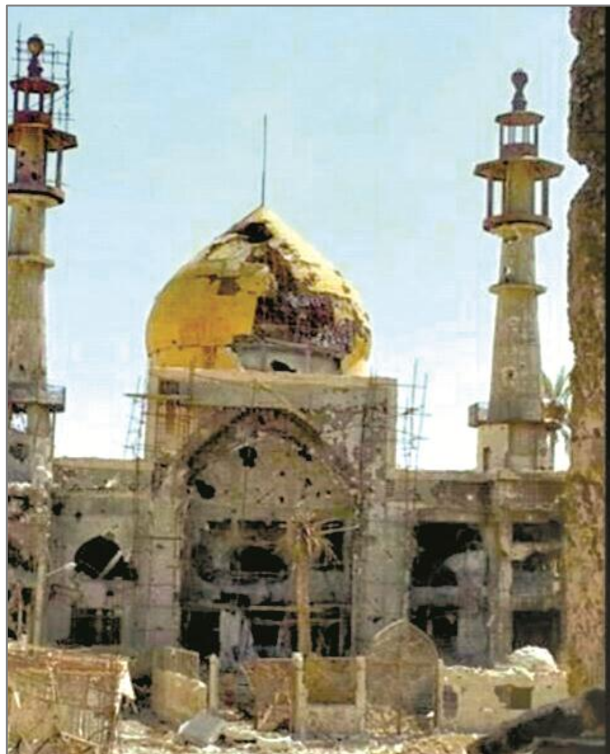
نمای زیارتگاه سکینه دختر امام علی علیه‌السلام در شهر داریّا (پیش از آغاز بحران سوریه) (تصویر از مؤلف)

با آغاز بحران سوریه، مسلّحان تکفیری، به این زیارتگاه به دیدهٔ یک مرکز گسترش تشیّع می‌نگریستند که در آن فعالیت‌های شرک‌آمیز صورت می‌گیرد. به همین سبب برای تسلط بر این زیارتگاه و تخریب آن بسیار تلاش کردند و بارها به آن هجوم آوردند؛ اما موفق به تخریب کامل نشدند و همواره گروهی از نیروهای مسلح مردمی یا ارتش سوریه، به حمایت از آن‌جا پرداختند. به هر حال در جریان درگیری‌های متوالی میان مخالفان و حامیان زیارتگاه، بخش‌های مختلف ساختمان آن به شدت آسیب دیده است.

---

۱. علی‌اکبر مهدی‌پور، *از تبار محدّثان: سکینه دخت امیر مؤمنان علیه‌السلام*، ص۶۶-۶۷

زیارتگاه سکینه دختر امام علی﵇ پس از آسیب‌های اخیر

زیارتگاه محسن بن امام حسین علیه السلام

این زیارتگاه در خیابان «مشهد» شهر حلب، برروی تپه مرتفعی که در گذشته به نـام کوه «جوشن» شناخته می‌شد، قرار دارد و نزد اهالی این شهر به «شیخ مُحَسِّن» شـناخته می‌شود. در فاصله سیصد متری آن، زیارتگاه شیعی دیگـری بـه نـام «مشـهد الحسـین» وجود دارد که گفته می‌شود محل قرار دادن سر امام حسین علیه السلام، در مسیر کاروان اسیران اهل‌بیت امام حسین علیه السلام از کوفه تا شام بوده است.

گفته می‌شود محسن فرزند امام حسین علیه السلام است که یکی از همسران امام حسـین علیه السلام در زمان عبور کاروان اهل بیت، او را در این محل سقط کرده است و بعدها سیف‌الدوله حمدانی، در سال ۳۵۱ق قبر وی را شناسایی و زیارتگاهی روی آن، بنا مـی‌کنـد.[۱] ایـن مکان، در دوره‌های بعد، بارهـا بازسـازی و بخـش‌هـایی بـه آن افـزوده شـده اسـت.[۲] ساختمان، شامل یک صحن مرکزی است که در اطرافش، بخـش‌هـای مختلـف بنـا، از جمله: شبستان، رواق‌ها و مقبره محسن بن امام حسین علیه السلام قرار دارد و روی هر یـک از این بخش‌ها، گنبدهای نیم‌کره‌ای کوچکی وجود دارد.

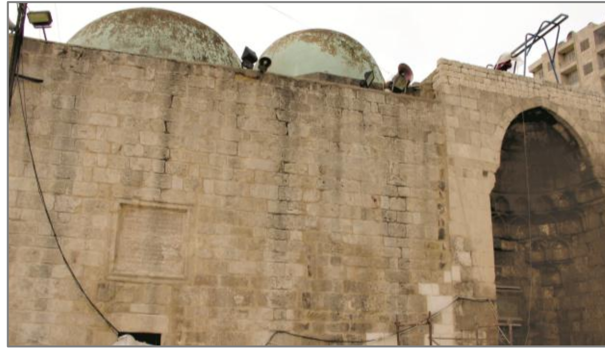
زیارتگاه یا «مشهد محسن»، از قدیمی‌ترین بناهای اسلامی شهر حلب و از کهن‌ترین زیارتگاه‌های شیعه است، که بنای تاریخی‌اش بدون تغییرات عمده‌ای، باقی مانده اسـت و به همین سبب اهمیت ویژه‌ای دارد. از دیگر موارد اهمیت آن، وجـود کتیبـه‌هـایی از چند دوره تاریخی (سلجوقی، ایوبی و عثمانی)، و نیز صندوقچه چوبی نفیسـی از دوره مملوکی است.[۳]

---

۱. برای آگاهی بیشتر درباره چگونگی پیدایش این زیارتگاه ر.ک: محمد بن علی بن شدّاد، *الاعلاق الخطيرة في ذكـر امـراء الشام والجزيرة*، ج۱، ق ۱، ص۴۸-۴۹.

۲. برای آگاهی بیشتر ر.ک: همان، ص۴۹-۵۰.

۳. برای آگاهی بیشتر ر.ک: احمد خامه‌یار، *آثار پیامبر صلی الله علیه و آله و زیارتگاه‌های اهل بیت علیهم السلام در سوریه*، ص۲۰۱-۲۰۷.

نمای بیرونی زیارتگاه محسن بن امام حسین (ع) در شهر حلب (پیش از آغاز بحران سوریه) (تصویر از مؤلف)

ضریح محسن بن امام حسین (ع) (تصویر از مؤلف)

پایگاه خبری «الحقیقة» در تاریخ ٢٤ اوت (آگوست) سال ٢٠١٢ منتشر کرد، که بعد از ظهر این روز، چند تن از نیروهای گروه موسوم به «لواء التوحید» در حلب که در پوشش زائر، هویت واقعی خود را مخفی کرده بودند، با کارگذاشتن دهها کیلوگرم مواد منفجره در زیارتگاه محسن بن امام حسین‌علیه‌السلام، دست به انفجار آن زدند. البته بر اساس همین گزارش، بعضی از مسئولین این گروه، دست داشتن لواء التوحید در این انفجار را رد کرده و جبهه «النصره» را به این کار متهم کردند.[1]

---

۱. الحقیقة، «مسلحو لواء التوحيد الأخواني في الجيش الحر يفجرون مقام محسن بن الحسين بن علي في حي المشهد بحلب»،
http://www.syriatruth.org/tabid/94/Article/8112/Default.aspx

بنیاد جهانی شیعه رایتس واتش (سازمان بین‌المللی حقوق شیعیان جهان) در بیانیه‌ای، انفجار این زیارتگاه را به شدت محکوم کرده و آن را جنایتی خواند که عرق شرم بر پیشانی انسانیت می‌نشاند، چرا که از نگاه این سازمان، چنین اقدامی جدای از این‌که به جایگاه دینی و میراث فرهنگی پرسابقه صدمه‌ای جبران‌ناپذیر وارد کرده، ایجاد فتنه‌ی مذهبی را در آن کشور دنبال می‌کند.[1]

متأسفانه از طریق دیگر پایگاه‌های خبری، جزئیات بیشتری دربارهٔ این انفجار و حجم ویرانی‌های آن به دست نیامد.

زیارتگاه شهدای صفین در شهر رقّه

زیارتگاه باشکوه شهدای صفین، در جنوب شرقی شهر رقه، حدود یک کیلومتریِ ساحل رود فرات قرار دارد. این مکان مجموعه معماری وسیعی است که رویِ قبور سه تن از شهدای جنگ صفّین؛ یعنی عمار یاسر، اویس قرنی و ابیّ بن قیس، که در سال ۳۷ق در رکاب امام علی علیه‌السلام در نبرد با لشکر معاویه به شهادت رسیدند، ساخته شده است.

تا پیش از چند دهه گذشته، روی قبر هر یک از عمار یاسر و اویس قرنی، اتاق ساده و گنبدداری وجود داشته است.[2] ولی از اواخر دهۀ هشتاد میلادی، به‌دنبال توافق میان دولت‌های سوریه و جمهوری اسلامی ایران، کار ساختن بنای کنونی این زیارتگاه آغاز شد. پس از پایان احداث اسکلت بنا، عملیات ساختمانی متوقف شد و سرانجام پس از وقفه‌ای طولانی به مدت حدود یک دهه، کار تکمیل ساختمان زیارتگاه شروع شد و با پشتیبانی و نظارت وزارت مسکن و شهرسازی جمهوری اسلامی ایران، به پایان رسید و در سال ۱۳۸۳ ش / ۲۰۰٤ م، افتتاح گردید.[3]

---

۱. بنیاد جهانی شیعه رایتس واتش ویران شدن مرقد حضرت محسن فرزند امام حسین علیه‌السلام را محکوم کرد.
http://shiarightswatch.org/2012-09-18-17-23-34/159-2012-09-20-14-05-47#axzz2ygGaGLjQ

۲. ر.ک: حرزالدین، *مراقد المعارف*، ج۱، ص١٦٤؛ ج۲، ص۱۰۰.

۳. احمد خامه‌یار، «پژوهشی در مسیر امام علی علیه‌السلام به صفّین و محل جنگ صفّین»، تحقیقات میدانی نگارنده.

نمای کلی زیارتگاه شهدای صفین ـ دید از جنوب
(از چپ به راست: زیارتگاه‌های عمار یاسر، اویس قرنی و ابی بن قیس) (تصویر از مؤلف)

نمای زیارتگاه شهدای صفین از سمت شرق (تصویر از مؤلف)

بنای آن‌جا، دارای صحن مستطیلیِ وسیعی است که در گرداگرد آن، رواق‌ها، اتاق‌ها، و سالن‌هایی با کاربری دینی و اداری در دو طبقه ساخته شده است. بیشتر اتاق‌های طبقه دوم، برای اقامت زائران است. در دو طرف صحن، دو گنبد مرتفع رویِ قبرهای عمار یاسر و اویس قرنی، و در کنار هر گنبد، گلدسته‌ای مرتفع بنا شده است. ساختمان و گنبد و مناره دو زیارتگاه عمار و اویس کاملاً مشابه یکدیگر است. زیارتگاه عمار یاسر در ضلع غربی صحن و اویس در ضلع شرقی قرار دارد. بر قبر هر یک از آن‌ها، ضریح نقره و طلاکوبِ ساخته شده در ایران، نصب شده است. بیشتر نماهای صحن و رواق‌ها، پوششی از سنگ‌های مرمر سفید رنگ است و در لابه‌لای آن، تزئینات کاشی رنگارنگ به کار رفته است که در مجموع جلوهٔ بسیار زیبایی به زیارتگاه بخشیده است. گنبدهای بنا نیز دارای پوششی از کاشی‌های فیروزه‌ای رنگ است.

ورودی اصلی زیارتگاه در میان ضلع شمالی بنا قرار دارد و با نقوش اسلیمی و کاشی‌های فیروزه‌ای تزئین یافته است. بر دیوار دو طرف ورودی بنا، دو کتیبه سنگی به

زبان عربی و فارسی، حاوی تاریخ تکمیل و افتتاح ساختمان نصب شده است. سقف و دیوارهای زیارتگاه‌های این مجموعه از داخل، با تزئینات سنگی به رنگ‌های مختلف آرایش یافته است. در شرق مجموعه، زیارتگاه ابیّ بن قیس قرار دارد که دارای مقبره و گنبد کوچک‌تری از دو مقبره عمار و اویس است و به واسطه راهروی که در دو طرفش طاقگان‌های پی‌درپی وجود دارد، به ضلع شرقی ساختمان اصلی متصل می‌شود.[۱]

نیروهای گروه موسوم به «داعش» (دولت اسلامی عراق و شام)، در روز چهارشنبه ۲۰۱٤/۳/۲٦، با مواد منفجره، دو مناره مرتفع این زیارتگاه را، به طور کامل تخریب کردند.[۱] تصاویر آن، همان زمان در برخی پایگاه‌های خبری انتشار یافت.

پیش‌بینی می‌شد که تخریب مناره‌ها، اقدام اولیه‌ای برای تخریب کامل آن‌جا باشد. این پیش‌بینی در فاصله زمانیِ کمتر از دو ماه، به وقوع پیوست و در صبح روز پنج‌شنبه ۱۵ می ۲۰۱٤ (۲۵ اردیبهشت ۱۳۹۳) منابع خبری تخریب ساختمان این زیارتگاه را به دست گروه «داعِش» گزارش دادند.

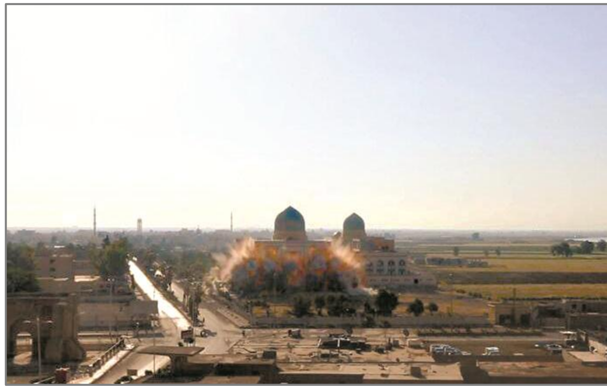
تصاویر منتشر شده نشان می‌دهد که ساختمان مقبره عمار یاسر پس از بمب‌گذاری در گرداگرد آن، در اثر انفجار بزرگی به طور کامل ویران می‌شود. هم‌چنین گروه «داعش» یک فایل ویدئویی دیگری را منتشر کرده‌اند که لحظهٔ انفجار ساختمان دو مقبره اویس قرنی و ابیّ بن قیس را به تصویر کشیده است.

نمای زیارتگاه عمار یاسر پس از تخریب مناره آن

---

۱. تحقیقات میدانی نگارنده.

تصاویر مراحل انفجار زیارتگاه عمار یاسر

آنچه از زیارتگاه عمار یاسر پس از انفجار ساختمان آن باقی مانده است

تصاویر مراحل انفجار دو زیارتگاه اویس قرنی و ابیّ بن قیس

زیارتگاه وابصة بن معبد در شهر رقّه

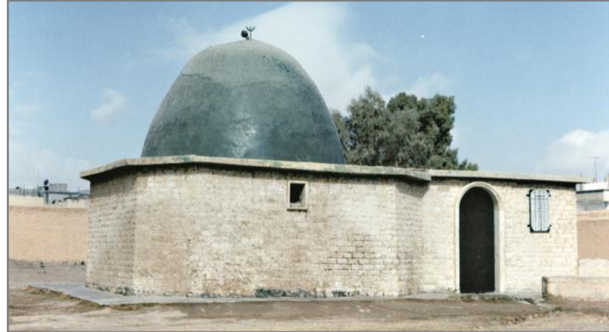
این زیارتگاه در میان صحن جامع عتیق یا مسجد جامع شهر تاریخی «رافقه» (واقع در میان شهر رقه امروزی) قرار دارد. وابصة بن معبد اسدی از صحابه رسول خدا ﷺ است که در منطقه جزیره سکونت کرده و در شهر رقه از دنیا رفته است.[1]

ساختمان آن‌جا، اتاق مستطیلیِ است که در سمت شمال بنا، عرض آن کاهش می‌یابد. نمای مقبره با سنگ‌های سفید پوشیده شده و ورودی ساده‌ای در ضلع شرقی آن، در بخش کم‌عرض بنا است. هم‌چنین دو پنجره بسیار کوچک روبه‌روی قبر، در دو

۱. محمد بن سعد، *الطبقات الکبری*، ج۵، ص۳۹۸.

ضلع شرقی و غربی بنا وجود دارد و پنجره دیگری نیز در ضلع غربی، روبه‌روی ورودی هست. روی قبر، گنبد سبز رنگی با شکل نزدیک به نیم‌کره قرار دارد.[٤]

به گزارش برخی پایگاه‌های خبری در ماه ژانویه ٢٠١٤، عوامل داعش این مقبره را به طور کامل تخریب و با خاک یکسان کردند.[١] در این پایگاه‌ها، تصویرِ بولدوزری را در حال تخریب مقبره نشان می‌دهد.

زیارتگاه وابصة بن معبد در جامع عتیق رافقه (رقه) (پیش از تخریب) (تصویر از مؤلف)

زیارتگاه وابصة بن معبد در حال تخریب با بولدوزر

مقام حضرت ابراهیم‌علیه‌السلام در عین‌العروس نزدیک تل‌ابیض

این زیارتگاه در روستای عین‌العروس، در سه کیلومتری جنوب شهر «تل‌اَبیَض»[١] در استان رقّه، شمال کشور سوریه، قرار دارد و یکی از مقام‌های متعدّد منسوب به حضرت

---

١. الخبر برس، «داعش تهدم قبر الصحابي وابصة بن معبد الاسدي»، تاریخ: ٢٣ ژانویه ٢٠١٤،
http://alkhabarpress.com/#sthash.W1hXSwPw.dpbs

ابراهیم‌ علیه السلام در شام و عراق است که بر اساس اقوال تاریخی و باورهای مسلمانان، با موضوع مهاجرت این پیامبر از منطقهٔ بابِل (در عراق) به شهر حرّان (در جنوب ترکیه) و سکونت وی در این منطقه ارتباط یافته است. البته جهانگرد مسلمان، علی بن ابی‌بکر هروی (درگذشته ٦١١ ق)، به وجود این مقام در عین‌العروس اشاره کرده است[۲] و این موضوع نشان می‌دهد که این زیارتگاه لااقل از سده ششم هجری پابرجا و شناخته شده، بوده است.

ساختمان آن، اتاق کوچک مستطیلی از سنگ و گچ بوده که در دورهٔ اخیر دیوارهایش با سیمان بازسازی شده است. در داخل بنا صورت قبر برجسته‌ای به عنوان نماد حضور و اقامت حضرت ابراهیم‌ علیه السلام در این مکان وجود داشته که با پارچه‌های سبز رنگ پوشیده بوده است.

بر اساس اخبار منتشر شده در تاریخ شنبه ۱۸ می۲۰۱۳، نیروهای جبهه النصره ساختمان این زیارتگاه را با بولدوزر تخریب کردند. آن‌ها یک فایل ویدئویی در شبکه مجازی منتشر کردند که تخریب زیارتگاه را با بولدوزر نشان می‌دهد و افرادی نیز هم‌زمان، شعار «الله اکبر» سر می‌دهند.

مقام حضرت ابراهیم خلیل‌ علیه السلام در روستای عین العروس در شمال استان رقه پیش از آغاز بحران سوریه (تصویر از مؤلف)

---

۱. شهر تل‌ابیض در شمال استان رقّه، در فاصله صد کیلومتری شمال شهر رقّه و نزدیک مرز ترکیه و بر سر جاده منتهی به شهر «شانلی اورفا» و ویرانه‌های شهر تاریخی «حَرّان» در داخل خاک ترکیه واقع است.

۲. علی بن ابی‌بکر الهروی، *الاشارات الی معرفة الزیارات*، ص٦٢.

زیارتگاه ستّی رحمه همسر حضرت ایوب(ع)

در روستای «بلشون» در «جبـل الزاویـه» از توابـع اسـتان ادلـب در شـمال سـوریه، زیارتگاهی به نام «سِتّی رحمة» وجود دارد کـه بـه اعتقـاد اهـالی، قبـر رحمـه، همسـر حضرت ایوب پیامبر(ع)، است. گفتنی است در بالای تپه‌ای به نام «تل النبی ایـوب» در منطقه «جبل الزاویه»، زیارتگاهی منسوب به حضرت ایوب(ع) وجود دارد. البته با توجه به وجود مزارهای دیگری برای این پیامبر(ع) و همسرش رحمه، در برخـی کشـورهای دیگر از جمله: در حومه شهر حله در عراق و شهر شانلی اورفا در ترکیه، نمـی‌تـوان از انتساب قطعی این دو زیارتگاه به حضرت ایوب(ع) و همسرش سخن گفت.

زیارتگاه ستّی رحمه در جبل الزاویه، دارای بنایی محقر با گنبدی کوچـک بـه رنـگ سبز بوده که گفته می‌شود اهالی منطقه هنگامِ بارش بـاران در زمـان کـار، از بـاغ‌هـای زیتونشـان، بـه ایـن مـزار پنـاه مـی‌آوردنـد. پایگـاه خبـری «تحـت المجهـر»، دوشـنبه ۲۰۱۳/۱۲/۳۰ گزارش داد که گروه داعش اقدام به بمـب‌گـذاری و منفجـر کـردن ایـن زیارتگاه کردند.[1]

زیارتگاه‌های شهر باب

بر اساس اخبار منتشـر شـده در سـایت‌هـای خبـری، در ١٦ اکتبـر ۲۰۱۳ (٢٤ مهـر ۱۳۹۲)، نیروهای وابسته به گروه «داعش»، هفت زیارتگاه را در شـهر «بـاب» (واقـع در ۳۸ کیلومتری شمال شرقی شهر حلب در شمال خاک سوریه) تخریب کردنـد؛ ولـی از میزان تخریب این زیارتگاه‌ها، اطلاع دقیقی گزارش نداده‌اند. سایت‌های خبری نام شش زیارتگاه را گزارش داده‌اند که عبارت‌اند از: شـیخ عقیـل، شـیخ عَجّـان الحدیـد، شـیخ معبدی، شیخ عبدالله، محمد نعسان و بدوی.[2]

---

۱. تحت المجهر، «داعش تفجر مقام ستي رحمة بريف ادلب»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱۲/۳۰،
http://www.mjhar.com/ar-sy/NewsView/7/68467.aspx

۲. عربی برس، «بعد تدمير أضرحة في حلب. داعش تهدد بحرق شواهد القبور»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱۰/۱٦،
http://www.arabi-press.com/article.php?id=841227

پیش از این نیز منابع خبری در تاریخ ۸ اکتبر ۲۰۱۳ (١٦ مهر ۱۳۹۲) گزارش داده بودند که گروه داعش قبرهای موجود در زیارتگاه «شیخ عَجّان الحدید» در شهر «باب» را نبش کرده و تصاویری از آن را منتشر کرده بودند.[۱]

از میان مکان‌های گفته شده، زیارتگاه شیخ عقیل اهمیت و قدمت بیشتری دارد. این زیارتگاه امروزه شامل مسجد قدیمیِ است که در بالای تپهٔ بلندی در مجاورت شهر باب قرار دارد و در داخل آن دو قبر وجود دارد که یکی به عقیل بن ابی‌طالب، برادر امام علی‌علیه‌السلام و پسر عموی پیامبرصلی‌الله‌علیه‌وآله و دیگری به حزقیل پیامبر (که در لهجه مردم به نام «عسقیل» تلفّظ می‌شود) منسوب است.[۲] گفتنی است جغرافی‌دان و تاریخ‌نگار مسلمان، ابوالفدای ایوبی (درگذشته ۷۳۲ق)، به وجود زیارتگاه عقیل بن ابی‌طالب در خارجِ شهر باب اشاره کرده است[۳] که قدمت آن را ـ لااقل از زمان وی ـ نشان می‌دهد.

مسجد و زیارتگاه شیخ عقیل در بالای کوه شیخ عقیل در کنار شهر «باب» (تصویر از مؤلف)

---

۱. [روزنامه] الوطن، «ضریح «عجان الحدید» ضحیة جدیدة لداعش، تاریخ: ۲۰۱۳/۱۰/۸،
http://www.alwatan.sy/view.aspxid=6951

۲. البته انتساب این دو قبر به صاحبان آن قطعی نیست؛ چرا که عقیل بن ابی‌طالب، به گفته مورخان در سال ٦٠ق در مدینه از دنیا رفته و در قبرستان بقیع به خاک سپرده شده است. زیارتگاه حزقیل پیامبر نیز در منطقه «الکفل» در استان بابِل عراق، از دیرباز به نام «ذوالکفل» پیامبر شناخته شده بود و از زیارتگاه‌های معتبر شیعیان در عراق به شمار می‌آید. برای آگاهی بیشتر درباره زیارتگاه شیخ عقیل، ر.ک: احمد خامه‌یار، *آثار پیامبرصلی‌الله‌علیه‌وآله و زیارتگاه‌های اهل بیت‌علیهم‌السلام در سوریه*، ص۸۷–۸۹.

۳. ابوالفداء الایوبی، *تقویم البلدان*، ص٢٦٧.

زیارتگاه‌های تخریب شدهٔ دیگر در منطقه باب، منسوب به مشایخ تصـوف و اولیـای محلی هستند که از آن میان، زیارتگاه شیخ عَجّان الحدید شهرت بیشتری در میان اهالی دارد. «عَجّان الحدید» لقب یکی از مشایخ طریقت رفاعیه به نـام «شـمس‌الـدین محمـد رفاعی» است که جد اعلای تعدادی از خاندان‌های رفاعیِ ساکن شـام و منطقـه حـوزه رود فرات از جمله «آل حدید» و «آل بندر» به شمار می‌آید و آن‌ها با اعتقاد به سـیادت وی، نسب خود را به امام موسی کاظم علیه‌السلام می‌رسانند.[۱] البته مـدفن اصـلی شـیخ عجـان الحدید در شهر «حُدَیثه»، کنار رود فرات، در غرب کشور عراق قرار دارد. با ایـن حـال در شهر باب نیز زیارتگاهی به نام وی می‌باشد.

زیارتگاه عزالدین ابوحمرا در استان حمص

این زیارتگاه در روستای «عزالدین» در شمال شرقی شهر حمص قرار دارد و مـدفن یکی از مشایخ طریقه رفاعیه به نام شیخ «عزالدین ابوحمرا» است. در ماه مـارس ۲۰۱۳ میلادی، در شبکه‌های اجتماعی فایل ویدئویی منتشر شد که صحنه انفجار این زیارتگاه را با مواد منفجره نشان می‌داد. بدین شرح که پیش از انفجار، یک فرد مسلح بـا چهـره پوشیده، انگیزه خود و همراهانش را از این اقـدام، پاکسـازی سـوریه از «شـرک» بیـان می‌کند. سپس انفجار به وقوع می‌پیوندد و ساختمان آن‌جا به طور کامل ویران می‌شود.[۲]

---

۱. البته درباره نسب سیادت شیخ احمد رفاعی، مؤسس طریقه رفاعیه و جدّ اعلای این خاندان، تردیـدهایي وجـود دارد، امـا رفاعي‌ها و شاخه‌های مختلف آن، بر سیادت و صحّت نسب خود تأکید دارند. درباره نسب عجان الحدید نیز کتابی با عنـوان *«الدر النضید في نسب الشیخ محمد عجان الحدید الرفاعي الحسیني»* نگاشته شده که آن را چاپ خانـه «مکتبـة النمـرود» موصل در سال ۱۹۸۸ میلادي منتشر کرده است.

۲. گفتنی است برخی کاربرانی که این فایل ویدئویی را منتشر کرده بودند، به اشتباه آن را زیارتگاه عمار یاسر در شـهر رقـه معرفي کرده بودند. حال آن‌که زیارتگاه تخریب شده هیچ شباهت و ارتباطی با زیارتگاه عظیم و وسیع شهداي صفین نداشت و همان‌گونه که شرح آن گذشت، زیارتگاه عمار یاسر در سال ۲۰۱٤م تخریب گردید.

مراحل انفجار و تخریب زیارتگاه عزالدین ابوحمرا در استان حمص

زیارتگاه شیخ نبهان

این زیارتگاه در روستای «باروده» در استان لاذقیه در غرب کشور سوریه قرار دارد و گفته می‌شود مدفن یکی از علمای فرقه علویان سوریه است. سازمان حقوق بشر تصویری از این زیارتگاه منتشر کرده است که نشان می‌دهد در جریان بازدید نمایندگان این سازمان در تاریخ ۸ سپتامبر ۲۰۱۳، بخشی از دیوار آن تخریب شده و گنبد آن نیز آسیب دیده است. پیش از این بازدید، در ۲۱ اوت همان سال، گروه «صقور العزّ» (از گروه‌های مسلح فعال در سوریه) یک فایل ویدئویی با لوگوی خود در شبکه اجتماعی «یوتیوب» منتشر کرده است که (چند نفر) عمداً در حال تخریب این زیارتگاه هستند.[۱]

۱. حُرُمات، «تدمير قبة الشيخ نبهان كما جاء في تقرير هيومن رايتس واتش»، تاريخ: ۲۰۱۳/۱۰/۱۱،
http://hurumat.org/article.php?id=77&cid=6#.UxDFk-OSw9E.

تصویری که آسیب‌های وارد شده به زیارتگاه شیخ نبهان را نشان می‌دهد

مسجد شیخ هلال

به گزارش پایگاه‌های خبری، در اواخر ماه دسامبر ۲۰۱۳، نیروهای وابسته به گروه داعش، مسجد شیخ هلال را در روستایی به همین نام، در شمال حلب منفجر کردند. علت این اقدام، وجود قبر یکی از اولیای محلی به نام «شیخ هلال» در آن بوده است که گروه داعش وجودش را عامل شرک‌ورزی می‌دانستند. گفته می‌شود این، تنها مسجد روستا بوده و جوانان در آن به حفظ و آموزش قرآن کریم می‌پرداختند.[۱] تصاویر موجود نشان می‌دهد که فضای داخلی مسجد به طور کامل تخریب شده و تنها سردر و دیوار بیرونی آن باقی مانده است.

مسجد و زیارتگاه شیخ هلال در استان حلب پس از تخریب

---

۱. اخبار الآن، «داعش تستهدف المسجد الوحید فی قریة الشیخ هلال»، تاریخ: ۲۹ دسامبر ۲۰۱۳،
http://akhbar.alaan.tv/news/post/25189/isis-bomb-shekh-hilal-aleppo-mosque-syria

مسجد و زیارتگاه شیخ عقیل منبجی در منبج

این مسجد و زیارتگاه در مرکز شهر «منبج» قرار دارد و مدفن شیخ عقیل منبجی از صوفیان سده ششم هجری است. او از معاصران مشایخ بزرگ تصوف در آن سده، همچون: عبدالقادر گیلانی و احمد رفاعی بوده است. در منابع معتبر تاریخی، چندان به بیان زندگی‌نامه وی توجه نشده است، ولی بسیار مورد احترام صوفیان اهل سنت بوده است. تا جایی‌که بر اساس باورهای برخی از صوفیان، او در ردیف سه تن از دیگر مشایخ بزرگ تصوف؛ یعنی معروف کرخی، عبدالقادر گیلانی و حیاة بن قیس حرّانی قرار دارد، که بعد از وفات نیز همانند زنده‌ها، قدرت تصرّف و صدور کرامت داشته‌اند.[1] به شیخ عقیل طریقه‌ای در تصوف منسوب است و شخصیتی همچون ابن طولون صالحی، مورخ بزرگ دمشق، سند خرقه خود در تصوف را به وی می‌رساند.

این زیارتگاه، مسجد وسیعی است که در کنار آن، قبرستان عمومی شهر قرار دارد. قبر شیخ عقیل و فرزندش در حجره‌ای درون مسجد قرار دارد و گنبدی روی آن می‌باشد. این مکان را می‌توان مهم‌ترین زیارتگاه شهر منبج و برجسته‌ترین اثر تاریخی اسلامی موجود در آن جا دانست.

نیروهای گروه داعش در بعد از ظهر روز چهارشنبه ۲۰۱٤/۳/۵ و پس از برگزاری نماز عصر، اهالی منبج را به دیدن «مراسم انفجار» زیارتگاه شیخ عقیل دعوت کردند و با بمب‌گذاری در داخل زیارتگاه، آن را در مقابل چشم اهالی منفجر کردند.[2]

---

۱. ر.ک: عبدالله بن اسعد الیافعی، *مرآة الجنان وعبرة الیقظان*، ج۳، ص۳۱۸ و ابن العماد الحنبلی، *شذرات الذهب فی اخبار من ذهب*، ج٤، ص٢٦٩.

۲. «تنظیم الدولة الإسلامیة یفجر مزار دینیاً لأحد الشیوخ في مدینة منبج بریف حلب»، تاریخ: ٢٠١٤/٣/٥، http://aranews.org/2014/03/

نمای بیرونی مسجد و زیارتگاه شیخ عقیل منبجی در شهر منبج (پیش از آغاز بحران سوریه) (تصویر از مؤلف)

قبر شیخ عقیل منبجی (پیش از تخریب) (تصویر از مؤلف)

زیارتگاه شیخ عقیل منبجی پس از تخریب

زیارتگاه شیخ عقیل منبجی پس از تخریب

مسجد و مقبره شیوخ طریقه خَزنَویه در تل معروف در استان حسکه

خاندان خزنوی از خاندان‌های تصوف در شمال شرقی سوریه و مشایخ شاخه «خزنویه» از شاخه‌های طریقه نقشبندیه هستند. آن‌ها اصالتاً کُرد و به روستای «خزنه» (واقع در ۲۰ کیلومتری شهر قامشلی نزدیک مرز ترکیه) منسوب می‌باشند. جد اعلای این خاندان که به طریقه نقشبندیه وارد شد، شیخ احمد خزنوی (درگذشته ۱۹۵۱م) بود. پس از وی، سه فرزندش به نام‌های محمد معصوم (درگذشته ۱۹۶۲م)، علاءالدین (درگذشته ۱۹۷۰م) و عزالدین (درگذشته ۱۹۹۲م) به ترتیب جانشین وی در طریقت بودند.[۱] جانشین عزالدین خزنوی در طریقت، فرزندش شیخ محمد خزنوی بود که در سال ۲۰۰۵ میلادی، در حالی که با خانواده خود پس از ادای مناسک حج، در اتومبیلی به مدینه باز می‌گشت، در اثر تصادف از دنیا رفت[۲] و در حال حاضر فرزندش محمد مطاع خزنوی جانشین وی است.

مشایخ خزنویه در روستای «تل معروف» (واقع در حدود ۲۶ کیلومتری غرب شهر حَسَکه) ساکن بوده‌اند و همگی در مقبره خانوادگی، در همین روستا دفن شده‌اند.

---

۱. ویکیپدیای عربی، مدخل «الشيخ علاءالدين الخزنوی»، به آدرس:
http://ar.wikipedia.org/wiki/

۲. پایگاه سیریا نیوز، «مقتل الشيخ محمد الخزنوي صاحب الطريقة النقشبندية بحادث سير»،
http://www.syria-news.com/readnews.php?sy_seq=13452

طریقه خزنویه در میان کُردها و عرب‌های ساکنِ غرب کردستان (شمال شرقی سوریه و جنوب ترکیه) پیروان فراوانی دارد و اهالی آن‌جا اعتقاد بسیاری به مشایخ این طریقت دارند و زیارتگاه مشایخ خزنویه نیز از مهم‌ترین زیارتگاه‌های منطقه شمال شرقی سوریه به شمار می‌آید.

بر اساس گزارش تعدادی از پایگاه‌های خبری، گروه موسوم به «داعش» روز پنج‌شنبه ۲۰۱٤/۲/۲۷، به شهرک «تل معروف» حمله و ضمن تصرف آن‌جا، بـه تخریب مقبره مشایخ خزنویه اقدام کرد.[۱] درباره حجم تخریب و میزان خسارت‌های وارده، اطلاع دقیقی به دست نیاوردیم.

زیارتگاه شیخ نامس

این زیارتگاه در روستای «تل صاهود»، حدود ۵۵ کیلومتری شمال شرقی شهر حسکه، نزدیک جاده این شهر به قامشلی (در استان حسکه در شمال شرقی سوریه) قرار دارد. مدفون در آن، شخصی به نام «نامس الشیخ علی»، از اولیای محلی دوره متأخر است که اصالتاً از منطقه «شرقاط» عراق بوده و حدودِ هشتاد سالگی در سال ۱۹۱٦ میلادی از دنیا رفته است. کرامت‌های مختلفی برای وی، از زمان حیاتش نقل می‌شود. بر اساس تصاویر موجود از زیارتگاه، ساختمان آن شامل اتاق ساده‌ای با پلان مربع و گنبد سبز است.[۲]

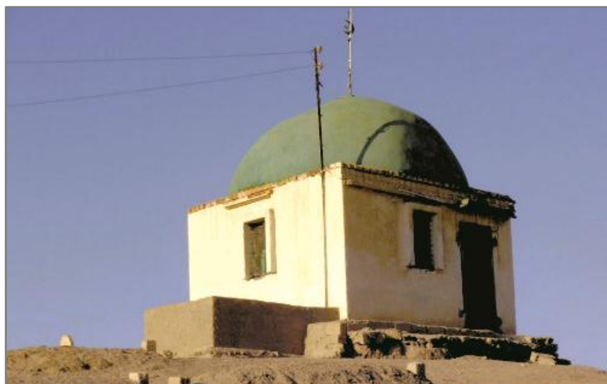
اخبار منتشر شده در پایگاه‌های خبری در تاریخ ۱۲–۱۳ فوریه ۲۰۱٤ میلادی، حاکی از انفجار این زیارتگاه به دست نیروهای گروه «داعش» است.[۳]

---

۱. باسنیوز «داعش تفجر مقام أحد أهم شیوخ الصوفیة في غرب کوردستان»، تاریخ: ۲۰۱٤/۲/۲۷،
http://www.basnews.com/ar/News/Details/mod/13942

۲. ر.ک: عبدالغفور الملحم، «الکبریت الأحمر: الشیخ نامس الشیخ علي»، تاریخ: ۲۹ حزیران (ژوئن) ۲۰۰۹،
http://www.esyria.sy/ehasakeh/index.php?p=stories&category=characters&filename=200906290400219

۳. موقع العهد الاخباری، «داعش تنسف ضریح الشیخ نامس قرب الحسکة»، تاریخ: ۲۰۱٤/۲/۱۲،
http://www.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=92211&cid=16

زیارتگاه شیخ نامس پیش از تخریب

زیارتگاه شیخ نامس پس از تخریب

زیارتگاه ابوالعیش در استان رقه

این زیارتگاه در شمال استان رقه واقع است، ولی نگارندهٔ این سطور از محل دقیق و شخص مدفون در آن اطلاعی به دست نیاورده است.

گروه داعش در بیانیه‌ای، مسئولیت تخریب این زیارتگاه را برعهده گرفته و آن را بر اساس موازین اعتقادی و عمل به سنت پیامبرﷺ اعلام کرده است و تصاویری از آن جا را، در اثنای تخریب با بولدوزر، منتشر کرده است.[۱]

1. http://justpaste.it/em33

تصاویر تخریب زیارتگاه ابوالعیش در شمال استان رقه

زیارتگاه شیخ عیسی در بصیره

این زیارتگاه در روستای بصیره در ٤٥ کیلومتری جنوب شرقی شهر دیرالزور در شرق سوریه قرار دارد و مدفن یکی از صوفیان طریقه رفاعیه به نام «شیخ عیسی رفاعی» می‌باشد. به گزارش خبرگزاری‌ها، گروه داعش با استفاده از مواد منفجره، آن‌جا را تخریب کرده است. تصاویری که «المرصد السوری لحقوق الانسان» منتشر کرده، نشان می‌دهد که آنچه از ساختمان زیارتگاه باقی مانده، تنها شامل پاره سنگ‌ها، مصالح ساختمانی، قطعات فلزی و نیز یک گنبد کوچک است.[1]

۱. حُرُمات، «نشطاء: متشددون اسلامیون یدمرون ضریحا صوفیا في شرق سوریا»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱۰/۱٤،
http://hurumat.org/article.php?id=80&cid=6#.UxDFkuOSw9E

زیارتگاه شیخ شبلی در حلبیه

پایگاه میراث فرهنگی سوریه در گزارش خود در بیان تخریب آثار تاریخی و میراث فرهنگی در استان دیرالزور، از تخریب کامل زیارتگاه «شیخ شبلی» در حاشیه شهر باستانی «حلبیه» (ساحلِ غربی رود فرات و میانه جاده دیرالزور به رقه) خبر داده است، ولی هیچ جزئیات دیگری در این‌باره بیان نکرده است.[۱] تلاش نگارنده نیز در شناخت زیارتگاه و شخص مدفون در آن بی‌نتیجه ماند، اما به نظر می‌رسد زیارتگاهی است نمادین که به «ابوبکر شبلی» از صوفیان مشهور قرن سوم هجری و مرید «جنید بغدادی»، که در بغداد از دنیا رفته و مزارش در آن‌جا تا کنون پابرجاست، منسوب می‌باشد؛ هم چنان که مزار دیگری نیز برای وی نزدیک شهر «میادین» (از دیگر شهرهای استان دیرالزور) وجود دارد.

سایر تخریب‌ها

علاوه بر زیارتگاه‌های یاد شده، گروه‌های تکفیری مسلّح در سوریه، زیارتگاه‌های دیگری را نیز تخریب کرده‌اند که قطعاً دربارهٔ بخشی از این تخریب‌ها اطلاع‌رسانی نشده است و برخی از دیگر زیارتگاه‌های تخریب شده و جزئیات آن‌ها، اطلاعات چندانی در دست نیست؛ مثلاً تروریست‌های تکفیری، زیارتگاه شیخ داوود (از مزارات فرقه علویان سوریه) در روستای «خربهٔ سولاس» در استان لاذقیه را تخریب کردند.[۲] گروه داعش نیز پس از تصرف روستای «حطله» نزدیک شهر دیرالزور، دست به تخریب دو زیارتگاه این روستا به نام‌های «رمضان العاید» و «خلف المسیخ» زدند.[۳]

---

۱. اكتشف سورية، «أعمال همجية وسرقات في بعض المواقع الأثرية بدير الزور في ظل الأزمة»،
http://www.discover-syria.com/print/14841

۲. دنيا الوطن، «بعد المساجد والكنائس، الأزمة السورية تشهد تدمير أول مقام ديني للعلويين»، تاريخ: ۲۰۱۲/۱۱/۱۸،
http://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2012/11/18/335402.html

۳. [روزنامه] السفير، «داعش يفجر أضرحة في دير الزور»، تاريخ: ۲۰۱٤/٥/۱٥،
http://www.assafir.com/Article/63/350594/MostRead

گروه‌های تکفیری هم‌چنین فایل‌هایی ویدئویی را منتشر کرده‌اند که صحنه انفجار چند زیارتگاه روستایی در استان حلب، یا تخریب قبور موجود در برخی از این زیارتگاه‌ها را نشان می‌دهد، ولی هویت این زیارتگاه‌ها برای نگارنده مشخص نشد.

تخریب و نبش قبور موجود در زیارتگاهی در استان حلب

عوامل داعش در حال تخریب قبور موجود در زیارتگاهی در استان حلب

تصاویر انفجار زیارتگاهی در استان حلب

در این رابطه گفتنی است گروه‌های تکفیری بارها تهدید کرده‌اند که به تخریب آستانه حضرت زینب علیهاالسلام در حومه جنوبی دمشق، که مهم‌ترین زیارتگاه شیعیان در سوریه به شمار می‌آید، دست خواهند زد. آن‌ها برای عملی کردن این تصمیم، چندین بار از فاصله دور این آستان مقدس را هدف شلیک گلوله‌های آرپی‌جی قرار دادند که گاه باعث وارد شدن آسیب جزئی به گنبد آستان گردید و یک بار نیز به شهادت یکی از عوامل اجرایی آن منجر شد. در اوایل وقوع بحران سوریه نیز یک خودروی بمب‌گذاری شده را در بیرونِ ضلع جنوبی آستان منفجر کردند که به شبستان نمازخانهٔ متصل به این آستان و مناره‌های آن آسیب‌هایی وارد کرد.

فصل سوم: تونس

مدخل:

انقلاب تونس که در پی خودسوزی جوان تونسی در شهر «سیدی بوزید»، در ۱۷ دسامبر ۲۰۱۰ میلادی علیه نظام استبدادی این کشور آغاز شد و با فرار زین‌العابدین بن‌علی رئیس جمهور این کشور به عربستان سعودی در ۱٤ ژانویه همین سال، به نتیجه رسید، فصل جدیدی را در تاریخ تونس و منطقه آغاز کرد. به دنبال آن، انقلاب‌های مهم دیگری در منطقه، از جمله: انقلاب مردم مصر و لیبی رخ داد، ولی در سایه عدم ثبات سیاسی ناشی از شرایط پس از انقلاب در تونس، سلفی‌های تکفیری از سال ۲۰۱۲ میلادی فعالیت گسترده‌ای را برای اهانت و تجاوز به زاویه‌ها و زیارتگاه‌های مشایخ تصوف و اولیای محلی در تونس آغاز کردند.

بخشی از این‌ها، شامل تخریب یا آسیب به ساختمان زیارتگاه‌ها بوده، اما شکل غالب آن، آتش‌افروختن در داخل این بناها بوده است. اوج این آتش‌سوزی‌ها در ژانویه ۲۰۱۳ بود که تعداد قابل توجهی از زیارتگاه‌ها به دست سلفی‌ها دچار آتش‌سوزی شدند و در میان فهرست این مکان‌ها، نام زیارتگاه ابوسعید باجی، از مهم‌ترین زیارتگاه‌های تونس نیز به چشم می‌خورد.

مسئله تخریب و آتش‌سوزی زیارتگاه‌ها در تونس، به موضوعی بحث برانگیز در میان نخبگان و فرهنگیان و اصحاب رسانه در این کشور تبدیل شده است و آن‌ها در قالب نشریات مکتوب و پایگاه‌های اینترنتی، به تحلیل این پدیده نوظهور در صحنه سیاسی تونس پرداخته‌اند. از جمع‌بندی بیشتر این تحلیل‌ها نتیجه‌گیری می‌شود که

عموم مردم تونس و نهادهای مدنی آن به زیارتگاه‌ها و زاویه‌های صوفیان به عنوان میراث تاریخی این کشور می‌نگرند و حفاظت از آن را ضروری می‌دانند.

این نویسندگان ضمن ابراز نگرانی از تخریب این بناهای تاریخی، در خصوص گسترش پدیده تخریب هشدار می‌دهند و عاملان مستقیم و غیر مستقیم این حوادث را جریان‌های سلفی تکفیری می‌دانند که از سوی برخی کشورهای حوزه خلیج فارس حمایت می‌شوند. در برخی از این تحلیل‌ها نیز به سکوت و تساهل دولت اسلام‌گرای حاکم بر تونس در برخورد قاطع با مجریان این تخریب‌ها اشاره شده است.[1]

در ادامه به معرفی زیارتگاه‌هایی که منابع خبری از تعرض سلفی‌ها به آن‌ها خبر داده‌اند، می‌پردازیم.

زیارتگاه سیدی بوسعید (ابوسعید باجی) در منطقه «سیدی بوسعید»

این زیارتگاه در شهر «سیدی بوسعید»، در حومه شمالی شهر تونس قرار دارد و مدفن خلفة بن یحیی تمیمی، معروف به «ابوسعید باجی» (۵۵۱-٦۲۹ق)، صوفی بزرگ تونسی، به شمار می‌آید. او در تصوف، شاگرد و مرید «ابومدین تلمسانی»، (عارف بزرگ سده ششم هجری و از مشایخ محیی‌الدین ابن عربی) بوده است. محل دفن ابوسعید باجی، روستای «جبل المنار»، بعدها با انتساب به وی، به نام «سیدی بوسعید» شهرت یافت.[2] این مکان، امروزه از مشهورترین و مهم‌ترین زیارتگاه‌های تونس به شمار می‌آید.

---

۱. برای اطلاع از نمونه‌هایی از این تحلیل‌ها، ر.ک: فاضل الطیاشی و هادیة الشاهد،«الاعتداءات تکرّرت علی الزوایا والمقامات: تراثنا في خطر»، [روزنامه] الشروق، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/۵،

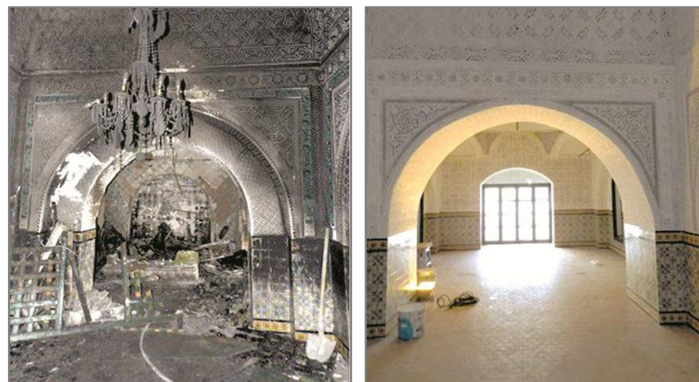
http://www.turess.com/alchourouk/607028

سنیا البرینصی شرف‌الدین،«التونسیون وحرق أضرحة ومقامات الأولیاء الصالحین: سموم الفاتحین الجُدد لن تمرّ»، [روزنامه] التونسیة، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/١٦،

http://www.turess.com/attounissia/79518

۲. *دانشنامه جهان اسلام*، ج۱، ص۱۲۳.

به گزارش بسیاری از منابع خبری، سلفی‌های تکفیری در ساعات پایانی روز شنبه ۱۲ ژانویه ۲۰۱۳ دست به آتش‌افروزی در داخل زیارتگاه زدند که در نتیجه آن، تمام فضای داخلی آن در آتش سوخت. این اقدام سلفی‌ها، واکنش‌های داخلی و بین‌المللی مختلفی را به دنبال داشت. از جمله صدها تن از شهروندان تونسی در تظاهرات اعتراض‌آمیزی در پایتخت این کشور[1] و نیز رئیس جمهور تونس در بیانیه‌ای[2] و هم‌چنین مدیر کل سازمان بین‌المللی یونسکو،[3] این اقدام را محکوم کردند.

فضای داخلی زیارتگاه ابوسعید باجی پیش و پس از آتش‌سوزی

آثار آتش‌سوزی در زیارتگاه ابوسعید باجی

---

۱. [روزنامه] الشروق، «تظاهر المئات في تونس احتجاجا على حرق ضريح «الولي الصالح» من قبل إسلاميين»، تاريخ: ۲۰۱۳/۱/۱۴، http://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=14012013&id=02dea58d-2d8e-4ca6-bbff-dafffcc8ca3a

۲. راديو MFM ، «رئاسة الجمهورية تدين الاعتداء على مقام "سيدي بوسعيد الباجي"»، تاريخ: ۲۰۱۳/۱/۱۳، http://www.radiomfm.tn/ar/actualite/details/2629/.html

۳. همان: «اليونيسكو تندد بحرق ضريح سيدي بوسعيد في تونس»، تاريخ: ۲۰۱۳/۱/۲۱، http://ar.webmanagercenter.com

زیارتگاه عائشه مَنّوبیه در شهر منّوبه

این زیارتگاه در شهر «منوبه»، در شش کیلومتری شمال غربی شهر تونس واقع است و مدفن «عائشه مَنّوبیه» (۵۹٦–٦٦٥ق) از صوفیان مشهور آن‌جا به شمار می‌آید. عائشه دختر عمران بن سلیمان منّوبی، از زنان زاهد زمان خود، و در تصوف مرید ابوالحسن شاذلی (مؤسس طریقه شاذلیه) بوده است.[۱] شیخ ابوالعباس احمد تادلی مغربی، کتابی در مناقب وی نوشته است که با عنوان *«مناقب السیدة عائشة المنّوبیة»* به کوشش محمد الکحلاوی در سال ۲۰۱۱ در تونس منتشر شده است. مقبره وی از زیارتگاه‌های مورد توجه تونسی‌ها و به ویژه اهالی منوبه است.

آثار آتش‌سوزی در زیارتگاه عائشه منّوبیه

به گزارش بسیاری از منابع خبری، در ١٦ اکتبر ۲۰۱۲، یک گروه سلفی دست به آتش‌سوزی در این زیارتگاه زدند که بر اثر آن، تمام محتویات داخل آن، از جمله تابوت چوبی نصب شده روی قبر در آتش سوخت. این آتش‌افروزی با واکنش سازمان‌های فرهنگی مواجه شد و از جمله سازمان عربی علوم و فرهنگ و پرورش (الکسو) آن را محکوم کرد.[۲] البته شش تن از عاملان آن دستگیر و به پنج سال زندان محکوم شدند.[۳]

---

۱. ر.ک: حسن حسنی عبدالوهاب، *شهیرات التونسیات*، ص۱۱۷ و ۱۱۸.

۲. [روزنامه] العرب، «الألکسو: تخریب مقام «السیدة منوبیة» إعتداء علی الذاکرة التونسیة»، تاریخ: ۲۰۱۲/۱۰/۱۸،
http://www.alarab.co.uk/p=8826

۳. خبرگزاری France24 ، «السجن ٥ سنوات مع النفاذ لستة سلفیین أحرقوا مزار "السیدة المنوبیة" في تونس»، تاریخ: ۲۰۱۳/٦/۱۹،
http://www.france24.com/ar/20130618-

زیارتگاه سیدی احمد الورفلی در شهر اکوده

این زیارتگاه در شهر «اکوده» در ولایت «سوسه»، در ۱۴۰ کیلومتری جنوب شهر تونس قرار دارد و مدفن یکی از صوفیان و اولیای محلی می‌باشد.

بر اساس بسیاری از منابع خبری، پس از نیمه شب سه شنبه (سحرگاه چهارشنبه) ۲۳ژانویه ۲۰۱۳، دو شخص ناشناس اقدام به آتش‌سوزی در زیارتگاه «سیدی احمد الورفلی» در اکوده کرده و سپس گریختند. البته تصاویر منتشر شده نشان می‌دهد که ساختمان زیارتگاه آسیب جدی ندیده است و تنها دیوارها و فضای داخلی آن سیاه شده است. به احتمال زیاد، عاملان این اقدام، همانند سایر موارد مشابه، از سلفی‌های تندرو بوده‌اند.[1]

آثار آتش‌سوزی در زیارتگاه سیدی احمد الورفلی در اکوده

۱. برای نمونه، ر.ک: رادیو MFM ، «مقام سيدي احمد الورفلي بأكودة يتعرض إلى الحرق»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/۲۳، http://www.radiomfm.tn/ar/actualite/details/2830/.html

سایر تخریب‌ها و آتش‌سوزی‌ها

افزون بر حوادث گفته شده، تخریب سایر زیارتگاه‌ها و آتش‌افروزی در آن‌ها را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

در ماه آوریل ۲۰۱۲، زیارتگاه «سیدی عسیله» نزدیک منطقه «باردو» (نزدیک شهر تونس) از سوی سلفی‌ها تخریب شد.[1]

گروهی از سلفی‌های تکفیری در صبح روز جمعه ٤ می۲۰۱۲، با یک ماشین تخریب ساختمان، دست به ویرانی مقبره و زاویه «سیدی یعقوب» (در منطقه «بنی‌زلطن» از توابع «مطماطه جدیده» در ولایت «قابِس») زدند.[2]

هم‌چنین به گزارش روزنامه «الصباح» در تاریخ ١٤ می۲۰۱۲، چند روز پیش از این تاریخ سه جوانِ، با ظاهر مذهبی، دست به تخریب بخشی از گنبد زیارتگاه «سیدی المحارب» (واقع در منطقه «فلاز» در ولایت «منستیر»، نزدیک ساحل دریای مدیترانه) زده و فرار کردند؛ این حادثه خشم اهالی منطقه را برانگیخت.[3]

تخریب گنبد سیّدی المحارب

1 .http://thawret14.blogspot.com

۲. المشهد التونسی، «القبض علی متورطین في الاعتداء علی زاویة أحد الأولیاء الصالحین بقابس»، تاریخ: ۲۰۱۲/٥/٥، http://www.machhad.com/13070

۳. تورس، «ملتحون یعتدون علی قبة الولي الصالح سیدي المحارب»، http://www.turess.com/assabah/68894PageSpeed=noscript

در ماه اوت ۲۰۱۲، زاویه و زیارتگاه «سیدی عبدالله الغریبی» در منطقه «سیدی بوزید» دچار آتش‌سوزی شد.[۱]

تعدادی از جوانان سلفی نیز در نیمه شبی در سپتامبر ۲۰۱۲، با تیشه و کلنگ، زیارتگاه «سیدی بوشوشه» در منطقه «جبل عمار» را تخریب کردند.[۲]

هم‌چنین یک گروه ناشناس در ماه دسامبر سال ۲۰۱۲، با حمله به زیارتگاه «عمر السماتی» در حومه شهر «سبیبه» در ولایت «قصرین»، درِ خارجی این زیارتگاه را از جا کنده و داخلش را به آتش کشیدند. در نتیجه این آتش‌سوزی، محتویات داخل زیارتگاه از بین رفت و بخشی از دیوار خارجی آن نیز به آتش کشیده شد؛ این حادثه، احساسات اهالی منطقه را جریحه‌دار کرد.[۳]

در ساعت یک نیمه شب ۱ ژانویه ۲۰۱۳ میلادی، زیارتگاه «سیدی علی الحشانی» (واقع در شهر «منزل عبدالرحمان» در ولایت «بنزرت» در شمال کشور تونس) دچار آتش‌سوزی شد، ولی اهالی منطقه با کمک نیروهای پلیس و ارتش، آتش را خاموش کردند. برخی شواهد نشان می‌دهد که این یک عملِ عمدی بوده[٤] و قاعدتاً به دست سلفی‌ها صورت گرفته است.

در پنج‌شنبه شب ۱۰ ژانویه ۲۰۱۳، زیارتگاه «سیدی عبدالعزیز المهدی» واقع در منطقه «مرسی» در حومه شمالی شهر تونس مورد حمله تکفیری‌ها قرار گرفت و آن‌ها اقدام به آتش‌افروزی در این زیارتگاه کردند. اما گفته می‌شود آسیب چندانی به ساختمان زیارتگاه وارد نشد.[۵]

---

۱. پایگاه توانسه، «تونس: جمعية توانسة تدين جميع الهجمات ضد أضرحتنا»، تاریخ: ۱۳ ژانویه ۲۰۱۲،
http://touensa.org/2013/01/13/

۲. [روزنامه اینترنتی] التونسية، «جبل عمار (العاصمة): هدم ضريح الولي سيدي بوشوشة»، تاریخ: ۲۰۱۲/۹/۱۸،
http://www.attounissia.com/details_article.php?t=41&a=69693&temp=1&lang=

۳. پایگاه موزاییک اف ام، «سبيبة: مجهولون يحرقون مقام احد الأولياء الصالحين»، تاریخ: ۲۰۱۲/۱۲/۱۰،
http://www.mosaiquefm.net/ar/index/a/ActuDetail/Element/16924-

٤. شمس اف ام، «بنزرت: حرق مقام الولي الصالح "سيدي علي الحشاني"»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/۱،
http://www.shemsfm.net/ar/actualite/

۵. تانیت برس، «بعد السيدة المنوبية حرق مقام سيدي عبد العزيز بالمرسى»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/۱۱،
http://www.tanitpress.net/social/295-social/6807-

سلفی‌های تکفیری در نیمه شب چهارشنبه ـ سحرگاه پنج‌شنبه ٢٤ ژانویه ٢٠١٣ (یک روز پس از آتش‌سوزی زیارتگاه احمد الورفلی) زیارتگاه «سیدی احمد الغوث» (واقع در قبرستان شهر «دوز» در ولایت «قبلی» در جنوب کشور تونس) را به آتش کشیدند. گفته می‌شود ، تعداد قابل توجهی از کتاب‌های قدیمی و نسخه‌های خطی که در این زیارتگاه نگهداری می‌شد، از بین رفت.[۱]

آن‌ها در همین روز، زیارتگاه «سیدی علی بن سالم» (واقع در منطقه «بوعطوش» در «حامه»، از توابع ولایت قابس) را نیز به آتش کشیدند که آسیب‌هایی به ساختمان زیارتگاه وارد شد.[۲]

در نیمه شب ٢٦ ـ سحرگاه ٢٧ ژانویه ٢٠١٣، یک گروه ناشناس به زیارتگاه «سیدی بالناجی» (واقع در قبرستان «سیدی منصور» در حومه «الدوالی» در ولایت «قفصه») حمله کردند و صندوقچه روی قبر را از جا کندند و به بیرون زیارتگاه انداختند و پرچم‌ها و تابلوهای داخل آن‌جا را نیز به هم ریختند.[۳]

هم‌چنین به گزارش تعدادی از منابع خبری، در تاریخ ٢ فوریه ٢٠١٣، در ساعاتی از شب، چند شخص ناشناس، شبانه با آتش زدن تایرهای اتومبیل، زیارتگاه «سیدی عبدالجبار» (واقع در منطقه «طیایره» از توابع شهر «جمال» در ولایت «منستیر») را به آتش کشیدند که فضای داخلی زیارتگاه و محتویات آن در آتش سوخت.[٤]

---

۱. موزاییک اف ام، «دوز: إحراق مصاحف وكتب تاريخية في مقام "أحمد الغوث"»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/۲۵،
http://www.mosaiquefm.net/ar/index/a/ActuDetail/Element/17815

۲. قناة الوطنية۱، «حرق مقام الولي الصالح سيدي على بن سالم بمنطقة بوعطوش من معتمدية الحامة بولاية قابس»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/۲۵،
http://www.watania1.tn

۳. تونس الرقمية، «قفصة: إعتداء على مقام الولي الصالح سيدي بالناجي وإلقاء التابوت خارج مبنى الزاوية»، تاریخ: ۲۰۱۳/۱/۲۸،
http://www.arrakmia.com

٤. شمس اف ام، «المنستير: حرق مقام الولي الصالح سيدي عبد الجبار في معتمدية جمال»، تاریخ: ۲۰۱۳/۲/۳
http://www.shemsfm.net/ar/actualite/
همان، «حرق جملة من زوايا في كل من ولاية المنستير والمهدية»، تاریخ: ۲۰۱۳/۲/٤،
http://ar.webmanagercenter.com

سلفی‌های تکفیری در نیمه شب دوشنبه ـ سحرگاه سه شنبه ۷ می۲۰۱۳ ـ زیارتگاه موسوم به «بنت احمد» را که مدفن یک زن صالحه به شمار می‌آید و در منطقه «سیدی سعید» از توابع «فرنانه» در ولایت «جندوبه» در شمال غربی تونس قرار دارد، به آتش کشیدند.[۱]

در ولایت مهدیه نیز سلفی‌ها قبر «سیدی عمر بوزید» (واقع در روستای «اولاد بوزید» از توابع «اولاد الشامخ»)، و زیارتگاه «سیدی المسید» در منطقه «قصور الساف» را به آتش کشیدند و صندوقچه قبر وی را دزدیدند؛ و هم‌چنین قبر «سیدی البهلول» در منطقه «ملولش» را نبش کردند.[۲]

منابع خبری آتش‌افروزی در زیارتگاه «صالح الغضبانی» در منطقه «اولاد عزیزه» در ولایت قصرین شمالی را، در بعد از ظهر ۲۰۱٤/۱/۷ گزارش دادند، ولی جزئیات دیگری از این حادثه را بیان نکردند.[۳]

۱. [روزنامه اینترنتی] التونسیة، «في جندوبة: حرق مقام ولیة صالحة»، تاریخ: ۲۰۱۳/۵/۸،
http://www.attounissia.com/details_article.phpt=68&a=89899

۲. همان، «حرق جملة من زوایا في كل من ولایة المنستیر والمهدیة»، تاریخ: ۲۰۱۳/۲/٤،
http://ar.webmanagercenter.com

۳. شمس اف ام، «القصرین: حرق مقام الولي صالح الغضباني»، تاریخ: ۲۰۱٤/۱/۷،
http://www.shemsfm.net/ar/actualite/

٤ فصل چهارم: لیبی

مدخل:

به دنبال موفقیت مردم تونس و مصر ـ دو کشور همسایه لیبی ـ در سرنگون ساختن حاکمان مستبد خود (زین‌العابدین بن علی و حُسنی مبارک) و پس از این که مقامات امنیتی لیبی در روز ۱۵ فوریه ۲۰۱۱ «فتحی تربل» وکیل مدافع خانواده‌های قربانیان کشتار جمعی «زندان بوسلیم» (ژوئن ۱۹۹٦م.) را دستگیر کردند، اهالی شهر بنغازی، دومین شهر بزرگ لیبی، در دفاع از وی دست به تظاهرات زدند. این اقدام جرقه انقلاب یا جنگ داخلی لیبی بود که با نام انقلاب ۱۷ فوریه نیز شناخته می‌شود و به دنبال آن اعتراض‌ها و راهپیمایی‌های خیابانی مخالفان نظام لیبی بالا گرفت و طولی نکشید که به شورش سراسری و مسلحانه علیه حکومت لیبی و رهبر آن «معمّر قذافی» تبدیل شد. با تشکیل «شورای ملی انتقالی لیبی» به عنوان نماینده رسمی مخالفان و حمایت تعدادی از کشورهای عربی و غربی از قیام مسلحانه، این انقلاب سرانجام در ۲۳ اکتبر ۲۰۱۱ میلادی با سرنگونی حکومت قذافی به ثمر نشست.

همانند آنچه در تونس به وقوع پیوست؛ وجود ناامنی و عدم ثبات سیاسی در لیبی و ضعف دولت تشکیل شده پس از انقلاب این کشور، زمینه مناسبی را برای فعالیت گسترده سلفی‌های تکفیری و تلاش برای از بین بردن مقابر و زیارتگاه‌های لیبی به وجود آورد تا آن‌ها به زعم خود، این کشور را از «مظاهر شرک و بدعت» پاک‌سازی کنند؛ به گونه‌ای که از ماه اکتبر ۲۰۱۱، یعنی هم‌زمان با روزهای پیروزی انقلاب لیبی، شاهد تخریب نخستین زیارتگاه‌ها بوده‌ایم.

متأسفانه در سایه سهل‌انگاری دولت اسلام‌گرای روی کار آمده و نداشتن اراده قاطع این دولت برای برخورد با سلفی‌های تکفیری، این جریان دست به انفجار یا تخریب تعداد قابل توجهی از زیارتگاه‌های اسلامی و نیز برخی از دیگر آثار دینی تاریخی و ارزشمند این کشور، مانند: مقابر حاکمان مسلمان، زاویه‌های صوفیان و حتی مدارس دینی زده‌اند. بیشتر مکان‌های تخریب شده، زیارتگاه‌های صوفیان و عالمان مسلمانی بوده است که عمر خود را در راه خدمت به اسلام سپری کرده‌اند؛ گرچه حتی قبور صحابه رسول خداﷺ و حاکمان مسلمان نیز از تخریب تکفیری‌ها در امان نمانده‌اند. در موارد متعددی نیز آن‌ها اقدام به نبش قبر صحابه و صالحان و صوفیان کرده‌اند که واکنش بسیاری از علما را به دنبال داشته و از سوی آنان محکوم شده است.

از نظر زمانی می‌توان گفت اوج فعالیت تکفیری‌ها در تعرض به زیارتگاه‌ها، ماه ژانویه ۲۰۱۲ بوده که بیشترین تعداد تخریب زیارتگاه‌ها و حوادث نبش قبر گزارش شده است. برجسته‌ترین تخریب، حادثه انفجار زیارتگاه عبدالسلام الاسمر فیتوری در شهر «زلیتن» ـ از مشهورترین و مهم‌ترین زیارتگاه‌های لیبی ـ دانست که پوشش خبری گسترده‌ای یافت و با واکنش‌های شدیدی در داخل لیبی مواجه شد.

پیش از معرفی بناهای ویران شده، باید گفت که بیشتر حوادث تخریب، دارای پوشش خبری مناسبی نبوده و در اغلب آن‌ها، از جزئیات و حجم آسیب‌های وارد شده اطلاع دقیقی در دست نیست. خوشبختانه در صفحه ویژه‌ای با عنوان «لا لهدم الزوایا والأضرحة فی لیبیا» در شبکه اجتماعی فیسبوک، در مورد بسیاری از حوادث تخریب زیارتگاه‌ها و نبش قبر علما اطلاع‌رسانی و تصاویری از آن‌ها منتشر شده است که از این طریق، آگاهی‌های سودمندی در این‌باره به دست آورده‌ایم.

زاویه و زیارتگاه عبدالسلام الاسمر فیتوری در زلیتن

این زیارتگاه در شهر «زُلَیتن»، حدود ۱۵۰ کیلومتری شرق طرابلس قرار دارد و مدفن عبدالسلام بن سلیم فیتوری، ملقّب به «اسمر»، از بزرگ‌ترین و مشهورترین علمای لیبی

می‌باشد. او در سال ۸۸۰ق در زلیتن به دنیا آمد و علوم دینی مختلف را نزد علمای بزرگ عصر فرا گرفت. چندی از عمرش را به سیر در شهرهای مختلف لیبی سپری کرد؛ سپس به زلیتن بازگشت و زاویه‌ای در این شهر بنا کرد. عبدالسلام الاسمر در فقه پیرو مذهب مالکی و در تصوّف تابع طریقه عروسیه بود. آثاری از خود به‌جا گذاشت که از آن جمله می‌توان به این تألیفات اشاره کرد: *العظمة فی التحدث بالنعمة*، *الانوار السنیة فی اسانید الطریقة العروسیة*، *التحفة القدسیة لمن أراد الدخول فی الطریقة العروسیة*، *نصیحة المریدین فی الاولیاء الصالحین*، *نصائح التقریب فی الفقراء والنقیب*. او در سال ۹۸۱ق از دنیا رفت و در زاویه خود به خاک سپرده شد.[۱]

نمای کلی ساختمان زیارتگاه عبدالسلام الاسمر در زلیتن (پیش از تخریب)

زاویه و زیارتگاه عبدالسلام الاسمر از مهم‌ترین زیارتگاه‌ها و مراکز علوم دینی در لیبی به شمار می‌آید و این موضوع باعث شده است تا ساختمان آن در اواخر قرن بیستم میلادی نوسازی شود و توسعه چشم‌گیری پیدا کند. این ساختمان جدید دارای شبستان و صحن وسیع و رواق‌هایی در اطرافش و گنبد بزرگ سبز رنگ و مناره‌های مرتفع است.

۱. ناصرالدین محمد الشریف، *الجواهر الاکلیلیة فی اعیان علماء لیبیا من المالکیة*، ص۱۶۱-۱۶۳.

متأسفانه سلفی‌های تکفیری، بدون در نظر گرفتن احساسات و عقاید دینی مردم و اهالی منطقه، روز جمعه ۲٤ اوت ۲۰۱۲ میلادی، با نارنجک و خمپاره و ماشین‌های جرثقیل دست به تخریب این زیارتگاه زدند و به دنبال آن، گنبد بنا به طور کامل فرو ریخت و به مناره‌ها و شبستان آن نیز آسیب‌های شدیدی وارد شد. کتاب‌خانه تاریخی زیارتگاه نیز که حاوی نسخه‌های خطی قدیمی بود به آتش کشیده شد. آن‌ها حتی از نبش قبر عبدالسلام الاسمر نیز دریغ نکردند.

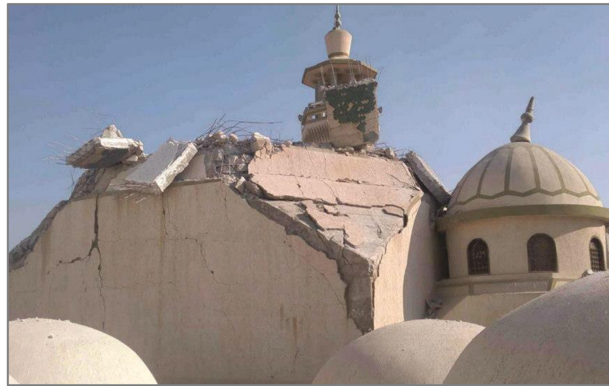
این اقدامات خشم اهالی زلیتن و مردم لیبی را برانگیخت و بسیاری از علما و شخصیت‌ها و نهادهای دینی کشورهای اسلامی شمال آفریقا (از جمله دار الافتاء لیبی، دار الافتاء مصر، کنگره ملی لیبی و جمعیت علمای لیبی) این اقدام را محکوم و بیانیه‌هایی در این باره صادر کردند.

آثار خرابی‌ها در شبستان زیارتگاه عبدالسلام الاسمر

زیارتگاه عبدالسلام الاسمر پس از تخریب

گنبد زیارتگاه عبدالسلام الاسمر پس از تخریب

فضای داخلی گنبد زیارتگاه عبدالسلام الاسمر پس از تخریب

مسجد و زیارتگاه شَعّاب دهمانی در طرابلس

این زیارتگاه در شهر طرابلس قرار دارد و مدفن عبدالله شَعّاب (متوفای ۲۴۳ق)، از زاهدان و متصوفان طرابلس در قرون اولیه اسلامی است که کرامات متعددی به وی نسبت داده‌اند و فضایلی همچون مستجاب‌الدعوه بودن و دیدار با خضر پیامبر علیه‌السلام برایش ذکر کرده‌اند. او مسجدی در طرابلس داشت که پس از وفاتش، در همان‌جا به خاک سپرده شد.[۱]

---

۱. عبدالله بن محمد التجانی، *رحلة التجانی*، ص۲۴۷-۲۴۸؛ ابن غلبون الطرابلسی، *التذکار*، ص۲۴۹-۲۵۰ و النائب الانصاری، *نفحات النسرین والریحان*، ص۶۷-۶۹.

از متون تاریخی برمی‌آید که مسجد و زیارتگاه شَعّاب از دیرباز از مساجد مشهور و معتبر طرابلس بوده است.[۱] امروزه نیز دارای ساختمان بزرگ و مناره مرتفع و چند گنبد است و از مهم‌ترین زیارتگاه‌های این شهر به شمار می‌آید. با این حال سلفی‌های تکفیری، صبح روز شنبه ۲۵ اوت ۲۰۱۲ میلادی (یک روز پس از تخریب زیارتگاه عبدالسلام الاسمر) با ماشین‌های جرثقیل دست به تخریب این مسجد و زیارتگاه زدند و آسیب‌های شدیدی به ساختمانش وارد کردند.

عکس هوایی زیارتگاه شَعّاب دهمانی، پیش و پس از تخریب

۱. به عنوان مثال ر.ک: التجانی، همان، ص۲۴۷.

زیارتگاه شَعّاب دهمانی در طرابلس در هنگام تخریب آن

اعتراض به تخریب زیارتگاه شعّاب با پلاکارد

نبش قبر شیخ احمد زَرّوق در مصراته

ابوالعباس احمد بن احمد بن محمد بن عیسی برنوسی فاسی، ملقب به «زَرّوق» (۸۴٦-۸۹۹ق)، از علمای زاهد و صوفی سده نهم هجری است که کراماتی به وی نسبت داده‌اند. او تألیفات متعددی داشته است که از آن جمله می‌توان به سفرنامه، کتاب *الحوادث والبدع*، *القواعد فی اصول الطریقة*، *شرح حکم ابن عطاءالله*، *شرح منظومه وغلیسی* و *شرح منظومه ابن البَنّا* اشاره کرد. شیخ احمد زَرّوق بخش قابل توجهی از عمرش را در شهر مصراته سکونت داشت و در همان‌جا از دنیا رفت و به خاک سپرده

شد.[1] قبر وی دارای مسجد و زیارتگاه بزرگی در شهر «مصراته» است که از زیارتگاه‌های مهم این شهر به شمار می‌آید. تکفیری‌ها هم‌زمان با تخریب زیارتگاه عبدالسلام الاسمر در زلیتن و تخریب مسجد و زیارتگاه شَعّاب دهمانی در طرابلس، دست به نبش قبر وی زدند. این حادثه از برجسته‌ترین حوادث نبش قبور علما و اولیا در لیبی به شمار می‌آید.

مزار شیخ احمد زَرّوق در مصراته پیش از نبش قبر

مزار شیخ احمد زَرّوق پس از نبش قبر

---

۱. ابن غلبون الطرابلسی، *التذکار*، ص۲۵٤-۲۵٦.

مسجد صحابه و زیارتگاه زهیر بن قیس بَلَوی در درنه

در شهر «درنه»، واقع در ساحل دریای مدیترانه و در حدود چهارصد کیلومتری شرق شهر «بنغازی»، مجموعه‌ای تاریخی به نام «مسجد صحابه» وجود دارد که از مهم‌ترین آثار اسلامی شهر درنه به شمار می‌آید. در محوطه مسجد، زیارتگاه‌های سه تن از صحابه پیامبرﷺ به نام‌های «زهیر بن قیس بَلَوی»، «ابومنصور فارسی» و «عبدالله بن برّ قیسی» وجود دارد. در کنار این سه تن، جمعی از شهدای فتوحات خاک شده‌اند که در تعداد آنان اختلاف نظر وجود دارد و ۷۰، ۷۹ و ٤٠ تن نیز گفته شده است. این زیارتگاه را «محمود بای قره‌مانلی» در حدود سال ۱۰۷۱ق بازسازی کرد و بر قبر هر یک از صحابه مدفون در آن، گنبدی ساخت و گنبد چهارمی نیز روی قبور سایر شهدا بنا کرد. پس از وی فرزندش «محمد بای» (درگذشته ۱۱۰۱ق) زمینی را وقف مسجد کرد و خود در حجره‌ای در شمال آن به خاک سپرده شد.[1]

از میان صحابه مدفون در این مکان، زهیر بن قیس بَلَوی شهرت و اهمیت بیشتری دارد. او از فرماندهان فتوحات اسلامی در شمال آفریقا بود که پس از کشته شدن عقبة بن نافع فهری، فرماندهی فتوحات را برعهده گرفت.[2] وی در سال ٦٩ق از سوی امیر مصر عبدالعزیز بن مروان، به عنوان والی شهر «برقه» منصوب شد و در سال ۷٦ق در جنگ با رومیان به شهادت رسید.[3]

این مجموعه دینی و زیارتی، تا به‌حال چندین بار مورد تعرض سلفی‌های تکفیری قرار گرفته است. نخستین و مهم‌ترین این حوادث، انفجار گنبد و زیارتگاه زهیر بن قیس بَلَوی بود که در نخستین ساعات صبح روز دوشنبه ۹ ژولای ۲۰۱۲ میلادی اتفاق افتاد و به سبب شدت انفجار، ساختمان آن به طور کامل تخریب گردید.

---

۱. احمد القطعانی، *الإهابة بمن دفن فی البلاد اللیبیة من الصحابة*، ص٥٤-٥٥.

۲. عبدالرحمن بن محمد الانصاری، *معالم الایمان فی معرفة اهل القیروان*، ص٥٥.

۳. خیرالدین الزرکلی، *الاعلام*، ج۳، ص٥۲.

صفحه ویژه تخریب زیارتگاه‌ها در لیبی نیز در تاریخ ١٤ ژوئن ٢٠١٤ میلادی، از نبش قبر «محمد بای» به دست سلفی‌های تکفیری خبر داد.[۱] آن‌ها هم‌چنین در سحرگاه روز پنج‌شنبه ٨ می ٢٠١٤، هنگامی که نمازگزاران نماز صبح را در مسجد می‌خواندند، بمبی در محوطه مسجد منفجر کردند که در اثر آن، آسیب‌هایی به ساختمانش رسید.[۲]

زیارتگاه زهیر بن قیس بلوی در درنه پیش و پس از تخریب

---

1 .https://ar-ar.facebook.com.pages/

۲. وكالة الانباء الليبية (وال)، «انفجار عبوة ناسفة داخل مجمع مسجد الصحابة»، تاريخ: ٢٠١٤/٥/٨،
http://www.lana-news.ly/ara/news/view/51036/

تصاویر انفجار و تخریب زیارتگاه زهیر بن قیس بلوی

زیارتگاه سیدی عزیز و زاویه عبدالسلام الاسمر در درنه

در شهر درنه زیارتگاهی منسوب به یکی دیگر از صحابه پیامبرﷺ به نـام «سـیدی عزیز» وجود دارد که نگارنده موفق به یافتن آگاهی‌هایی دربـاره وی در منـابع تـاریخی نشد. در مجاورت زیارتگاه نیز زاویـه‌ای منسـوب بـه عبدالسـلام الاسـمر وجـود دارد. صفحه ویژه تخریب زیارتگاه‌ها در لیبی در تاریخ ٤ نوامبر ۲۰۱۱ از تخریب این مکان و زاویه مجاورش خبر داد[1] و یک فایل ویدئویی منتشر شده در یوتیوب، زیارتگاه تخریب شده را پس از انفجار نشان می‌دهد.

تخریب زیارتگاه سیدی عزیز

1 .https://ar-ar.facebook.com

تخریب زیارتگاه سیدی عزیز و زاویه مجاور آن در درنه

نبش قبر «منیذر اسلمی» و تعدادی از علما در قبرستان «سیدی مُنَیذر» در طرابلس

قبرستان «سیدی منیذر» در شهر طرابلس ـ پایتخت لیبی ـ با انتساب به یکی از صحابه پیامبرﷺ به نام «مُنَیذِر اسلمی»، که مدفن وی در این قبرستان وجود دارد، به این نام شناخته می‌شود. درباره این صحابی آگاهی فراوانی در دست نیست، ولی در منابع تاریخی از وی به عنوان یکی از صحابه ساکن در افریقیه (لیبی و تونس امروزی) یاد شده است[1] و برای همین به نام «منیذر افریقی» نیز شناخته می‌شود.

سلفی‌های تکفیری در قبرستان سیدی منیذر، دست به نبش قبر منیذر اسلمی زدند و علاوه بر آن، قبور تعدادی از علمای مدفون در این قبرستان را، از جمله شیخ محمد کتانی، شیخ محمد بیوض، شیخ عبدالمعز الغریانی شیخ طریقت عیساویه، شیخ عبدالهادی حموده و شیخ محمد حموده، نبش کردند.[2]

---

۱. ابن عبدالبرّ، *الاستیعاب فی معرفة الاصحاب*، ص۷۱۵ و ابن الاثیر، *اسد الغابة فی معرفة الصحابة*، ج۵، ص۲٥٤ و ۲٦٥.
2 .https://ar-ar.facebook.com/ pages/

نبش قبور در قبرستان منیذر اسلمی در طرابلس

نبش قبور در قبرستان منیذر اسلمی در طرابلس

زیارتگاه ابوسُجَیف بن قیس در مصراته

این زیارتگاه در نقطه‌ای نزدیک ساحل دریای مدیترانه، در منطقه «قصر حمد» در شهر «مصراته» قرار دارد و به یکی از صحابه رسول خدا صلی الله علیه و آله منسوب است. از میان منابع صحابه‌نگاری، تنها ابن حجر عسقلانی از وی با نام «ابوسُجَیف بن قیس بن حارث بن عباس» و به عنوان یکی از کسانی‌که پیامبر صلی الله علیه و آله را درک کرده، یاد می‌کند. به نوشته وی، ابوسجیف در زمان خلافت ابوبکر در واقعه یرموک و سپس در فتح مصر شرکت داشت. او از کسانی بود که با ابن زبیر بیعت کرد و با مروان بن حکم مخالفت نمود؛ به همین دلیل پس از غلبه مروان، او به طرابلس (لیبی) فرار کرد و در آن‌جا از دنیا رفت.[1] سلفی‌های تکفیری در نوامبر ۲۰۱۱ اقدام به تخریب و نبش قبر وی کردند.[2]

زیارتگاه سیدی عمران در شحات

این زیارتگاه در منطقه «منصوره» نزدیک شهر «شحات» قرار دارد و به یکی دیگر از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله منسوب است، اما نگارنده موفق به یافتن آگاهی‌های درباره وی در منابع تاریخی نشده است.

---

۱. ابن حجر العسقلانی، *الاصابة فی تمییز الصحابة*، ج۱۲، ص۳۳۵.

2 .https://ar-ar.facebook.com/pages

این زیارتگاه در روز پنج‌شنبه ۲۰۱۲/۳/۱٦ میلادی مورد هجوم سلفی‌های تکفیری قرار گرفت و آن‌ها با بمب‌گذاری در آن، دست به انفجار و تخریبش زدند.[۱]

زیارتگاه عبدالرحمان بن مالک نخعی در بیضاء

این زیارتگاه در شهر «بیضاء»، نزدیک زیارتگاه «رُوَیفَع بن ثابت انصاری» (از صحابه پیامبر اکرم ﷺ) قرار دارد و دارای بنای ساده و نسبتاً کوچکی است. اهالی منطقه آن را مدفن یکی دیگر از صحابه رسول خدا ﷺ به نام «عبدالرحمان بن مالک نخعی» می‌دانند که به اعتقاد آن‌ها، در فتوحات شمال آفریقا شرکت داشته است، ولی تلاش نگارنده برای یافتن زندگی‌نامه وی به جایی نرسید.

صفحه ویژه تخریب زیارتگاه‌ها در لیبی در ژانویه ۲۰۱۲، از تخریب زیارتگاه عبدالرحمان بن مالک نخعی و نبش قبر وی خبر داد.[۲]

مقابر خاندان بنی‌خطاب در زویله

شهر تاریخی «زُوَیله»، در جنوب لیبی، میان صحرا، و در حدود ۱٤۰ کیلومتری شرق «مرزق» و ۱٦۰ کیلومتری جنوب شرقی «سبها» قرار دارد.[۳] این شهر در دوره اسلامی، به دست عبدالله بن خطاب هوری در سال ۳۰٦ ق ساخته شده است و خود و خاندانش در آن سکونت می‌کردند؛ این شهر با انتساب به وی، به نام «زویله بن خطاب» شناخته می‌شود.[٤]

خاندان بنی‌خطاب از سده چهارم تا ششم هجری حاکمان محلی زویله بوده‌اند و در سال ٥٦۸ق، قراقوش، از فرماندهان صلاح‌الدین ایوبی، به حاکمیت آن‌ها پایان داد. مقابر هفت تن از امرای این خاندان، از مهم‌ترین آثار تاریخی شهر زویله به شمار می‌آید.[٥]

---

۱. الاهرام العربی، «بعد هدم أضرحة الأولياء. التشدد الديني يروع الليبيين ومظاهرات للمطالبة بالعقاب»، تاریخ: ۲۰۱۲/۳/۲۲،
http://arabi.ahram.org.eg/NewsQ/4764.aspx
https://ar-ar.facebook.com/pages/
2 .https://ar-ar.facebook.com

۳. سعید علی حامد، *المعالم الاسلامیة بالمتحف الاسلامی بمدینة طرابلس*، ص٥۳.

٤. محمد الادریسی، *نزهة المشتاق فی اختراق الآفاق*، ج۱، ص۱٥٥–۱۱٦ و ۳۱۲.

٥. سعید علی حامد، همان، ص٥٦.

متأسفانه گروهی از تکفیری‌های مسلح، در ماه سپتامبر ۲۰۱۳ دست به انفجار و تخریب این مقابر زدند و به جز یک مقبره، ساختمان سایر مقابر تقریباً به طور کامل ویران شد.

مقابر خاندان بنی‌خطاب در زویله پیش از تخریب

مقابر خاندان بنی‌خطاب پس از تخریب

مقبره «مراد آغا» در تاجورا

مقبره مراد آغا در بیرون از دیوار جنوب شرقی مسجد موسوم به نام وی در شهر «تاجورا» (واقع در حدود ده کیلومتری شرق طرابلس) قرار دارد.

مراد آغا از فرماندهان نیروی دریایی عثمانی بود که در ضمن لشکر پادشاه عثمانی به فرماندهی سنان پاشا برای مقابله با فرقه مسیحی «سوارکاران سنت ژان»[1] ـ که شهر

---

1 .Knights Hospitaller

طرابلس غرب را اشغال کرده بودند ـ به سواحل لیبی رفت. پس از شکست سوارکان سنت ژان و پایان حاکمیت آنان بر طرابلس در سال ۹۵۸ق، سنان پاشا، مراد آغا را به عنوان نخستین والی این شهر در دوره عثمانی منصوب کرد. اما سلطان عثمانی پس از گذشت کمتر از دو سال، یعنی در سال ۹٦۰ق، طورغود پاشا را به عنوان جانشین وی تعیین کرد. از آن پس مراد آغا به تاجورا رفت و در آن‌جا مسجد بزرگی بنا کرد که خود پس از درگذشت در بیرون آن به خاک سپرده شد.[۱] مسجد مراد آغا در تاجورا به عنوان مسجد جامع این شهر شناخته می‌شود و نخستین مسجد دوره عثمانی در لیبی به شمار می‌آید.

به گزارش بسیاری از منابع خبری، در سحرگاه روز چهارشنبه ۲۷ نوامبر ۲۰۱۳، سلفی‌های تکفیری با کارگذاری مواد منفجره در مقبره مراد آغا آن را تخریب کردند. این اقدام با واکنش بسیاری از شخصیت‌های سیاسی و سازمان‌های دولتی مواجه شد و از سوی بسیاری از آن‌ها محکوم گردید.

تخریب قبر مراد آغا والی عثمانی در تاجورا

---

۱. برای آگاهی بیشتر درباره مراد آغا، ر.ک: ابن غلبون الطرابلسی، *التذکار*، ص۱۵۷–۱٦۵.

تخریب و نبش قبر مراد آغا والی عثمانی در تاجورا

زیارتگاه سیدی عبدالجلیل و زاویه مجاور آن در جنزور

شهر «جنزور» (که در گذشته «زنزور» نام داشته) در ساحل دریای مدیترانه و در فاصله دوازده کیلومتری غرب شهر طرابلس قرار دارد. در این شهر زیارتگاهی به نام «سیدی عبدالجلیل» قرار دارد که مدفن «ابومحمد عبدالجلیل حکیمی» از مردانِ صالح سده هفتم هجری است. این زیارتگاه خانه‌ای است که عبدالجلیل حکیمی در آن کنج عزلت و عبادت گزیده بود و پس از درگذشت در سال ٦٨٥ق، همان جا به خاک سپرده شد. قبر وی از دیرباز زیارتگاه و مورد احترام اهالی منطقه بوده و در برخی سفرنامه‌ها و منابع قدیمی به آن اشاره شده است.[1]

در مجاورت زیارتگاه، یک زاویه (خانقاه صوفیان) وجود دارد که به زاویه طریقه برهانیه دسوقیه شاذلیه تعلق دارد و در آن دوره‌های حفظ قرآن و حلقه‌های ذکر و دروس فقه و تصوف برگزار می‌شود. به گزارش برخی منابع خبری، در نخستین ساعات روز پنج‌شنبه ٦ اکتبر ٢٠١١، گروهی از سلفی‌های تکفیری که به گفته شاهدان، تعداد آن‌ها به حدود پنجاه نفر می‌رسید، به این زاویه و زیارتگاه هجوم آوردند و اشیای با ارزش داخل آن را غارت کردند و همه درها را شکسته و سایر محتویات داخلش را آتش زدند.[2]

---

۱. ر.ک: التجاني، *رحلة التجاني*، ص۲۱۹.

۲. الوطن الليبية، «هدم مقام سيدي عبدالجليل ونهب المنارة»،۱۰ اکتبر ۲۰۱۱.

زیارتگاه سیدی عبدالجلیل در جنزور پس از تخریب

زیارتگاه ابوحاتم ملزوزی در جبل الغربی

این زیارتگاه بین دو شهر «ککله» و «قلعه» (قلعهٔ یفرن) در استان «جبل الغربی» (جبل نفوسه در قدیم) در غرب لیبی قرار دارد و مدفن ابوحاتم یعقوب بن حبیب ملزوزی، از امامان فرقه «اباضیه» (از فرق خوارج) می‌باشد. نزد اهالی به نام زیارتگاه «امی ابوحـاتم» شناخته می‌شود و برایش کراماتی نظیر برخاستن نور از قبرش نقل می‌کنند.

ابوحاتم ملزوزی پس از ابوالخطاب عبدالاعلی بن سَمح مَعافِری، که در سـال ۱٤٥ق در جنگ با ابن اشعث، عامل منصور عباسی به قتل رسید، به عنوان امام اباضیان انتخاب شد. اباضیان پس از انتخاب وی به امامت، پنج سال را در حالت تقیه گذرانیدنـد، ولـی در سال ۱۵۰ق شورش خود علیه عباسیان را علنی کردنـد و سـپس طـرابلس غـرب و قیروان را به تصرف درآوردند. ابوحاتم پس از این که عبدالعزیز بن سمح معافری، برادر ابوالخطاب را به جانشینی خود بر قیروان گماشت، در جنگ با یزید بن حاتم مهلبی در سال ۱۵۵ق کشته شد.[۱]

زیارتگاه وی، بنای ساده و محقّری بوده، اما از تجاوز تکفیری‌ها در امان نمانده است. تصویر منتشر شده نشان می‌دهد که ساختمان آن به طور کامل تخریب شده است.

---

http://www.alwatanlibya.com/more.phpnewsid=17250&catid=1

۱. رضا کردی، *تاریخ سیاسی خوارج شمال آفریقا*، ص۵۸-۵۹.

زیارتگاه ابوحاتم ملزوزی پیش و پس از تخریب

زیارتگاه سلیمان جزولی در مصراته

این زیارتگاه در شهر «مصراته» واقع است و مدفن سلیمان جزولی، از نوادگان «محمد بن سلیمان جزولی» (صاحب ادعیه معروف «دلائل الخیرات») به شمار می‌آید.

صفحه ویژه اطلاع‌رسانی تخریب زیارتگاه‌ها در لیبی در تاریخ ۲۲ نوامبر ۲۰۱۱، از تخریب این زیارتگاه خبر داده و یک فایل ویدئویی را منتشر کرده است که وضعیت آن را پس از تخریب نشان می‌دهد.[1]

زاویه و زیارتگاه احمد البکر در مصراته

این زاویه و زیارتگاه، در داخل قبرستان روستای «اِقزیر» از توابع شهر مصراته قرار دارد و مدفن «احمد البکر»، از فرزندان عبدالسلام الاسمر فیتوری است. صفحه ویژه اطلاع‌رسانی تخریب زیارتگاه‌ها در لیبی در تاریخ ۲۲ نوامبر ۲۰۱۱، از تخریب آن جا

1 .https://ar-ar.facebook.com/pages/165447923538154
https://www.facebook.com/photo.php7=187174011369977

خبر داده است.[۱] چند فایل ویدئویی منتشر شده در یوتیوب نیز نشان می‌دهد که دو دستگاه بولدوزر در روز و با آزادی عمل کامل، به تخریب زاویه و زیارتگاه مشغول می‌باشند.

زیارتگاه سید عزالدین در زلیتن

این زیارتگاه مدفن سید عزالدین، از نوادگان عبدالسلام الاسمر فیتوری است. ساختمانش شامل یک اتاق مربع نسبتاً ساده با گنبد نیم کره‌ای کوچکی است که تکفیری‌ها بخش‌هایی از دیوارهای آن را تخریب و قبر وی را نبش کردند.[۲]

زیارتگاه سید عزالدین در زلیتن پس از تخریب

زیارتگاه عائشه درعیه در تاورغاء

عایشه دختر عبدالرحمن درعی مشیشی (اصالتاً از «وادی درعهٔ» مغرب)، خواهر «سلیمه» مادر عبدالسلام الاسمر فیتوری است. زیارتگاه وی در منطقه «تاورغاء»، حدود ۵۵ کیلومتری شهر «مصراته» قرار دارد. تکفیری‌ها یک فایل ویدئویی منتشر کرده‌اند که نشان می‌دهد با شلیک خمپاره از یک دستگاه توپ خانه، ساختمان زیارتگاه را ویران می‌کنند.

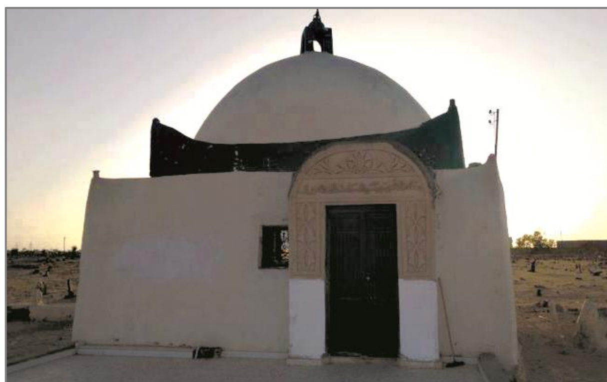
---

1 .https://ar-ar.facebook.com/pages/165447923538154

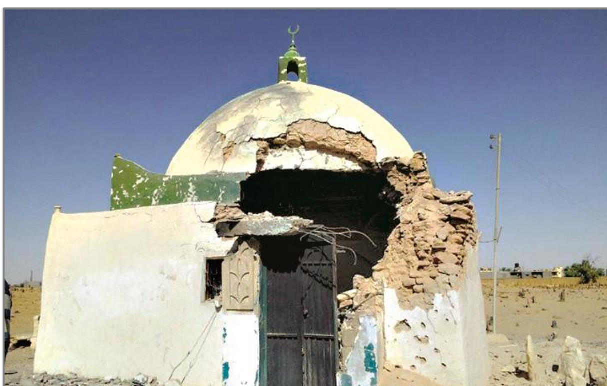
۲. همان.

زیارتگاه حامد الحضیری در سبها

این زیارتگاه در محله «جدید» شهر سبها (واقع در حدود ۷۵۰ کیلومتری جنوب طرابلس) قرار دارد و مدفن یکی از مشایخ تصوف به نام «سیدی حامد الحضیری» می‌باشد. بنای آن نسبتاً ساده، اما دارای قدمت تاریخی است و بر سردرِ آن نقوش و کتیبه‌ای و بر فراز آن گنبدی به چشم می‌خورد. این زیارتگاه در ماه می۲۰۱۳، با اسلحه آرپی‌جی هدف قرار گرفت. تصاویر منتشر شده از آن، نشان می‌دهد که بخشی از گنبد و نمای بیرونی زیارتگاه، از جمله کتیبه و نقوش سردر از بین رفته است.[1]

زیارتگاه شیخ حامد الحضیری پیش از تخریب

زیارتگاه شیخ حامد الحضیری پس از تخریب

۱. همان.

سایر تخریب‌ها و انفجارها

علاوه بر حوادث فوق، تخریب زیارتگاه‌ها و نبش قبر دیگری نیز در لیبی به وقوع پیوسته است که به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

برخی منابع خبری از تخریب زیارتگاه «سیدی محمد الحمری» در ماه ژانویه ۲۰۱۲ میلادی، و نیز از تخریب زیارتگاه «بوطلیعه» در جنوب شهر «بیضاء»، چند روز پیش از تخریب زیارتگاه قبلی خبر دادند.[۱] متأسفانه درباره این دو مکان آگاهی‌های دیگری به دست نیامد.

در تاریخ پنج‌شنبه ۲۰۱۲/۳/۱۶ نیز زیارتگاه «سیدی سلطان» در شهر بیضاء و زیارتگاه «سیدی محمد ابوبجوده مسماری حسنی» در شهر «شحّات» به دست سلفی‌های تکفیری تخریب شد.[۲] تصویر منتشر شده از زیارتگاه دوم، نشان می‌دهد که ساختمان آن به طور کامل ویران شده است.

زیارتگاه محمد ابوبجوده حسنی در شحات پس از تخریب

هم‌چنین صفحه اطلاع‌رسانی تخریب زیارتگاه‌ها در لیبی در آوریل ۲۰۱۲ از تخریب زیارتگاه «سیدی خلیفه» در بنغازی خبر داد و تصویری از آن منتشر کرد که نشان می‌دهد ساختمان آن با خاک یکسان شده است.[۳]

---

1 .http://www.brnieq.com /news/
https://ar-ar.facebook.com/elbeidajournal/posts/260200620714474

۲. الاهرام العربی، «بعد هدم أضرحة الأولياء. التشدد الديني يروع الليبيين ومظاهرات للمطالبة بالعقاب»، ۲۰۱۲/۳/۲۲
http://arabi.ahram.org.eg/NewsQ/4764.aspx
https://ar-ar.facebook.com/pages/ 165447923538154

3 .https://ar-ar.facebook.com/pages/165447923538154

زیارتگاه سیدی خلیفه در بنغازی پس از تخریب

بسیاری از منابع خبری نیز از تخریب زیارتگاه «سیدی محمد الاندلسی» در حومه شهر «تاجورا» در روز پنج‌شنبه ۲۰۱۳/۳/۲۸ خبر دادند. به گزارش این منابع، سلفی‌های تکفیری در ساعاتی پیش از سحرگاه این تاریخ، در زمانی که هیچ یک از اهالی در آن جا حضور نداشت، اقدام به بمب‌گذاری در این زیارتگاه و انفجار آن از راه دور کردند که بخش‌هایی از دیوار و سقف زیارتگاه ویران شد.[۱]

زیارتگاه سیدی محمد الاندلسی در تاجورا پس از تخریب

زیارتگاه تخریب شده دیگر، زیارتگاه «سیدی سلیم» در طرابلس است که در مجاورت آن دو زاویه «عروسیه» و «عیساویه» ـ از طرق تصوف ـ قرار دارد. یک فایل ویدئویی منتشر شده در شبکه مجازی نشان می‌دهد که تکفیری‌ها شبانه با یک دستگاه بولدوزر به تخریب ساختمان زیارتگاه مشغول می‌باشند.[۲]

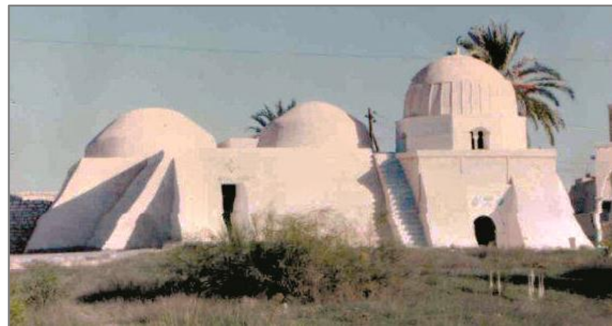
---

۱. [روزنامه] الاتحاد، «تفجير ضريح «الأندلسي» في ضواحي العاصمة الليبية»، تاريخ: ۲۰۱۳/۳/۲۹
http://www.alittihad.ae/details.phpid=31057&y=2013

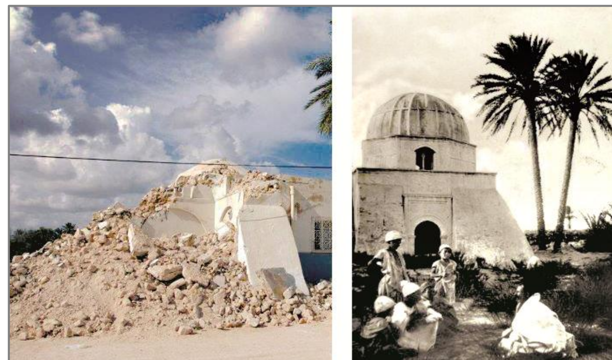
۲. لا لهدم الزوايا و الاضرحة في ليبيا، https://ar-ar.facebook.com/pages١٦٥٤٤٧٩٢٣٥٣٨١٥٤

زیارتگاه «سیدی احمد الوشیش» در مرکز شهر «درنه»، میان مسجد جامع این شهر و مسجد و زیارتگاه صحابه، زیارتگاه دیگری است که به گزارش منابع خبری در تاریخ ۱۳ می ۲۰۱٤، در اثر یک انفجار شدید با خاک یکسان شد.[1]

زاویه و زیارتگاه «سیدی علی القمودی» در شهر «زاویه» (واقع در ساحل دریای مدیترانه، حدود ٤٨ کیلومتری غرب طرابلس)، از جمله زیارتگاه‌هایی است که ساختمان آن تاریخی و از نظر هنر و معماری اسلامی ارزشمند می‌باشد. متأسفانه از تجاوز سلفی‌ها به این زیارتگاه اطلاع‌رسانی مناسبی صورت نگرفته است، ولی تصویر منتشر شده نشان می‌دهد که در اثر این تجاوز، بخشی از گنبد و ساختمانش ویران شده است.

تصویر قدیمی از زاویه و زیارتگاه سیدی علی القمودی در شهر زاویه

زیارتگاه علی القمودی پیش و پس از تخریب

۱. شبکة الاخبار اللیبیة، «مجهولون یستهدفون مقام وضریح سیدي الوشیش بدرنة»، ۲۰۱٤/٥/۱۳،
http://libyann.net/index.php/nat/29154.html

زیارتگاه «سیدی سعید» نیز در شهر «اوجله» (واقع در ٤٠٠ کیلومتری جنوب «بنغازی») که مدفن یکی از مشایخ صوفیه به نام «سیدی سعید اوجلی» است، به گزارش برخی منابع خبری در تاریخ ۲۹ می ۲۰۱٤، مورد تجاوز سلفی‌ها قرار گرفته است. تصاویر منتشر شده نشان می‌دهد که ساختمان زیارتگاه با یک دستگاه بولدوزر در حال تخریب است.[1]

هم‌چنین در سحرگاه ۳۱ مارس ۲۰۱٤، تروریست‌های تکفیری تعدادی از قبور قبرستان «مجمع الصالحین» در منطقه «رأس الطبل»، در ۷۵ کیلومتری شهر «مزده» و نیز قبور موجود در «شعاب»، از جمله قبرستان شیخ «محمد العالم» در «وادی دریدر» نزدیک رأس الطبل را منفجر کردند. آن‌ها هم‌چنین زیارتگاه «شیخ ابوبکر» در قبرستان «شویرف»، در ۲۵۰ کیلومتری جنوب «مزده» را منفجر کردند و شدت انفجار به حدی بود که اهالی منطقه وحشت کردند.[2]

تعداد دیگری از حوادث تخریب زیارتگاه‌ها نیز که متأسفانه پوشش رسانه‌ای مناسب نداشته و تنها تصاویری از تخریب آن‌ها در دست است، به شرح زیر می‌باشد:

۱. تخریب یا نبش قبر «سیدی احمد ابوالانقار» (وی را از صحابه پیامبر ﷺ می‌دانند) در شهر زلیتن؛

۲. انفجار و نبش قبر زیارتگاه سیدی جبران در زلیتن؛

۳. انفجار و تخریب زیارتگاه «سیدی عبدالله» الغریب در مصراته؛

٤. انفجار و تخریب زیارتگاه «سیدی عبدالله» در منطقه زاویة العرقوب در غرب شهر مسه(در جبل الاخضر)؛

٥. تخریب زیارتگاه «عبدالسلام الغریب» در منطقه بیّاضه (در جبل الاخضر)؛

٦. انفجار و تخریب زیارتگاه «سیدی عبدالواحد» در غرب شهر بیضا؛

---

۱. بوابة الوسط، «متشددون يهدمون ضريح سيدي سعيد بأوجلة»، ۲۹ می ۲۰۱٤،
http://www.alwasat.ly/ar/news/libya/20259/

۲. وكالة الانباء الليبية (لانا)، «تفجير عدد من الأضرحة بالقرب من مدينة مزدة والشويرف»، ۳۱ مارس ۲۰۱٤،
http://www.lana-news.ly/ara/news/view/47235/.

۷. تخریب زیارتگاه «سیدی یوسف» در منطقه حمامه (در جبل الاخضر)؛

۸. تخریب زیارتگاه «عبدالوالی محجوبی» در منطقه وسیطه در شمال شهر بیضا(در جبل الاخضر)؛

۹. تخریب زیارتگاه «عبدالله مراکشی» و زاویه «برهانیه» در شهر خمس؛

۱۰. تخریب زیارتگاه «سعد الفاخری» در روستای جردس العبید (در جبل الاخضر)؛

۱۱. تخریب و نبش قبر زیارتگاه «السید المسطاری» در شهر درنه.

زیارتگاه سیدی عبدالله در زاویة العرقوب پس از تخریب

زیارتگاه سیدی جبران در زلیتن پس از تخریب

زیارتگاه عبدالسلام الغریب در منطقه بیّاضه پس از تخریب

زیارتگاه سیدی یوسف در منطقه حمامه پس از تخریب، که اهالی منطقه بازسازی آن را آغاز کرده‌اند

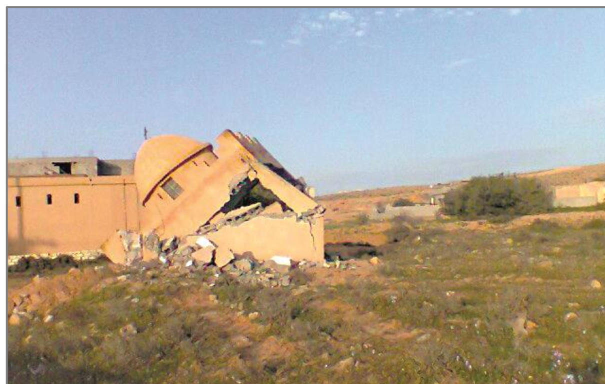

زیارتگاه عبدالله مراکشی و زاویه برهانیه در شهر خمس پس از تخریب

هم‌چنین صفحه اطلاع‌رسانی تخریب زیارتگاه‌ها، تعداد دیگری از این حوادث را بـه شرح زیر گزارش داده است:[1]

ردیف	نام زیارتگاه	آدرس	تاریخ بمب‌گذاری
۱	سیدی بن حامد	قبرستان قرقارش ـ شهر طرابلس	اکتبر ۲۰۱۱
۲	سیدی عبدالواحد حسنی	شهر «مسه» در شرق لیبی	اکتبر ۲۰۱۱
۳	سیدی ابوفاطمه		۲ نوامبر ۲۰۱۱
٤	سیدی عبدالعاطی	۷۰ کیلومتری شرق شهر «اجدابیا»	دسامبر ۲۰۱۱
۵	سیدی سلطان	منطقه سلطان ـ ۵۰ کیلومتری شرق اجدابیا	دسامبر ۲۰۱۱
٦	زیارتگاه و زاویه سیدی یونس	قبرستان سیدی یونس ـ شهر بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۷	زیارتگاه سیدی محمود بن ناصر	قبرستان سیدی یونس ـ شهر بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۸	زیارتگاه سیدی احمد الشریف	قبرستان سیدی یونس ـ شهر بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۹	زیارتگاه سیدی یوسف الدنین	قبرستان سیدی یونس ـ شهر بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۱۰	زیارتگاه سیدی محمد خالقی	منطقه بنینه ـ بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۱۱	زیارتگاه سیدی عبدالله	منطقه بنینه ـ بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۱۲	زیارتگاه عبدالقادر بن جدوع	شهر زلیتن	ژانویه ۲۰۱۲
۱۳	زیارتگاه احمد زمیت ابوشعاله (ملقب به ابوجداده)	شهر زلیتن	مارس ۲۰۱۲
١٤	زاویه دسوقیه	شرق بنغازی	مارس ۲۰۱۲
۱۵	مسجد و زیارتگاه ولی سلیمان	منطقه کادوش ـ زلیتن	آوریل ۲۰۱۲
١٦	زیارتگاه سیدی لافی (از نسل عبدالسلام الاسمر)	بنغازی	سپتامبر ۲۰۱۲
۱۷	زیارتگاه شیخ دوفانی	زلیتن	دسامبر ۲۰۱۲
۱۸	زاویهٔ العیان	منطقه کادوش ـ زلیتن	دسامبر ۲۰۱۲
۱۹	زیارتگاه سیدی بوسیف	قبرستان سیدی بوسیف ـ منطقه عراده ـ طرابلس	نوامبر ۲۰۱۳
۲۰	زاویهٔ «التله»	منطقه التلّه ـ ترهونه	ژانویه ۲۰١٤

1 .https://ar-ar.facebook.com/pages/ 165447923538154

زیارتگاه عبدالقادر بن جدوع در زلیتن پس از تخریب

تخریب زیارتگاه سیدی یونس در بنغازی با بولدوزر

زیارتگاه سیدی بوسیف در طرابلس پس از تخریب

زیارتگاه شیخ دوفانی در زلیتن پس از تخریب

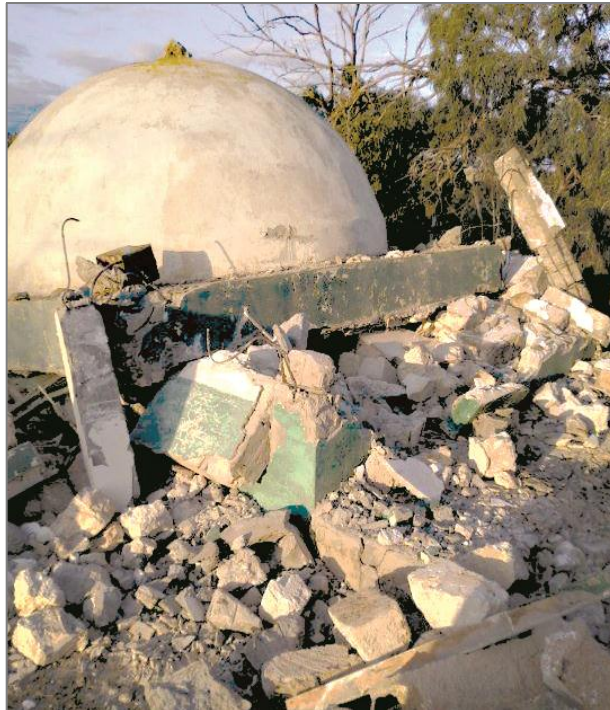
زیارتگاه تخریب‌شده‌ای در لیبی

زاویه دسوقیه در شرق بنغازی پس از تخریب

زیارتگاه تخریب‌شده‌ای در منطقه «بنینه» بنغازی

زیارتگاه تخریب‌شده‌ای در بنغازی

سایر حوادث نبش قبر

علاوه بر حوادث گفته شده، سلفی‌های تکفیری دست به نبش قبر علما و اولیای دیگری در لیبی زده و گاه حتی جنازه‌های آن‌ها را نیز از قبر درآورده و سرقت کرده‌اند؛ به عنوان مثال: آن‌ها در مدرسه «عثمان باشا» از مدارس تاریخی دوره عثمانی در طرابلس، به تخریب و نبش قبور موجود در این مدرسه اقدام کردند.[۱] هم‌چنین در همین شهر قبر سید عبدالله مصری فرزند عبدالسلام الاسمر را نبش کردند.

تعداد دیگری از حوادث نبش قبر علما و اولیای مدفون در لیبی، به نقل از صفحه اطلاع‌رسانی تخریب زیارتگاه‌ها، به شرح زیر می‌باشد:[۲]

ردیف	نام صاحب زیارتگاه	آدرس	تاریخ نبش قبر
۱	سید محمد سالم الضفیر حسنی	زلیتن	نوامبر ۲۰۱۱
۲	احمد الزوی	طرابلس	نوامبر ۲۰۱۱
۳	سیده کلیله (از زنان صالحه)	منطقه منصوره ـ جبل الاخضر	دسامبر ۲۰۱۱
٤	محمد علی الصفرانی (مفتی برقه)	بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۵	سیدی علی الوحیشی	بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
٦	سیدی عثمان ابحیح	بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۷	سیدی بلخیر	بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۸	سیدی الطبجی	بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۹	سیدی المسکین	بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۱۰	مهدی سنوسی	زاویه تاج در شهر کُفره	ژانویه ۲۰۱۲
۱۱	شیخ محمود دهیمیش	منطقه کویفیه ـ بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲
۱۲	شیخ عمر المهندس	منطقه کویفیه ـ بنغازی	ژانویه ۲۰۱۲

---

۱. صحيفة الحرية، «طرابلس: هدم الاضرحة بمدرسة عثمان باشا»، تاریخ: ۲۰۱۲/۸/۲۹،
http://www.lawoflibya.com/mag/2012/08/29/
2 .https://ar-ar.facebook.com/pages/165447923538154.

نبش قبر احمد الزوی در طرابلس

نبش قبور مدرسه عثمان پاشا در طرابلس/ بنغازی

نبش قبر عبدالله مصری فرزند عبدالسلام الاسمر در طرابلس

سخن پایانی در مورد نبش قبر

در پایان، پاسخ استفتایی از مرکز فتوای عربستان بیان می‌گردد تا حرمت هتک قبر اولیا و صلحا، هرچند به‌عنوان از بین بردن مرکز شرک باشد، ثابت شود:

هل يجوز نبش قبور بعض الصالحين بحجة أن بعض المسلمين يزورون قبورهم و يقومون ببعض الأعمال الشركية، أم الصواب تصحيح أعمالهم المخالفة للكتاب و السنة و نصحهم؟

الجواب: الحمد الله و بعد؛ لايجوز نبش القبور من أجل منع زيارتها على أنها قبور صالحين... لإن حرمة الميت كحرمة الحى. فكما أن الحي لايعتدى على بيته و سكنه و لايجوز إخراجه منه و لا اعتداء عليه فيه فكذلك الميت؛[1]

آیا نبش قبر بعضی از صالحین به‌خاطر این‌که بعضی از مسلمانان آن را زیارت می‌کنند جایز است؟ این درحالی است که با زیارتشان عمل شرک انجام می‌دهند یا تصحیح اعمال آنان که مخالفت کتاب و سنت می‌باشد و نیز نصیحت کردن آن‌ها صحیح است؟

جواب: الحمد الله و بعد؛ نبش قبور به‌خاطر جلوگیری از زیارت قبور صالحین جایز نیست... چون احترام میت مثل احترام زنده است، پس همان‌طورکه کسی حق تجاوز به خانه و محل سکونت فرد زنده را ندارد و بیرون کردن او از خانه‌اش و نیز تجاوز به حریم او جایز نیست؛ پس همین‌طور است برای میت. والله اعلم.

---

۱. محمد بن ابراهیم آل‌الشیخ، *فتاوی و رسائل*، ج۳، ص۲۰۷، ۲۰٤ و ۲۰۹. برگرفته شده از سایت: www.ejabh.com و سایت: www.iaqsa.com

نتیجه‌گیری

از سال ۲۰۰٤ میلادی که نخستین زیارتگاه در عراق (احتمالاً زیارتگـاه «فـرج‌الله بـن محمد عابد» در استان بابِل) به دست گروه‌های تکفیری تخریب شد، بیش از یـک دهـه می‌گذرد و در طول این مدت، بسیاری از بناهای آیینی و زیارتگـاه‌هـای اسـلامی را در کشورهای عربی، به ویژه عراق، سوریه، تونس و لیبی تخریب کرده‌اند. در این پژوهش، لااقل ۱۵۰ زیارتگاه را در این چهار کشور معرفی کرده‌ایـم کـه مـورد اهانـت و تجـاوز سلفی‌های تکفیری قرار گرفته‌اند.

در کشور عراق، منابع خبری و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی، از تخریب (یـا تـلاش بـرای تخریب) نزدیک به چهل زیارتگاه در این کشور در سال‌های پس از جنگ عـراق خبـر داده‌اند. در این آمار، حوادث مربوط به تخریب سـایر بناهـای آیینـی (نظیـر مسـاجد و حسینیه‌ها) و نیز وقوع عملیات انتحاری علیه زائران زیارتگاه‌ها در داخل یا بیرون آن‌ها، احتساب نشده است. در میان استان‌های عـراق، اسـتان «دیـالی» در شـرق ایـن کشـور، بیشترین تعداد زیارتگاه‌های ویران شده را در بر گرفته است. استان نینـوی نیـز پـس از تصرف آن به دست گروه «داعِش»، موج قابل توجهی از تخریب زیارتگاه‌هـا و بناهـای آیینی را به خود دیده است.

در سوریه، تاکنون اخبار مربوط به تخریب حداقل ۲۵ زیارتگاه به دست گـروه‌هـای تکفیری گزارش شده که بیشتر آن‌هـا در اسـتان‌هـای شـمالی و شـمال شـرقی سـوریه (دیرالزور، حَسَکه، رقّه، حلب و ادلب) قرار داشته است. البته برخی از این زیارتگـاه‌هـا

شهرت چندانی ندارد، ولی تعداد دیگری از آن‌ها همچون: مجموعه زیارتگاه‌های شهدای صفّین در شهر رقه و زیارتگاه شیخ عقیل منبجی در منبج از جمله زیارتگاه‌های معتبر و مشهوری بوده که بسیار مورد احترام اهالی شهرهای محل وقوع آن‌ها بوده و جایگاه ویژه‌ای نزدشان داشته است.

در کشور تونس، حدود بیست زیارتگاه که مورد تجاوز سلفی‌های تکفیری قرار گرفته، در این پژوهش معرفی شده است. در این میان، نام زیارتگاه‌های معتبر و مورد احترامی همچون ابوسعید باجی و عائشهٔ منّوبیه نیز به چشم می‌خورد. بیشتر حوادث تجاوز به زیارتگاه‌های تونس، از نوع آتش‌سوزی بوده و می‌توان گفت آسیب‌های وارد شده به آن‌ها، در مقایسه با زیارتگاه‌های عراق، سوریه و لیبی، بسیار کمتر بوده است. این موضوع نشان می‌دهد که سلفی‌ها در تونس، نسبت به سه کشور دیگر، آزادیِ کمتری برای عملی کردن اهداف خود در تخریب زیارتگاه‌ها داشته‌اند.

کشور لیبی در مقایسه با دیگر کشورهای اسلامی، حجم گسترده و قابل توجهی از حوادث تخریب و تجاوز به زیارتگاه‌ها را شاهد بوده است. در این پژوهش، حدود هفتاد نمونه از این گونه حوادث (با احتساب حوادث نبش قبر) معرفی شده است. این حوادث محدود به منطقه یا مناطق خاصی در این کشور نبوده و در بیشتر مناطق لیبی، شاهد این اقدامات بوده‌ایم، اما نمونه‌های برجسته آن در شهرهای مهم واقع در ساحل دریای مدیترانه در شمال این کشور (نظیر طرابلس، بنغازی، زلیتن، مصراته و بیضا) به وقوع پیوسته است.

گفتنی است که به علت عدم اطلاع‌رسانی خبری و رسانه‌ایِ بسیاری از حوادث تجاوز و تخریب، آمار واقعی تخریب‌های صورت گرفته بسیار بیشتر از آمارهای گفته شده در بالا است.

از منظر شخصیت‌هایی که زیارتگاه‌های تخریب شده مدفنشان به شمار می‌آید یا به آن‌ها منسوب می‌باشد، این پژوهش نشان می‌دهد که گروه‌های تکفیری گرچه گاه به

تخریب زیارتگاه‌های خاصی حساسیت نشان داده‌اند، اما در بیشتر موارد، بدون در نظر گرفتن انتساب زیارتگاه‌ها و شخصیت‌های مدفون در آن‌ها، دست به تخریبشان زده‌اند. به گونه‌ای که در بررسی فهرست این زیارتگاه‌ها، اسامی تعدادی از شخصیت‌های اهل بیت رسول خداﷺ (شامل امامان شیعه‌ﷺ و فرزندان بلافصل یا نوادگان آن‌ها)، صحابه و تابعین رسول خداﷺ (همچون عمار یاسر، اویس قرنی و صحابه مدفون در لیبی)، پیامبران الهی و شخصیت‌های قرآنی، امیران و حاکمان مسلمان (نظیر خاندان بنی‌خطاب و مراد آغا والی عثمانی) و حتی علمایی همچون مورّخ بزرگ ابن اثیر جَزَری به چشم می‌خورد.

بخش قابل توجهی از آثار اسلامی تخریب شده (به ویژه زیارتگاه‌های لیبی و تونس در درجه اول، و زیارتگاه‌های سوریه در درجه دوم)، شامل قبور و زیارتگاه‌های مربوط به مشایخ تصوف و اولیای محلی است که از احترام ویژه‌ای نزد اهالی مناطق محل وقوع این زیارتگاه‌ها برخوردار می‌باشند. از نمونه‌های برجسته زیارتگاه‌های مشایخ تصوّف که به دست گروه‌های تکفیری تخریب شده است می‌توان به زیارتگاه‌های فتح موصلی در موصل، شیخ عقیل منبجی در منبج، عبدالسلام الاسمر فیتوری در زُلَیتن، شَعّاب دهمانی در طرابلس، ابوسعید باجی و عائشه مَنّوبیه در تونس اشاره کرد.

از منظر میزان آسیب‌های وارد شده به زیارتگاه‌ها، حجم آسیب‌ها و نوع تجاوزهای صورت گرفته را می‌توان در حالت‌های زیر تقسیم‌بندی کرد:

تخریب کامل یا نیمی از ساختمان زیارتگاه، آسیب جزئی به ساختمان زیارتگاه یا تلاش ناموفق برای تخریبشان، آتش‌سوزی در داخل فضای زیارتگاه‌ها، و نیز نبش قبر شخصیت‌های مدفون در آن‌ها. با توجه به این که بسیاری از این زیارتگاه‌ها از منظر معماری اسلامی دارای ارزش فراوانی می‌باشد، بنابراین تخریب و محو این آثار جنایت‌هایی جبران‌ناپذیر در حق میراث اسلامی است که نسل‌های آینده مسلمانان آن‌ها را نخواهند بخشید.

به نظر می‌رسد اقدام جریان‌های تکفیری در تخریب زیارتگاه‌ها را در یک دهه اخیر، باید در امتداد اعمال جریان وهابیتِ نجد پس از تأسیس دولت نخست آل سعود و تصرّف حجاز دانست که بسیاری از آثار و مقدسات اسلامی و زیارتگاه‌های اهل بیت و صحابه پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را در مکه و مدینه ـ مقدس‌ترین شهرهای مسلمانان ـ تخریب کردند. گویا گروه‌های تکفیرهای امروزی نیز با تأسی به اسلاف ناصالح خود در نجد، تصمیم به پاک‌سازی سرزمین‌های اسلامی از میراث دینی، فرهنگی و تاریخی مسلمانان دارند.

کتاب‌نامه

۱. ابن‌اثیر، علی بن محمد، **اسد الغابة فی معرفة الصحابة**، دار الکتب العلمیة، بیروت [بی‌تا].

۲. ابن‌حجر عسقلانی، احمد بن علی، **الاصابة فی تمییز الصحابة**، تحقیق عبدالله بن عبدالمحسن الترکی [بی‌نا، بی‌تا].

۳. ابن خلکان، احمد بن محمد، **وفیّات الاعیان**، تحقیق احسان عباس، دار صادر، بیروت [بی‌تا].

٤. ابن‌سعد، محمد، **الطبقات الکبری**، دار الفکر، بیروت ١٤٢٠ق/٢٠٠٠م.

۵. ابن‌شدّاد، محمد بن علی، **الأعلاق الخطیرة فی ذکر امراء الشام والجزیرة (ج ۱ ـ قسم ۱)**، تحقیق دومینیک سوردیل، المعهد الفرنسي للدراسات العربية، دمشق ۱۹۵۳م.

٦. ابن‌عبدالبرّ، یوسف بن عبدالله، **الاستیعاب فی معرفة الاصحاب**، تصحیح عادل مرشد، دار الاعلام، چاپ اول: عَمّان ١٤٢٣ق/٢٠٠٢م.

۷. ابن‌عماد حنبلی، عبدالحیّ، **شذرات الذهب فی اخبار من ذهب**، دار الفکر، بیروت [بی‌جا، بی‌تا].

۸. ابن‌غلبون طرابلسی، محمد بن خلیل، **التذکار فیمن ملک طرابلس وما کان بها من الأخیار**، تصحیح: الطاهر احمد الزاوی، دارالمدار الاسلامی، چاپ اول، بیروت ٢٠٠٤م.

۹. ابوالفداء ایوبی، اسماعیل بن محمد، **تقویم البلدان**، دارالطباعة السلطانية، پاریس ١٨٤٠م.

۱۰. ادریسی، محمد بن محمد، **نزهة المشتاق فی اختراق الآفاق**، مکتبة الثقافة الدينية، قاهره [بی‌تا].

١١. ازدی، یزید بن محمد، **تاریخ الموصل**، تحقیق علی حبیبة، لجنة احیاء التراث الاسلامی، قاهره ١٣٨٧ق/١٩٦٧م.

١٢. انصاری، عبدالرحمن بن محمد، **معالم الایمان فی معرفة اهل القیروان**، تحقیق ابراهیم شبّوح، مکتبة الخانجی ، چاپ دوم: مصر ١٣٨٨ق/١٩٦٨م.

١٣. تجانی، عبدالله بن محمد، **رحلة التجانی**، تقدیم: حسن حسنی عبدالوهاب، الدار العربیة للکتاب، تونس و لیبی ١٩٨١م.

١٤. حدیثی، عطا و عبدالخالق، هناء، **القباب المخروطیة فی العراق**، مدیریة الآثار العامة، بغداد ١٩٧٤م.

١٥. حرزالدین، محمد، **مراقد المعارف**، تحقیق محمد حسین حرزالدین، سعید بن جبیر، قم ٢٠٠٧م.

١٦. حموی، یاقوت، **معجم البلدان**، دار صادر، بیروت ١٣٩٧ق / ١٩٧٧م.

١٧. خامه‌یار، احمد، آثار پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و زیارتگاه‌های اهل‌بیت علیهم‌السلام در سوریه، مشعر، تهران ١٣٩٣.

١٨. ـــــــــــ ، «**پژوهشی در مسیر امام علی علیه‌السلام به صفّین و محل جنگ صفّین**»، *پژوهش‌نامه علوی*، ش٣، بهار و تابستان ١٣٩٠.

١٩. ذهبی، محمد بن احمد، **تاریخ الإسلام و وفیات المشاهیر و الأعلام**، تحقیق عمر عبدالسلام تدمری، دارالکتاب العربی، بیروت [بی‌تا].

٢٠. زرکلی، خیرالدین، **الاعلام**، دار العلم للملایین، چاپ پانزدهم: بیروت ٢٠٠٢م.

٢١. سامرائی، یونس الشیخ ابراهیم، **تاریخ مدینة سامراء**، مطبعة الامة، بغداد ١٣٩٣ق/١٩٧٣م.

٢٢. سعید علی حامد، **المعالم الاسلامیة بالمتحف الاسلامی بمدینة طرابلس**، الادارة العامة للبحوث الاثریة والمحفوظات التاریخیة، لیبی ١٩٧٨م.

٢٣. شریف، ناصرالدین محمد، **الجواهر الإکلیلیة فی اعیان علماء لیبیا من المالکیة**، دار البیارق، چاپ اول، عمان و بیروت ١٤٢٠ق/١٩٩٩م.

٢٤. صفی‌الدین بغدادی، عبدالمؤمن بن عبدالحق، **مراصد الاطلاع**، تحقیق علی محمد البجاوی، دار الجیل، بیروت ١٤١٢ق/١٩٩٢م.

۲۵. عبدالوهاب، حسن حسنی، **شهیرات التونسیات**، چاپ دوم: مکتبة المنار، تونس [بی‌تا].
۲٦. عمری خطیب، محمد امین، **منهل الاولیاء ومشرب الاصفیاء من سادات الموصل الحدباء**، تحقیق سعید الدیوه‌جی، مطبعة الجمهوریة، موصل ۱۳۸۸ق/۱۹٦۸م.
۲۷. قطعانی، احمد، **الاهابة بمن دفن فی البلاد اللیبیة من الصحابة**، چاپ دوم: مکتبة النجاح، طرابلس ۱۹۹۸م.
۲۸. کردی، رضا، **تاریخ سیاسی خوارج شمال آفریقا**، چاپ اول: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، تهران ۱۳۸۹.
۲۹. مهدی‌پور، علی‌اکبر، **از تبار محدّثان: سکینه دخت امیر مؤمنان**علیه‌السلام، رسالت، قم ۱۳۸۸.
۳۰. نائب انصاری، احمد بن حسین، **نفحات النسرین والریحان فیمن کان بطرابلس من الأعیان**، تحقیق علی مصطفی المصراتی، مکتب تجاری، چاپ اول، بیروت ۱۹٦۳م.
۳۱. نیشابوری، عبدالحسین، **تقویم شیعه**، چاپ نهم: دلیل ما، قم ۱۳۸۸.
۳۲. هروی، علی بن ابی‌بکر، **الاشارات الی معرفة الزیارات**، تحقیق جانین سوردیل ـ طومین، المعهد الفرنسی، دمشق ۱۹۵۳م.
۳۳. یافعی، عبدالله بن اسعد، **مرآة الجنان وعبرة الیقظان**، چاپ اول: دارالکتب العلمیة، بیروت ۱۴۱۷ق/۱۹۹۷م.
۳٤. **دانشنامه جهان اسلام**.

منابع الکترونیک:

۱. «المراقد والمشاهد الدينية في تلعفر»، http://www.majalisna.com.
۲. اخبار الآن، http://akhbar.alaan.tv .
۳. اکتشف سورية، http://www.discover-syria.com .
۴. الاهرام العربی، http://arabi.ahram.org.eg .
۵. باسنیوز، http://www.basnews.com .
۶. بنیاد جهانی شیعه رایتس واچ، http://shiarightswatch.org .

۷. بوابة الوسط، http://www.alwasat.ly .

۸. البیاتی ولید سعید، «نظرة تاریخیة حول مرقد العسکریین علیهما السلام»، http://www.siironline.org.

۹. تانیت برس، http://www.tanitpress.net .

۱۰. تحت المجهر، http://www.mjhar.com .

۱۱. توانسه، http://touensa.org .

۱۲. تورس، http://www.turess.com .

۱۳. تونس الرقمیه، http://www.arrakmia.com .

۱۴. حُرُمات، http://hurumat.org .

۱۵. الحقیقة، http://www.syriatruth.org .

۱۶. الخبر برس، http://alkhabarpress.com .

۱۷. خبرگزاری France24 ، http://www.france24.com .

۱۸. خبرگزاری براثا، http://burathanews.com .

۱۹. خبرگزاری نینا (الوکالة الوطنیة العراقیة للأنباء)، http://www.ninanews.com .

۲۰. دنیا الوطن، http://www.alwatanvoice.com .

۲۱. رادیو MFM ، http://www.radiomfm.tn .

۲۲. روزنامه الاتحاد، http://www.alittihad.ae .

۲۳. روزنامه الاخبار، http://www.al-akhbar.com .

۲۴. روزنامه البیّنه، http://www.al-bayyna.com .

۲۵. روزنامه السفیر، http://www.assafir.com .

۲۶. روزنامه الشروق، http://www.shorouknews.com .

۲۷. روزنامه العرب، http://www.alarab.co.uk .

۲۸. روزنامه الکترونیک التونسیه، http://www.attounissia.com.tn .

۲۹. روزنامه الوسط، http://www.alwasatnews.com .

۳۰. روزنامه الوطن، http://www.alwatan.sy .

۳۱. السومریه، http://www.alsumaria.tv .

۳۲. سیریا نیوز، http://www.syria-news.com .

۳۳. شبکة الاخبار اللیبیه، http://libyann.net .

۳۴. شبکة النبأ المعلوماتیه، http://www.annabaa.org .

۳۵. الشرقیة، http://www.alsharqiya.com .

۳۶. شمس اف ام، http://www.shemsfm.net .

۳۷. صحیفة الحریة، http://www.lawoflibya.com .

۳۸. عبدالغفور الملحم، «الکبریت الأحمر: الشیخ نامس الشیخ علی»، http://www.esyria.sy.

۳۹. العراق الآن، http://iraqelan.com .

۴۰. عربی برس، http://www.arabi-press.com .

۴۱. العهد، http://www.alahednews.com.lb .

۴۲. قناة النبأ الفضائیه، http://alnabaa.tv .

۴۳. قناة الوطنیه ۱، http://www.watania1.tn .

۴۴. المدی برس، http://www.almadapress.com .

۴۵. المرصد السوری لحقوق الانسان، http://www.syriahr.com .

۴۶. المشهد التونسی، http://www.machhad.com .

۴۷. المصدر، http://ar.webmanagercenter.com .

۴۸. موزاییک اف ام، http://www.mosaiquefm.net .

۴۹. المیادین، http://www.almayadeen.net .

۵۰. الوطن اللیبیه، http://www.alwatanlibya.com .

۵۱. وکالة الانباء العراقیة المستقلة، http://www.ina-iraq.net .

۵۲. وکالة الانباء اللیبیه، http://www.lana-news.ly .

۵۳. ویکیپدیای عربی، مدخل «الشیخ علاءالدین الخزنوی»، http://ar.wikipedia.org

54. ARA News ، http://aranews.org.

55. http://brnieq.com.

56. http://buratha.com.

57. http://ejabh.com
58. http://iaqsa.com
59. http://justpaste.it.
60. http://r-ar.facebook.com.
61. http://top-drama.net.